

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜYESSİRETÜ'L - ULÛM
(BERGAMALI KADRI)

Tez Danışmanı :

Yrd. Doç. Dr.
A. Deniz ABİK

Hazırlayan :

Uğur AVŞAR

ADANA - 1996

- İÇİNDEKİLER -

Sayfa No :

Önsöz	V - VII
Kısaltmalar	VIII
Giriş	1 - 6
I. Bölüm (Müyessiretü 'I - Ulum 'daki Konuların Günümüz Gramer Anlayışına Göre Yeniden Düzenlenişi)	(7 - 81)
I.1. Dil Kavramı	8
I.2. Ses Bilgisi	8
I.2.1. Ses Olayları	8
I.2.1.1. Ses Düşmesi	8
I.2.1.2 Yer Değiştirme (Göçüşme)	10
I.2.1.3. Ünsüz İkizleşmesi	10
I.2.1.4. Ünlü Uyumu	10
I.2.1.4.1. Kalınlık / İncelik (Büyük Ünlü) Uyumu	10
I.2.1.5. Ünsüz Uyumu	11
I.3. Kelime	12
I.4. Ekler	13
I.4.1. Yapım Ekleri	14
I.4.1.1. Fiilden Fiil Yapma Ekleri	14
I.4.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri	15
I.4.1.3. İsimden İsim Yapma Ekleri	16
I.4.1.4. İsimden Fiil Yapma Ekleri	20
I.4.2. Çekim Ekleri	20
I.5. Kelime Türleri	20

1.5.1. İsim	22
1.5.1.1. Cins İsmi	22
1.5.1.2. Has İsim	22
1.5.1.3. İsim İşletme Ekleri	23
1.5.1.3.1.Çokluk Eki	23
1.5.1.3.2.İyelik Ekleri	23
1.5.1.3.3.Aitlik Eki	24
1.5.1.3.4.Hal Ekleri	24
1.5.1.3.4.1.Tamlayan Hali Eki	24
1.5.1.3.4.2.Belirtme Hali Eki	25
1.5.1.3.4.3.Yönelme Hali Eki	25
1.5.1.3.4.4.Bulunma Hali Eki	26
1.5.1.3.4.5.Uzaklaşma , Ayrılma Hali Eki	26
1.5.1.3.4.6.Vasıta Hali Eki	27
1.5.1.3.4.7.Eşitlik Hali Eki	27
1.5.1.3.4.8.Yön Ekleri	28
1.5.1.3.5.Soru Eki	28
1.5.1.4.İsim Tamlamaları	28
1.5.2. Sıfat	28
1.5.2.1. Niteleme Sıfatları	29
1.5.2.2. Belirtme Sıfatları	29
1.5.2.2.1. İşaret Sıfatları	29
1.5.2.2.2. Sayı Sıfatları	29
1.5.2.2.3. Soru Sıfatları	31
1.5.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları	31
1.5.2.3. Sıfatlarda Pekiştirme	32
1.5.2.4. Sıfat Tamlamaları	33
1.5.3. Zarf	33
1.5.3.1. Zaman Zarfları	34

1.5.3.2. Yer / yön Zarfları	35
1.5.3.3. Azlık / çokluk Zarfları	36
1.5.3.4. Nasıllık / nicelik Zarfları	37
1.5.4. Zamir	38
1.5.4.1. Şahıs Zamirleri	38
1.5.4.2. İşaret Zamirleri	39
1.5.4.3. Soru Zamirleri	40
1.5.4.4. Belirsizlik Zamirleri	40
1.5.5. Fiil	41
1.5.5.1. Fiil Çekimi	41
1.5.5.1.1. Şahıs Kavramı	42
1.5.5.1.2. Şahıs Ekleri	42
1.5.5.1.3. Fiil Kipleri	45
1.5.5.1.3.1. Bildirme Kipleri	45
1.5.5.1.3.2. Tasarlama Kipleri	48
1.5.5.2. Fiil Çatısı	54
1.5.5.2.1. Özneye Bağlı Fiil Çatıları	55
1.5.5.2.2. Nesneye Bağlı Fiil Çatıları	56
1.5.5.3. Ek Fiil	56
1.5.5.4. Fiilimsiler	57
1.5.5.4.1. Mastar	58
1.5.5.4.2. Ortaç	59
1.5.5.4.3. Ulaç	60
1.5.6. Bağlaç	62
1.5.7. Ünlem	67
1.5.8. Edat	68
1.6. Kelime Grupları	71
1.6.1. Tekrar Grupları	71
1.6.2. İsim Tamlamaları	72

I.6.3. İyelik Grubu	74
I.6.4. Sıfat Tamlamaları	74
I.6.5. Birleşik Fiil	74
I.7. Cümle	75
I.7.1. Cümlenin Öğeleri	76
I.7.2. Cümle Çeşitleri	78
I.7.3. Atasözleri	80
II . Bölüm (Bergamalı Kadri ' nin Açıkladığı Gramer	
Terimleri).....	81 - 96
Kaynakça	97 - 100

- Ö N S Ö Z -

Müyessiretü 'I - Ulum ; Bergamalı Kadri tarafından , XVI. yüzyılın ilk yarısında (1530) kaleme alınmış , Batı Türkçesi 'nin ilk Türkçe gramer kitabıdır . Müyessiretü 'I - Ulum 'u yazmaktaki amacının dünya üzerinde Türkçe konuşanların - başka dilleri Türkçe ile kıyaslaması yoluyla - bilgi edinmesi olduğunu söyleyen Bergamalı Kadri , yapıtını Arap gramer anlayışı esaslarına göre düzenlemiştir .

Müyessiretü 'I - Ulum , tıpkıbasım ve çeviriyazılı olarak , Besim Atalay tarafından (İstanbul - 1946) yayımlanmıştır . Müyessiretü 'I - Ulum 'un bu baskısındaki "182 " sayfalık tıpkıbasımından yararlanarak hazırladığımız bu çalışmada ; Müyessiretü 'I - Ulum 'u , - daha kolay yararlanılabilir ve anlaşılabilir bir hale getirmek amacıyla - yeniden düzenlemeye çalıştık . Çalışmamız bir metin grameri olmadığı için Müyessiretü 'I - Ulum 'da geçen bütün şekilleri görmek mümkün değildir .

Çalışmamız , bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır . Giriş bölümünde ; Müyessiretü 'I - Ulum 'a gelinceye kadar Türk gramerciliği hakkında bir özete , Bergamalı Kadri ve Müyessiretü 'I - Ulum ile ilgili tanıtıcı bilgilere , Müyessiretü 'I - Ulum ile ilgili söylenenlerin bir değerlendirmesine yer verdik . Birinci bölümde ; Müyessiretü 'I - Ulum 'daki konuları - günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarındaki genel sıralanış esas olmak üzere - yeniden düzenlemeye çalıştık . Bu bölümdeki her konu başlığının altında ; önce , konunun günümüz anlayışına göre yorumunu , ardından Bergamalı Kadri 'nin konuya yaklaşımından anladıklarımızı ve Bergamalı Kadri 'nin konuyla ilgili söylediklerini - Besim Atalay 'ın tıpkıbasımındaki - başlangıç sayfa ve

satır numaralarıyla verdik . Bu bölümü oluşturmamızdaki amaç ; günümüz Türkiye Türkçesi gramer anlayışıyla , Bergamalı Kadri 'nin gramer anlayışını - çelişen ve uyuşan yönleriyle - ortaya koymak ve Müyessiretü 'l - Ulum 'u , - hakkında araştırma yapacaklar için - daha kullanışlı bir hale getirmektir .Çalışmamızın ikinci bölümünde Bergamalı Kadri 'nin - doğrudan doğruya kendi söyledikleri aracılığıyla - yalnızca açıkladığı gramer terimlerine yer verdik . Alfabetik sıralanışla dizdiğimiz her terimin yanında ; günümüzdeki karşılığı , Bergamalı Kadri 'nin terime ilişkin söyledikleri ve Besim Atalay 'ın tıpkıbasımındaki başlangıç sayfa ve satır numaraları yer almaktadır . Bu bölümü oluşturmamızdaki amaç ; Bergamalı Kadri 'nin açıkladığı gramer terimlerini kendi yorumuyla vererek , onun gramer terimlerine bakış açısını ortaya koymaktır .

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde emeği geçenlere ; başta tez danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. A. Deniz Abik 'e , Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı sayın Prof. Dr. Mine Mengi 'ye , sayın Prof. Dr. Ş. Haluk Akalın 'a ve sayın Doç. Dr. Mehmet Özmen 'e ve biricik ablam Ayla Avşar 'a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim .

Uğur Avşar

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser .

bkz. : bakınız.

c. : cilt .

çev. : çeviren .

Çy . Bl. : Çeviriyazılı Bölüm .

D.T.C.F. : Dil , Tarih ve Coğrafya Fakültesi.

mad. : madde , maddesi .

M. U. : Müeyessiretü ' I - Ulum .

nr. : numara , no .

s. : sayfa .

sy. : sayı .

st. : satır .

Tb. Bl. : Tıpkıbasım Bölümü .

T.D.A.Y. : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten .

T.D.K. : Türk Dil Kurumu .

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu .

yay. : yayını .

- GİRİŞ -

Müeyyessiretü'l - Ulum , - bugünkü anlamda - eksiksiz bir bilimsel gramer kitabı olmamakla birlikte Türkiye Türkçesi 'nin (Eski Türkiye Türkçesi , Osmanlıca) ana kurallarını içermesi bakımından önemli bir kaynaktır . Müeyyessiretü'l - Ulum 'un en dikkate değer yönü Batı Türkçesi 'nin ilk Türkçe gramer kitabı olmasıdır .

Müeyyessiretü'l - Ulum 'a gelinceye kadar Türk gramerciliğini incelediğimizde ; ilk dikkati çeken isim , Kaşgarlı Mahmut ve yapıtı " Divanü Lügati 't - Türk " (1072) ' tür . Kaşgarlı Mahmut , Araplara Türkçe öğretmek amacıyla , Arapça yazdığı sözlük niteliğindeki bu yapıtında ; yalnızca kelime listeleri vermekle yetinmeyip , Türk şivelerinin bir tasnifini de yapmıştır . Bu yapıtta ; ayrıca , dilin ses ve şekil özelliklerine de değinmesine rağmen Kaşgarlı 'nın , bir bütün olarak değerlendirebileceğimiz bir gramer bilgisi vermediği görülmektedir . Bu bilgilerin , Kaşgarlı 'nın yitip olan ; " Kitabü Cevahirü 'n - nahvi fi Lügati 't - Türk " adlı yapıtında yer aldığı sanılmaktadır .

XI . yüzyılın sonları ve XII . yüzyılda , Türk gramerciliği , sözlük niteliğinde ancak bazı gramer kurallarını içeren bölümleri de bünyesinde bulunduran yapıtlarla sınırlı kalmıştır . Sözelimi ; Harezmi Türklerinden Zemahşeri (1075 - 1121) , Arapça 'nın gramerini ortaya koyduğu ; " Mukaddimetü'l - Edeb " adlı yapıtını bu yönde oluşturmuştur . Zemahşeri , Harezmi kağanı Atsız 'a sunduğu bu beş bölümlük sözlükte ; isimler , fiiller , harfler ile isim ve fiil çekimlerine ilişkin bilgiler vermektedir . Yarkentli Mesut bin Mehmet Musa Hacı , bu yapıta sonradan (1324 - 1325) bir Türkçe izah (haşiye) yazmıştır .

XIII . yüzyılda Kıpçak Türkçesi alanında kayda değer şahıslar ve yapıtları dikkati çekmektedir . Bu yüzyılda ortaya konulan yapıtlar yine gramer bilgileri içeren sözlüklerden ibarettir . Bu yapıtların başında

yazarı bilinmeyen ; "Tercüman - ı Türki ve Arabi" (1245) gelmektedir .
Yapıtta ; isim, fiil , zamir , edat konularıyla , isim ve fiil çekimleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir . Aynı yüzyılın sonlarına doğru , Kahire 'de , Alaeddin Beylik el - Kıpçaki 'nin yazdığı ; " El - Envarü 'l - Mudie " adlı yapıt yitiktir .
Endülüs Araplarından Ebu Hayyan (1265 - 1345)'ın önemli yapıtı ;
" Kitabü 'l - İdrak li Lisani 'l - Etrak " da yine sözlük niteliğindedir . Ebu Hayyan 'ın , Mısır - Kıpçak Türkçesi 'nin gramerini içeren ; " Zahrü 'l - mülk fi nahvi 't - Türk " ve " Kitabü 'l - Ef 'al " isimli yapıtları yitiktir .

XV . yüzyılda , Cemaleddin - i Türki isimli bir Türk tarafından yazılmış olan ; " Kitabü bülgati 'l - müştak fi lügati 't - Türk ve 'l Kıpçak " (1451) isimli yapıt , sözlük niteliğinin dışında , fiil çekimlerini ayrıca incelemesiyle dikkat çekmektedir . Aynı yüzyılda yazılmış olan , şekilbilgisi ayrıntılarını da içeren ve yazarı bilinmeyen ; " Et - tuhfetü 'z - zekiyye fi lügati 't - Türkiyye " isimli yapıtı da göz ardı etmemek gerekir . Bu yüzyılda , adı anılan iki yapıtın dışında , tam anlamıyla bir Mısır - Kıpçak Türkçesi grameri olarak kabul edilen ve yazarı bilinmeyen ; " El - kavaninü 'l - külliyye li zapti 'l - lügati 't - Türkiyye " isimli bir yapıttan da söz etmek gerekir . Arapça 'nın gramer kurallarına göre düzenlenmiş olan bu yapıt , Macar Zgismont Telegdi tarafından , Avrupa gramerleri kalıplarına göre düzenlenerek (1937) yayımlanmıştır . (1)

XVI . yüzyıla kadar ortaya konulan yapıtların , Türkçe olmaması ve bir bölümünün de yitik olması Müyessiretü 'l - Ulum 'un önemini daha da arttırmaktadır .

Müyessiretü 'l - Ulum 'dan önce , Batı dillerinde de Türkçe 'nin grameri yazılmamıştır . Müyessiretü 'l - Ulum 'dan hemen üç yıl sonra (1533) yayımlanan , İtalyan Filippo Argenti 'nin ; " Regola del Parlare

(1) : EREN , Hasan ; " Türkoloji Maddesi " , Türk Ansiklopedisi , c. 32 , Ank. 1983 , s. 434 - 461 .

Turcho " (Türkçe konuşma kuralları) isimli İtalyanca yapıtı , Bergamalı Kadri 'nin yapıtı kadar kapsamlı bir gramer yapısına sahip değildir .

Müeyyessiretü 'l - Ulum 'dan sonra yazılmış Türkçe gramer (kavaid) kitaplarına ancak Tanzimat yıllarında rastlamak mümkündür . Bu kitaplarda da Türkçe yapıların açıklanmasından çok , Arapça ve Farsça yapılara ağırlık verilmiştir .

Bergamalı Kadri 'nin yaşam öyküsüne dair bilgilere tezkire ve tercüme - i hallerde rastlanılamamaktadır . Kendisi ile ilgili tek bilgiyi Müeyyessiretü 'l - Ulum 'da yine kendisi vermektedir . Bu bilgi de Onun Bergama 'dan İstanbul 'a giderek (Hicri - 937 'de) Kanuni Sultan Süleyman 'ın veziri İbrahim Paşa 'ya yapıtını sunmasından ibarettir . Ancak yine yapıtında söylediklerinden O 'nun bilime değer veren aydın bir kişiliğe sahip olduğunu anlamak mümkün :

" Bu risâlecük her kimüñ hizmet - i şerîfine yetişür ise luğ idüp , tâliblerden dirîğ eylemeye . N 'ola , her kimse ehl - i fazl olsun ; âlemden nûrâniyyet bol olsun . Dünyânuñ hod şerefi 'ilmüñ kuvveti ve za'afı hasebiledür . " (2)

Bergamalı Kadri , yapıtını Türkçe yazışının nedenini şöylece açıklamaktadır :

" Anuñ için Türki lûgatde yazıldı ki , bu dil ehline fâyide eyleye ; sayir lûgatleri daği buña kıyâs eyleyüp , anlara daği âlim ola . " (3)

Bergamalı Kadri 'nin dilini çok sevdiği de açıktır . Sık sık anlatımını keserek Türkçe 'yi öven sözler etmektedir :

" ...Görilsün ki , Türki dilde ne kadar fasâhat , belâgat vardır ... " (4)

Bergamalı Kadri 'nin bir diğer dikkate değer yönü de Türkçe 'yi

(2) : ATALAY , Besim ; Müeyyessiretü 'l - Ulum , (Tb.BI.) , 1946 , s.8. st. 3

(3) : a . g . e . ; s. 7 st. 4

(4) : a . g . e . ; s. 65 st. 1

- uyuşan ve çelişen yönleriyle - Arapça ve Farsça ile karşılaştırmasıdır . Sözelimi ; Arapça ve Türkçe 'deki fiil çekimlerini karşılaştırırken , Arapça 'daki on sekiz çekim ihtimalinin Türkçe 'de altı olduğunu ve bunun Türkçe 'de gramatikal cinslik (erillik - dişilik) olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir . (5)

Bütün bunlar bize ; Bergamalı Kadri 'nin aydın bir insan olduğunu ve hiç de yabana atılmayacak bir gramer bilgisine sahip olduğunu göstermektedir.Hatta bazı araştırmacılar ,Bergamalı Kadri 'nin günümüzde bile tam olarak anlaşılamadığını öne sürmektedirler :

" Bergamalı Kadri , dilcilik anlayışı ve bilgisinde o derece ileridir ki, kendisinin XVI . yüzyılda yazdıklarını XX . yüzyılda yayımlayan Besim Atalay bile tam anlamıyla kavrayamamıştır . Besim Atalay , bu yayımda , bazı yerlere dipnotlar vererek ; << Burada Bergamalı Kadri yanılıyor . >> kaydını koymasına rağmen , günümüz Türkoloji bilgileri o konularda Bergamalı 'nın haklı olduğunu göstermektedir . " (6)

" Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde , bugün kullanmakta olduğumuz zaman eklerinden başka ekler de bulunmaktadır . İşte bunlardan biri için F. Kadri Timurtaş şöyle der : << Eski Anadolu Türkçesinde sa + gerek şeklinin gelecek zaman manası ifade ettiğine , bugüne kadar kimse işaret etmemiştir . Hiç bir gramer kitabı ve dil araştırmasında bu hususa tesadüf edilmiyor.....>> F. Kadri Timurtaş , yukarıdan da anlaşılacağı gibi , bu kullanışın ilk kez kendisi tarafından tespit edildiğini söylemektedir . Oysa , Bergamalı Kadri , bu - sA gerek şeklinin gelecek zaman bildirdiğini Müyessiretü 'l - Ulum adlı eserinde

(5) : Bergamalı 'nın Türkçe 'nin Arapça ve Farsça ile uyuşan ve çelişen yönlerine dair yorumları için bkz. ATALAY , Besim ; Müyessiretü 'l - Ulum, (Tb.Bi.) , 1946 , s. 53 / 94 / 97 / 114 / 159 .

(6) : GÜLSEVİN , Gürer ; Türk Dili ,sy. 461 , 1990 , s. 212.

şöyle göstermiştir " (7)

Müessiretü 'l - Ulum 'un elde yalnızca fotoğrafları bulunan ve Besim Atalay tarafından yayımlanan (İst. - 1946) nüshasında bazı eksikliklerin olduğu görülmektedir . Besim Atalay 'ın da kaydettiği gibi (8) eksik sayfalarda ; müstakbel , cahd - i mutlak , mastar , ism - i fail , ism - i meful konuları olsa gerektir . Elde bulunan tıpkıbasım metin - bu eksiklikler göz ardı edilirse - toplam 182 sayfa tutan iki bölümden oluşmaktadır . 99 sayfa tutan birinci bölümde ; kelimenin tanımı ve türleri üzerinde durulmuştur . Ayrıca fiillerin , olumlu - olumsuz ; etken - edilgen biçimleri gösterilerek çekimlenmiştir . Sonra , isimler ele alınarak ; zaman , mekan , alet , küçültme , nispet ve aşırılık kavramları isimlere uyarlanmıştır . 83 sayfadan oluşan ikinci bölümde ; isim çeşitleri ve çekimlenmeleri , sayılar , zamirler , zarflar , sorular , edatlar , isim tamlamaları ve meydana gelişleri , tümleçler , durum ve istisna çeşitleri , işaret isimleri , cümle çeşitleri ...verildikten sonra şair Hayali 'nin bir gazelinin gramer ve sanat incelemesi yer almaktadır .

Besim Atalay , elde yalnızca fotoğrafları bulunan bu nüshanın Bergamalı Kadri tarafından yazılmış olamayacağını belirtmektedir . (9)

Müessiretü 'l - Ulum hakkında diğer araştırmacıların kaydettikleri de buraya kadar verdiğimiz bilgileri doğrular niteliktedir . Bursalı Mehmet Tahir , Mehmet Fuat Köprülü ve Agop Dilaçar 'ın - ki yapıtlarının künyesi kaynakçamızda verilmiştir - tespitleri de fazla ayrıntılı değildir . Ali İhsan Çetin 'in ; " Bergamalı Kadri 'nin , << Müessiretü 'l - Ulum >> Adlı Yapıtı

(7) : GÜLSEVİN , Gürer ; Türk Dili , sy. 461 , 1990 , s.212

(8) : ATALAY, Besim ; Müessiretü 'l - Ulum , (Çy. Bl.) , 1946 , s. XIII.

(9) : a.g.e. ; s. VII.

Üzerinde Yüksek Lisans Tezi" (10) isimli çalışması da Müyessiretü 'l - Ulum 'da geçen şekilleri sıralayan bir metin grameri olup, herhangi bir yorum içermemektedir . Sözelimi ; Müyessiretü 'l - Ulum 'da geçen bütün ekleri bu çalışmada görmek mümkündür . Ancak bu çalışmada eklerle ilgili olarak gerek Bergamalı Kadri 'nin gerekse Ali İhsan Çetin 'in yorumları yer almamaktadır.

(10) : ÇETİN , Ali İhsan ; Ankara Üniversitesi D . T . C . F . (Basılmamış yüksek lisans tezi) , Ekim - 1977.

I . B Ö L Ü M

I. B Ö L Ü M

MÜYESSİRETÜ 'L - 'ULUM'DAKİ KONULARIN GÜNÜMÜZ GRAMER ANLAYIŞINA GÖRE YENİDEN DÜZENLENİŞİ

Bu bölümde Müyessiretü 'l - Ulum'da yer alan konuların günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitapları esas alınarak yeniden düzenlenmesine çalışılmıştır. Bergamalı Kadri'nin günümüz gramercilik anlayışıyla uyuşan ya da çelişen saptamalarına doğrudan kendi söyledikleri aracılığıyla yer verilmiştir. Müyessiretü 'l - Ulum 'un , ana hatlarıyla günümüzdeki bir Türkiye Türkçesi gramer kitabının konu başlıkları ve anlayışı çerçevesine oturtulması amaçlanmıştır.

I.1 - DİL KAVRAMI :

Bergamalı Kadri , kitabında "dil " kavramının bölümlerini oluşturan ; "Yeryüzünde diller , konuşma dili , yazı dili , Türkçe'nin dünya dilleri arasındaki yeri ..." gibi konulara hiç değinmemiştir.

I.2 - SES BİLGİSİ :

Bergamalı Kadri, kitabında "ses " konusu için ayrı bir bölüm ayırmamakla birlikte , başka konu başlıkları altında - özellikle- ses olayları, ünlü ve ünsüz uyumu konularına ilişkin yorumlarda bulunmuştur. Bu yorumlar da Bergamalı Kadri'nin "ses" konusu hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir :

I.2.1 - Ses Olayları :

I.2.1.1.Ses Düşmesi : Bergamalı Kadri, "İsm-i Tasgir" konusunu

açıklarken bir << - k - >> sesi düşmesinden söz ederek , " balıcak " ve "sucucak" kelimelerinin aslında "balıkcık" ve "sucukcuk" olduğunu, ikinci bir << -k- >> sesinin fazla gelmesinden ötürü düşürüldüğünü belirtmektedir :

" İki harften artuk olsa , āhirinde cezmlü "kaf" olsa , ol "kaf"dan ön bir üstünlü "cim" getirürüz ; " balıcak" gibi , " şucucak" gibi... Ba'îd degüldür ki , bunlaruñ aşları ; balıkcuk , şucukcuk ola." Kaf "ı ħazf itdük ; tekrār bir " kaf" daħi bulunduğı içün. Andan şoñra cim'i üstünlü kılduk; ħiffet içün." (M.U.s.69 st.7)

Bergamalı Kadri , işaret zamirlerinde küçültmeyi örneklerken kullandığı ; "şuncugaz" , " buncugaz" kelimelerini incelerken , "şu" ve "bu" kelimelerinin aslında "şun" ve "bun" olduğunu ileri sürerek , kullanımda << -n- >> sesinin düşürüldüğünü söylemektedir (Ayrıntılı açıklama " İşaret zamirleri " bölümünde yapılacaktır) :

" Ve daħi , << şuncugaz >> , << buncugaz >> - ki dirler - << şu , bu >> işaret isimleridür. Kıyās bu idi ki ; << şucugaz >> , << bucugaz >> diyeydük . Taşğirine gelicek artuğığı bir << nun >>la getürdiler. Cevāb (71) virüp , dirüz ki ; << şu >> kelimesinüñ aşlı ; << şun >> idi , << bu >> kelimesinüñ aşlı ; << bun >> idi . Lākin tekbirinde ħiffet içün ħazf itdiler. Taşğirine gelicek ol << nun >> ı girü getürdiler." (M. U. s.70 st.9)

Bergamalı Kadri , << +ca/+ce >> isimden isim yapma (eşitlik) ekinin , << +cuk/+cük >> (küçültme) ekinden << - k - >> sesinin düşürülmesi yoluyla yapıldığını söylemektedir :

" Ve daħi vaķt olur ki , ism - i taşğiri bir yüzden daħi ta'bir eylerler ; << eyüce >> gibi , << yaramazca >> gibi (74) << delüce >> gibi , << uşluca >> gibi daħi bunlara beñzer ne var ise ... Şüret - i taşğir budur ki ma'ľüb olan maķāmda isti' māl eylerler. Ammā taħķik budur ki , bu vechle isti' māl şıfat olan ve şıfat ma' nāsın mutazammın olan

yirlerde isti' māl oluna . Zīrā , zāt -i << ekşi >> kendü murād olsa ; << ekşicük >> dirler , şıfat murād olsa ; << ekşüce >> dirler . Ba'îd olmaya ki , aşlı ; << eyücük >> , << yatlucuk >> ola . << Kef >> i , << kaf >> ı hāzıf itdük ; hıffet için ve << cim >> i dahi hıffet için üstün itdük." (M. U. s. 73 st. 11)

1.2.1.2.Yer Değiştirme(Göçüşme):Bergamalı Kadri,<<gizli>> anlamını taşıyan << ugurlayın >> kelimesini incelerken , kelimenin aslen <<ugrılayın >> olduğunu söyleyerek , ses olaylarından << yer değiştirme>> yi de örnekliyor :

" << Uğurlayın >> -ki dirler - "gizlü" demek ma' nāsın ifāde eyler . Ba'îd olmaya ki , (141) bunuñ aşlı ; << uğrılayın >> ola ; " uğrı gibi " ma' nāsına . Zīrā ki , << uğrı >> gizlü gelür . << Ra >> nuñ hareketin << ğayn >> a virüp ; << uğurlayın >> didük . " (M. U. s.140 st.11)

1.2.1.3.Ünsüz İkizleşmesi : Bergamalı Kadri , " İsm - i Tafzil " bölümünde << ünsüz ikizleşmesi >> olayını ; " idgam " yani << şeddeli okuma >> olarak nitelmiş ve bunu örneklemiştir :

" Bu kā'ideden şu añlandı ki ; << ak >> uñ tafzili << ab ak >> gele . Lākin ba' zı t̄āyife , << hemze >> yi << ba >> ya kalb eyleyüp , birbirinde idgām eyleyüp ; (159) << abbağ >> dirler . Pes bundan şu añlandı ki ; idgām i' tibārı Türki lügatte de var imiş . (M.U. s.158 st.11)

1.2.1.4. Ünlü Uyumu :

Bergamalı Kadri'nin başka konu başlıkları altında kalınlık / incelik uyumuna ilişkin saptamaları vardır :

1.2.1.4.1.Kalınlık / İncelik (Büyük Ünlü) Uyumu : Bergamalı Kadri , ikinci tekil şahıs emir kipi çekimini anlatırken , ekin kalın sıradan kelimelerde (sıklet) << - gıl >> , ince sıradan kelimelerde (hıffet)

<< - gil >> olarak geldiğini söyleyerek , kalınlık - incelik uyumunu örneklemektedir :

" Su'āl idüp , dirlerse ki , - Sebeb nedür ; kimer yirde << -gil >> gelür "kef" le ve kimer yirde << - ğil >> gelür "ğayn" la ? Cevāb virüp , dirüz ki : -Şol emr ki şıķlet üzre telaffuz oluna , anuñ gibilerde << - ğil >> getirürler. Zīrā << ğil >> lafz-ı şakīldür, şakīl , şakīle münāsibdür. Ol emr - ki ħiffet üzre telaffuz oluna - bunuñ gibilerde << - gil >> getirürler ; << - gil >> , lafz - ı ħafīfdür. Pes ħafīf, ħafīfe münāsibdür.

(M. U. s. 45 st. 6)

Bergamalı Kadri benzer bir saptamayı "İsm-i Tasgir" bölümünde de yapmaktadır :

" Su'āl idüp , dirlerse ; - Sebeb nedür ki kimer yirde <<+ cük >> gelür , << + cügez >> gelür ; kimer yirde << + cuķ >> gelür << + cuğaz >> gelür ? Cevāb virüp dirüz ki : - Şol yirde - ki ħiffet üzre telaffuz oluna - << + cük >> gelür , << + cügez >> gelür ; ol yirde - ki şıķlet üzre telaffuz oluna - << + cuķ >> gelür , << + cuğaz >> gelür . "

(M. U. s. 70 st. 2)

Kalınlık-incelik uyumuna "İsm-i Tafzil" bölümünde de değinilmiştir:

" Şol kelime - ki ħiffet üzre telaffuz olunur - anuñ gibilerde << + rek >> getirürüz ; ol kelime - ki şıķlet üzre telaffuz oluna - (anun) gibilerde << + rak >> getirürüz. Nitekim , bunun emşāli yukarıda geçdi. Eger ; << dervişrek , yoħsulrak >> diseler , bunuñ gibiler de ism-i tafzīle rāci' dūr . "

(M. U. s. 92 st. 1)

1.2.1.5. Ünsüz Uyumu :

Bergamalı Kadri , sıfatlarda pekiştirmeyi anlatırken ; pekiştirmenin yapılışında sert ünsüzle başlayan kelimelere sert ünsüzlerin , yumuşak ünsüzle başlayan kelimelere yumuşak ünsüzlerin uygun olduğunu belirterek , ünsüz uyumunu açıklamış ve örneklemiştir :

" Andan sonra hâli degül ki , ol kelime şiklet üzre telaffuz oluna ya hiffet üzre telaffuz oluna . Şiddet üzre telaffuz olunsa ; bir cezmlü << ba >> bile getürürüz . Eger , hiffet üzre telaffuz olunsa bir cezmlü << mim >> bile getürürüz . Meşelâ ; << tolu >> yı tafzîl itmek istedik , harf-i evveline nazâr itdük : Gördük ki ; << ta >> dur ve daği hareketine nazâr itdük ; << ötrü >>dür . Pes bi - 'aynihi << ötrü >>lü (158) << ta >> yı getürdük . Andan sonra gördük ki ; bu kelime berkdür . Pes bir << ba >> yı bile getürdük , << ta >> ya zamm eyleyüp ; << tobtolu >> didük . << Kabkara >> , << kıbkızıl >> da bu kısımdandır . Ve daği meşelâ ; << gök >> i gördük . Harf - i evveli << ötrülü kef >> dir . Pes << ötrülü kef >> i bi-'aynihi aldük . Andan sonra gördük ki , bu kelime hiffet üzre telaffuz olunur . Pes bir << cezmlü mim >> getürüp , << kef >> e bile zamm idüp ; << gömgök >> dirüz . << Yimyemişil , çımçık , sımsık >> da bu kabildendir ."

(M. U. s.157 st.6)

Bergamalı Kadri'nin "ses" konusunda başka konu başlıkları altında söyledikleri bundan ibarettir. Yeterli olmasa da bu söyledikleri, onun "ses" konusundan haberdar olduğunu ortaya koymaktadır.

I. 3. KELİME

Günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarındaki << kelime >> bölümünde ; kelimenin tanımı işlevi ve yapısından söz edildikten sonra genellikle hece , vurgu , kök , gövde ve ek kavramları incelenmiştir . Müyessiretü 'l - Ulum'da ise birinci bölümde tamamen kelime üzerinde durulmuştur . Bu bölümde kelimenin tanımı yapılp , işlevinden söz edildikten sonra , kelime ; isim , fiil ve harf olmak üzere üç gruba ayrılarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir . Hece , vurgu , kök , gövde

kavramlarına hiç değinilmemiş ancak ekler hakkında önemli saptamalar , çeşitli konu başlıkları altında yer almıştır.

Bergamalı Kadri , " insanın dile getirip , söyledikleri " diye tanımladığı lafzı ; kelime ve mühmelat olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Kelimeyi ; anlamlı söz , mühmelatı ise ; anlamsız , boş sözler olarak nitelermektedir.

" Kelime ; bir lafzdur ki , söylendükde andan bir ma⁶nā añlana ; mühmelat ola ya müsta⁶mel ola. Eger müsta⁶mel olursa ; << er >> gibi , << avrat >> gibi ... << Lafz >> odur ki ; insan anı dile getüre söyleye : << Zeyd >> gibi , << Amr >> gibi ... daği bunlara beñzer dile gelür ne var ise. İnsan dile getürüp söyledügi iki kısmdur : Bir kısmı kelimedür , bir kısmı mühmelâtdur .<< Kelime >> beyân olundı .<< Mühmelât >> oldur ki ; hemân bir kırı söz ola , ma⁶nâsı olmaya ; " deyz " gibi , " meyz " gibi , " çeşen meşen " gibi ... daği bunlara beñzer ne var ise ... kelime , mühmelâtuñ hilâfıdur zîrâ kelime bir sözdür ; söylendükde andan bir ma⁶nā añlanur . " (M. U. s. 8 st. 11)

Bergamalı Kadri , " Faslıun Fi - Taksimi 'l - Kalimati (Kelimelerin Sınıflandırılması) bölümünde kelimeyi ; isim , fiil ve harf olmak üzere üç gruba ayırmış ve bunları ayrı ayrı tanımlayarak örnelemiştir . Ancak bu konunun ayrıntılarını " Kelime türleri " bölümünde vermek daha uygun olacaktır :

"bu faşl , kelime takşîminüñ beyanındadır . Kelime üçdür ; biri ismdür , biri fi⁶ldür , biri harfdür . " (M.U. s.10 st.10)

I . 4 . E K L E R

Müeyyiretü'l-Ulum ' da ekler e ait ayrı bir bölüm bulunmamakla birlikte , bazı ekler ve işlevleriyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde Bergamalı Kadri ' nin sadece yapım ekleriyle ilgili saptamalarına yer verilmiş , diğer ekler " Kelime Türleri " bölümünde ele alınmıştır .

I.4.1. Yapım Ekleri :

Bergamalı Kadri'nin yapım eklerine ilişkin söylediklerini şöylece değerlendirmek mümkündür :

I.4.1.1. Fiilden fiil yapma ekleri :

a) - ma - / - me - : Bergamalı Kadri , << -ma - / - me - >> olumsuzluk ekinin , fiil ve emir çekimlerinde kullanıldığını belirterek , bunu geçmiş zaman üçüncü tekil şahıs ve emir kipi üçüncü tekil şahıs çekimleriyle örnelemiştir :

" << Mim >> , harfdür ki , selb-i mâzî için gelür : << Gelmedi. >> gibi ve nehy-i ğāyib ve nehy-i hâzır için gelür : << Gelmesün. >> gibi . "

(M. U. s. 132 st. 2)

b) - l - : Eskiden beri işlek bir şekilde kullanılan bu ek , edilgenlik (meçhul) işlevi taşımaktadır . Bergamalı Kadri , bu eke ve << - n - >> ekinin edilgenlik işlevine geçmiş zamanın edilgen çekimi (Fi ' l - i mazi - i meçhul) bölümünde değinmektedir :

" Fi ' l - i mâzî - i meçhulün ' alâmeti oldur ki , fi ' l - i mâzî - i ma ' lûm şîğasın bulup , esrelü << dal >> ınun mā - kablinde ya bir dutarlu << nun >> ya bir dutarlu << lâm >> ziyâde eylerüz ; << bilindi >> gibi , << yazıldı >> gibi ... "

(M. U. s. 19 st. 10)

c) - n - : Yukarıda edilgenlik işlevine değindiğimiz bu ekin dönüşlülük işlevini Bergamalı Kadri , aşağıdaki şekilde açıklamaktadır :

" Su ' âl eyleyüp , dirler ise ki ; - çünkü << eyledi ile idindi >> ikisi bile ma ' lûmlardur ve hem bir ma ' nâyadur - pes ; << Bu ikisinin farkları nedür ? >> Dirüz ki , << eyledi >> demek tahşîş haysiyetinden ' âmmdur ; fi ' li kendü için de ğayri için de işlese cāyizdür . Ammâ << idindi >> , tahşîş haysiyetinden hâşşdur , kendüye mahşüşdur . Bu sebebdendür ki , kelâmuñ şâ ' iri (177) taşrih eyleyüp , << Kendüye idindi gölgelik. >> didi . "

<< yazdı >> ile << yazındı >> yı ; << dikdi >> ile << dikindi >> yi buña kıyās eyle . " (M. U. s. 176 st. 8)

I.4.1.2. Fiilden isim yapma ekleri :

a) - acak / -ecek : Bergamalı Kadri , partisip (sıfat - fiil) ekine , << İsm - i Zaman >> başlığı altında , << bilecek >> kelimesini incelerken değinmiştir :

" Türki dilde , << bilecek >> -ki dirler- ne kaçd eylerler ? Cevāb virüp , dirüz ki ; << bile- >> , müstakbeldür ; << -cek >> , ism-i mevşüldür. Takdîr-i kelām ; << şol zamāna ki , kişi o zamānda 'ilmi bile ve añlaya >> dimekdür." (M. U. s. 62 st. 5)

Bu ek , "İsm-i Mekan" bölümünde de karşımıza çıkmaktadır :

" İsm-i mekānda , lafz-ı mekân kendü olmak lâzım degüldür. Hattā eger ; << koyacak kab , girecek ev , oturacak yir , bağlayacak biz , tolduracak kise >> dise , hep bunun gibiler ism - i mekāna rāci⁶dür. (M. U. s. 64 st. 4)

b) - ma / - me : Bergamalı Kadri , bu eke , kitabının << ism - i tasgir >> (küçültme isimleri) bölümünde ; << masdar - ı maksur >> ismiyle değinmektedir :

" Taşgîr ; iki kısmdur : birisi maşdaruñdur , birisi sāyir esmā⁹nuñdur. Maşdaruñ olsa , maşdar - ı maşşūr şığasın bulup , āhirine bir << + cük >> lafzın ya << + cük >> lafzın (69) getür(ür)üz ; << bilmecük >> gibi , << añlamacuk >> gibi , dañi bunlara beñzer ne var ise ... " (M. U. s. 68 st. 10)

c) - mak / - mek : Bergamalı Kadri , mastar (isim - fiil) yapımında görevli bu eke emir çekimini anlatırken değinmektedir :

" Emr - i hāzır - ı ma⁶lūmuñ⁶ alāmeti oldur ki , maşdaruñ āhirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << kaf >> i giderürüz " (M. U. s. 42 st. 10)

1.4.1.3.İsimden isim yapma ekleri :

Bergamalı Kadri , kitabında , on tane isimden isim yapma ekinin işlevleri hakkında saptamalarda bulunmuştur:

a) + lık / + lik : Bergamalı Kadri , bu ekin ulandığı kelimeye mekan isimliği kazandırdığını belirterek , Türk dilini , dil mantığı ve pratikliği bakımından övmektedir :

" << Ekinlik , soğanlık , şarımşaklık... >>bunun gibiler daği ism-i mekāna rācī'dür. Zīrā , " ekinlik " demek , << ekecek yir >> ; " soğanlık " , << soğan dikecek yir >> ; "şarımşaklık" , << şarımşak dikecek yir >> dimekdür. Görilsün ki , Türkī dilde ne kadar faşāhat , belāgat vardur ki , " ekin ekecek yir " dimegi , << ekinlik >> demekle edā eylerler. Zīrā , << ekinlik >> lafzının ma'nā - yı mezkūre delāleti mutābıktır. Hāşılı , bu makāmda , << +lik >> lafzından , << +lık >> lafzından ; "ekecek yir" , "dikecek yir" demek ma'nāsı istifāde olundu." (M. U. s .64 st.10)

Bunun yanınca bu ekin soyut ve somut isim yapımında da kullanıldığını belirtmiştir :

" << Erlik ve 'avratlık >> - ki dirler - bunun gibilerde << +lık / +lik >> lafzı maşdariyyet içündür ve daği " erlik " - ki dirler - << şehvet >> ma'nāsına. Bu lafz-ı mürekkebi ma'nānuñ iz'asında vaz' olunmuşdur ki , << Şol şu ki , er kişinüñ şulbinden hāşıl olur. >> demek ma'nāsına..."

(M. U. s. 65 st. 10)

b) + lu / + lü :Bergamalı Kadri , yapıtında bu ekin dört farklı işlevini saptamıştır:

*Ek , bir kimsenin nereli veya nereye ait olduğunu bildirir :

" Ammā o bir ism - i mensūb daği sāyir esmā³dan getirilür .⁶Alāmeti oldur ki , kelimenüñ āhirinde bir << + lü (+ lu) >> lafzı getirilür : << Başralu >> gibi , << Kūfelü >> gibi . << Başra ' ya , Kūfe ' ye mensūb kimsedür . >> demek ma⁶nāsına . " (M. U. s. 80 st. 9)

****Ek** , her zaman ism - i mensup yapmayıp , bazen işi yapanı ve işe sahip olanı bildirir :

" Ammā , << bililü >> , << añlamalu >> disek ; bunuñ gibiler ism-i mensüb olmazlar. Belki bunlar ; << bilülü >> , << añlamalı >> dimekdür yanî bular fâ´ illerdür . " (M. U. s. 81 st. 1)

" Ve dañi , eger ; << Filān kimse kesimlödür . >> disek , yani ; << Filān kimsenüñ kesimi vardur . >> dimekdür. << + lü >> , bunda edāt-ı fâ´ ildür ; << geyimlü, yaraklu, yasaqlu >> demek de bu kabīdendür . " (M. U. s. 81 st. 9)

"gönüllü : << + lü >> , edāt - ı fâ´ ildür ; << gönül ıssı >> demek ma´ nāsına . Pes , << gönüllü >> fâ´ ile rāci´ olur . " (M. U. s. 181 st. 5)

***** Ek** , bazen edat-ı takrip olarak zaman bakımından yakınlık bildirir:

" Ve dañi eger ; << Et kaynamalu , aş pişmelödür . >> disek , bunuñ gibiler kezālik ism-i mensüb degüllerdür. "+lü (+lu)" bunlarda edāt - ı takribdür. Yanî ; << Etüñ pişmesi ve kaynaması yakīn oldı . >> demek ma´ nāsınadır . (M. U. s. 81 st. 4)

******Ek** , bazen edat - ı liyakat olarak yaraşma , yakışma bildirir :

" << Filān kimse sevmelü kimsedür . >> , disek ; "+lü (+lu)" bunda edāt - ı liyakātdur . Yanî , << sevmege lāyık kimsedür >> demek ma´ nāsına . " (M. U. s. 81 st. 7)

c) + sız / + siz : Bergamalı Kadri , bu ekin " yokluk " anlamı taşıdığını örnekleyerek açıklamıştır :

" << +siz (+sız) >> de ħarfdür ki , " yokluk " ma´ nāsın ifāde eyler : << Aķçasız , pulsız ādemden ne olur ? >> demek gibi " (M.U. s.138 st.8)

d) + ki : Bergamalı Kadri , bu ekin isimlere ulandığını söyleyerek cümle içinde kullanıp , örnelemiştir :

" << +ki >> , evlā budur ki , ism - i mevsül ola . " Bıldirki " -ki dirler- yanî ; << Şol nesne ki bıldırda idi . >> demek ola . " (M.U. s.138 st.11)

" << Bayakı >> , dirler...<< Baya >> , Türki lügatde " evvel " ma'nāsına (142) gelür. << + kı >> , ism - i mevsüldür .Takdîr-i kelâm ; << Şol nesne ki zamân-ı evvelde idi ha ! >> demek olur."

(M. U. s. 141 st.11)

e) + cuk / + cük : Bergamalı Kadri , yapıtının " İsm - i Tasgir " bölümünde bu ekin esas işlevinin küçültme olduğunu belirtmiştir :

" Ve dahı vakt olur ki , bir kimse bir kimseye hikâyet eyleyüp , << Filân yirde bir herîfcük gördüm ; nedür ol herîfcük ? >> dir . Bu arada murâdı hakikat - ı taşgîrdür .Yanî ; << bir cüz'ice , olduğınca kimse >> dimekdür. "

(M. U. s. 73 st. 7)

Ancak , Bergamalı Kadri , bu ekin istek , murat bildirebileceğini de saptamıştır :

" Gâh olur ki , ism - i taşgîri bir şey³-i matlûbda isti⁶mâl eylerler . Nitekim , bir kimse bir âharı bāzara gönderüp ; << Vara ! Bāzardan mumcuğaz al , etmecük al. >> dir . Murâdı ; << Var , kiçi mum al (73) kiçi etmek al. >> degül , belki murâdı ; << Bunları al ki , murādumdur . >> dimekdür . "

(M. U. s. 72 st. 9)

Bergamalı Kadri , "İsm-i Tasgir" bölümünde küçültme eklerinin nerede ve nasıl kullanılacağını da açıklamaktadır :

" Taşgîr , iki kısımdır ; birisi maşdaruñdur , birisi sâyir esmâ⁶nuñdur . Maşdaruñ olsa ; maşdar-ı maşşür şığasın bulup , âhiline bir "+cük" lafzın ya "+cuk" lafzın (69) getür(ür)üz : "bilmecük" gibi , " anlamacuk " gibi , dahı bunlara beñzer ne var ise . Sâyir esmâ⁶dan olsa -iki harf üzre olup âhiri cezmlü olsa- ; "+cügez" ile "+cuğaz" ile gelür : "ercügez" , "kılıcuğaz" gibi. " (M.U.s.68st.10)

f) + cak / + cek : Bergamalı Kadri , bu ekin , aslında işlevce yakın olduğu << +cık / +cik ; +cuk / +cük >> eki olduğunu söylemektedir :

" İki harfden artuk olsa , âhinde << cezmlü kaf >> olsa , ol << kaf >>dan õñ , bir << üstünlü cim >> getürürüz : << balıcak >> gibi ,

<< şucucak >> gibi ... Ba'îd degüldür ki , bunların aşları << balıkcuk , şucucuk >> ola . << Kaf >> ı hâzî itdük ; tekrâr bir << kaf >> dahî bulunduğı için . Andan şoñra , << cim >> i üstünlü kılduk ; hiffet için . "

(M. U. s. 69 st. 7)

g) + cugaz / + cügez : Bergamalı Kadri , bu ekin nerede kullanıldığını açıkladıktan sonra , işaret zamirlerindeki kullanımına da dikkat çekmektedir :

"sāyir esmā'dan olsa -iki hârf üzre olup , āhiri cezmlü olsa- ; << +cügez >> ile << +cuğaz >> ile gelür : << ercügez >> gibi , << kılcuğaz >> gibi..."

(M. U. s. 69 st. 2)

" Ve dahî , << şuncuğaz , buncuğaz >> -ki dirler - << şu , bu >> ; işaret ismleridür. Kıyās bu idi ki ; << şucuğaz , bucuğaz >> diyeydük. Taşğirine gelicek artuklığı bir nun'la getürdiler." (M. U. s. 70 st. 9)

h) + ca / + ce : Bergamalı Kadri , bu ekin , << +cuk / +cük >> ekinden << -k >> sesinin düşürülmesiyle türetildiğini ve görevinin sıfat yapımı olduğunu söylemektedir :

" Ve dahî vakt olur ki , ism-i taşğiri bir yüzden dahî ta'bîr eylerler. eyüce gibi , yaramazca gibi , (74) delüce gibi , uşluca gibi , dahî bunlara beñzer ne var ise... Şüret -i taşğir budur ki , matlûb olan makâmda istîmāl eylerler. Ammā tahkîk budur ki , bu vechle istîmāl şıfat olan ve şıfat ma'nāsı mutazammın olan yirlerde istîmāl oluna. Zîrā zāt-i "ekşi" kendü murād olsa ; "ekşicük" dirler , şıfat murād olsa ; "ekşüce" dirler. Ba'îd olmaya ki , aşlı ; "eyücük , yatlucuk" ola. Kefî , kafı hâzî itdük hiffet için ve cim'i dahî hiffet için üstün itdük." (M. U. s. 73 st. 11)

Bu ekin asıl işlevi olan eşitliğe isim işletme eklerinde değinilmiştir.

ı) + layın / + leyin : Bergamalı Kadri , bu ekin " benzetme " işlevine değinerek , "gibi" edatıyla ilgisini açıklamıştır :

"...<< gibi >> harfdür ; "teşbih" ma'nâsın ifâde eyler : << Zeyd arslan gibi olucudur. >> gibi... << + layın (+ leyin) >> da bunuñ gibidür : << Zeydleyin >> gibi ... " (M. U. s. 128 st. 10)

" << Uğurlayın >> ; - ki dirler - "gizlü" demek ma'nâsın ifâde eyler . Ba'îd olmaya ki , (141) bunuñ aşlı ; << uğrılaysın >> ola , << uğrı gibi >> ma'nâsına."

(M. U. s.140 st.11)

j) + rak / + rek :Bergamalı Kadri , bu eke yapıtının << İsm -i Tafzil >> bölümünde değinerek , çokluk ve fazlalık anlamı taşıdığını belirtmiştir :

" İsm-i tafzîl-i ma'lûm odur ki , fâ'ile nisbeti ola. 'Alâmeti oldur ki , ism-i fâ'ilûñ âhirine bir "+rek" lafzın ya "+rak" lafzın getürürüz ; ism-i fâ' ile "ziyâdelik" ma'nâsı 'âriż olsun içün : << idicirek >> , << okıcirek >> gibi ... (92) Şol kelime -ki hiffet üzre telaffuz olunur - anuñ gibilerde << +rek >> getürürüz ; ol kelime -ki şıklet üzre telaffuz oluna - (anun) gibilerde << +rak >> getürürüz. Nitekim , bunuñ emsâli yukarıda geçdi . Eger ; << dervişrek , yoğsulrak >> diseler bunuñ gibiler de ism -i tafzîle râci'dür . " (M. U. s. 91 st. 9)

1.4.1.4. İsimden fiil yapma ekleri :

Bergamalı Kadri , kitabında isimden fiil yapma eklerini kullanmakla birlikte bu ekler hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.

1.4.2. Çekim Ekleri

Bergamalı Kadri 'nin değindiği çekim eklerine ilişkin bilgiler <<Kelime Türleri>> bölümünde ele alınacaktır.

1.5. KELİME TÜRLERİ

Günümüz gramer anlayışına göre ; kelimeler, cümle içindeki konumlarına göre görev değişikliğine uğrayabilirler. Bu nedenle kelimeleri birbirinden çok kesin çizgilerle ayırmak doğru değildir. Türkiye Türkçesi üzerinde söz sahibi olan dilbilimcilerden bir bölümü - sözgelimi M.Ergin ,

Jean Deny - kelimeleri anlam ve görevleri bakımından ; isim (ad) , fiil (eylem) ve edat (ilgeç) olmak üzere üç ana gruba ayırmaktadırlar. Doğan Aksan ve T. Nejat Gencan ; kelimeyi sekiz bölüme (ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem) ayırmaktadırlar . Ancak Gencan ; görevleri bakımından kelimeleri ; temel sözcük (ad,eylem) , uydu sözcük (sıfat , belirteç) ve söz ulakları (ilgeç , bağlaç) olmak üzere üç gruba daha ayırmaktadır. T.Banguoğlu , kelimeyi ad ve eylem olmak üzere iki gruba ayırdıktan sonra ad başlığı altında ad, sıfat, belirteç, adıl , ilgeç , bağlaç ve ünleme değinmiştir. Bu görüşe paralel bir görüş de Grönbech ' e aittir. Grönbech , kelimeyi ; ad ve eylem olmak üzere iki grupta toplayarak , ad ve sıfat arasında gerek biçim gerekse sözdizimi bakımından hiçbir fark olmadığını öne sürer. Kononov ise , kelimeyi anlam ve dilbilgisi açısından on bir bölüme (ad , sıfat , sayı sıfatı , adıl , eylem , belirteç, sonek , bağlaç , ilgeç , ünlem , yansıma sözcükler) ayırmaktadır. (11)

Gramerin tarihçesi üzerine bir araştırma yapan Agop Dilaçar , dünyanın ilk gramerini yazarların Hintliler olduğunu ve Hintlilerin kelimeyi , << naman (isim) >> ; << akhyata (fiil) >> ve << nipata (edat) >> adlı üç gruba ayırdıklarını ; yine en eski gramercilerden Yunan filozofu Aristo ' nun söz bölüklerini (mere logou) , << onoma (isim) >> ; << rhema (fiil) >> ve << synthesmos (edat) >> olmak üzere üçlü esasa bağladığını, bu anlayışın Araplara geçerek , Osmanlı grameri yoluyla bize kadar geldiğini söylemektedir . (12)

(11) bkz. ATABAY , Neşe / KUTLUK , İbrahim / ÖZEL , Sevgi ; << Sözcük Türleri >> , T.D.K. , Ank. 1983 , s. 22 - 23 .

(12) bkz. DİLAÇAR , Agop ; << Gramer : tanımı,adı,kapsamı,türleri,yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi >> , T.D.A.Y. Belleten 1971 , T.T.K. Ank. 1989 , s.123.

Bergamalı Kadri de , kelimeyi üç ana bölüme (isim , fiil , harf) ayırdıktan sonra , isim ve fiilin yalnız başlarına anlam ifade ettiğini ; ancak fiilin zamanla birlikte kullanıldığını ; harf (edat) 'in ise tek başına değil , başka kelimelerle birlikte kullanıldığında anlam kazandığını söylemektedir :

" İsm , oldur ki ; yalnızca zıkr olunmağla andan (11) bir ma'nā añlana , üç zamāndan biri bile kâsd olunmaya. " (M.U. s.10 st.12)

" Fi'1 , odur ki ; yalnızca zıkr olunmağla andan bir ma'nā kâsd oluna lâkin üç zamāndan biri , yanınca bile fehmi oluna. (M.U. s.11 st. yan 4)

" Harf , odur ki ; andan bir ma'nā dilene velī yalnızca zıkr olunmağla hâsıl olmaya bir âhar kelimeye koşmayınca. " (M.U. s.12 st.2)

1.5.1. İ S İ M

İsmi yukarıdaki biçimde tanımlayan Bergamalı Kadri 'nin , kitabının isimlere ayırdığı bölümünde söylediklerini şu şekilde değerlendirebiliriz:

1.5.1.1. Cins ismi - ortak isim - (ism - i cins) : Bergamalı Kadri , cins ismini tanımlarken , isimlerde soyutluk ve somutluğu da açıklamıştır :

" İsm-i cins , oldur ki ; vâz'ı vâhidle bir emr -i küllî için vâz' oluna. Andan sonra efrâdındañ birinüñ üzerine huşûsi ile ya b'azı üzre ya küllî üzre itlâkı şahih ola : insan gibi , feres gibi âyânda ; bilmek gibi ma'nâda. " (M.U. s.100 st.2)

1.5.1.2. Has isim - özel isim - (ism - i şahs) :Bergamalı Kadri 'nin , << ism - i şahs >> diyerek yalnızca şahıs isimlerini kast etmediğini , örneklemleri sırasında şehir isimlerine de yer vermesinden anlıyoruz. Dolayısıyla , << ism - i şahs >> teriminin has ismi karşıladığını görüyoruz :

" İsm - i şahs , ol ismdür ki ; vâz'ı vâhidle bir mu'ayyen şey için vâz' oluna ve keşîrîni mu'ayyene için evzâ'ı müte'addide ile vâz'

oluna: Zeyd gibi ,⁶ Amr gibi , Başra gibi , Kūfe gibi , dađı bunlara beñzer ne var ise..." (M. U. s.100 st.7)

Bergamalı Kadri , ism-i cins ile ism-i şahıs arasındaki farkı açıklarken ; ism-i cinsin daha genel kavram ve nesnelere karşılığını, ism-i şahısın ise daha özel ve bireysel olduğunu belirtmektedir :

"...İsm-i cins böyle degüldür ; ism - i cinsün kalīl keşir üzre itlākı vaz⁶ - ı vāhid iledür lākin (101) ism - i şahısun kalīl keşir üzre itlākı evzā⁶-i müte⁶addide iledür ve dağı ism - i cins , emr - i küllī için vaz⁶ olunmuşdur ; ism-i şahıs , emr - i cüz⁷i için vaz⁶ olunmuşdur. Pes bu tahkīkten ism-i cins ile ism-i şahıs beyninde fark zāhir oldı ve dağı ism-i cinsün mā-sādaki ekseriyā çoğ olur lākin ism-i şahısun efrādı ekseriyā vāhid olur. İttifak-ı iştirāki vāki⁶ olmakda olur." (M.U.s.100st.11)

1.5.1.3.İsim İşletme Ekleri :

1.5.1.3.1.Çokluk eki (+lar / +ler) : Bergamalı Kadri , << edat - ı cem' >> terimiyle karşılığını çokluk ekine Farsça isim tamlamalarından << tir - i cefalar >> ı incelerken değinmiştir :

"... << +lar >> , edāt - ı cem⁶dür . Çünkü , << tir >>ün , << cefā >> ya izāfeti beyāniyyedür. Pes dilersevüz << +lar >> ı << tir >>e şarf eylerüz , dilersevüz << cefā >> ya şarf eylerüz . " (M. U. s.152 st. 5)

1.5.1.3.2.İyelik ekleri : Bergamalı Kadri , " bagrım " kelimesini incelerken birinci tekil şahıs iyelik ekine ; zamir-i mütakellim-i muttasıl (bitişik birinci şahıs zamiri) demektedir. Fiil çekimlerinde de görüleceği üzere , şahıs eklerini de aynı terimlerle karşılımaktadır :

"...pes << bağır >> ; ism - i cinsdür , " mim " , - ki << bağır >>a muttasıldur- zamir - i mütakellim - i muttasıldur. "

(M. U. s. 152 st. 11)

Bergamalı Kadri , sonu ünlü ile biten isimlere , üçüncü tekil şahıs iyelik ekinin << +sı / +si >> biçiminde geldiğini belirlemiştir :

" Ammā eger , ism-i muzāfuñ āhiri esrelü ya üstünlü ya ötrülü olsa << ya >> zamirine bir << sin >> bile zamm iderüz : << evüñ örtüsü , kuş yavrusı , bağ alması >> gibi , daği bunlara beñzer ne var ise..."

(M. U. s. 115 st. 4)

Bergamalı Kadri , isim tamlamalarıyla ilgili açıklamaları sırasında muzaf ve muzafun ileyh (tamlayan ve tamlanan) 'in aldığı ekleri değerlendirirken iyelik eklerine de değinmiştir :

" << Kul >>ı << gāyib >>e muzāf itsek ; "filānuñ kulu" dirüz , teşniye-i gāyibe ya cem'î gāyibe muzāf itsek ; "anlaruñ kulları" dirüz , müfred-i muhātab zamirine muzāf itsek (149) "senüñ kuluñ" dirüz , teşniye - i muhātab ya cem'î muhātab zamirine muzāf itsek ; "sizüñ kuluñuzdur" dirüz , mütekellim vahdehu zamirine muzāf itsek ; "benüm kulum" dirüz , mütekellim ma' a 'l - ğayr zamirine muzāf itsek ; "bizüm kulumuz" dirüz.

(M. U. s. 148 st. 10)

1.5.1.3.3. Aitlik eki (+ ki) : Bu eke ait bilgi ve örnekler yapım ekleri bölümünde verilmişti.

1.5.1.3.4. Hal ekleri : Bergamalı Kadri 'nin , hal eklerine ilişkin verdiği bilgileri şöylece sıralamak mümkündür :

1.5.1.3.4.1. Tamlayan (genitiv) eki : Bergamalı Kadri , yapıtının isim tamlamalarında tamlayan ve tamlananı açıkladığı ; "Faslun fi-'l-muzafi ve-'l-muzafun ileyhi" bölümünde bu eki ; "muzafun ileyh edatı" olarak adlandırmış ve bazı tamlamalarda düşürüldüğünü belirtmiştir :

" << Muzāf >> ; nisbet olunmuş , << muzāfu(n) ileyh >> ; aña nisbet olunmuş dimekdür . (114) İştılāhta ; bir ismi , bir isme nisbet itdürüp , zamm itmekdür. Zeyd ' üñ ğulāmı gibi , 'Amr ' uñ oğlı gibi... Vakt olur ki , muzāfun ileyh edatın ħazf idüp ; Zeyd oğlı , 'Amr oğlı dirler. " (M.U. s.113 st.11)

Bergamalı Kadri , isim tamlamalarında tamlayan (muzafun ileyh)'ın aldığı ekleri şu şekilde belirlemiştir :

" Muzāfun ileyh 'alāmetin gāyibde , muhātabda << kef - i 'Acemī >> getürdük ammā mütellimlerde << mim >> getürdük. Ammā nef̄s-i mütellim vahdehuda aṣī izāfet kulumdağı izāfetdür ; benüm, sāniyen bir izāfet dahidür. Yanī ki , zamīr - i munfaşılı' la izāfetdür. Munfaşıl delāletde muttaşıldan şariḥcedür. "Benüm"de , << mim >> mücerred edāt-ı izāfetdür. Nitekim ; "Zeyd'ün kılı" disek , << kef-i 'Acemī >> mücerred edāt-ı izāfet idi. Pes , "bizüm"de , "kulumuz"da daḥi << mim >> ; mücerred edāt-ı izāfetdür. "

(M. U. s.149 st.4)

1.5.1.3.4.2. Belirtme hali (akkuzativ) eki : Bergamalı Kadri , << Mef̄ulün Bih >> (Nesne) konusundan söz ederken , belirtme ekine değinmiştir :

" Mef̄ulün bih , oldur ki ; fā'ilūñ fi'li anuñ üzre vāki' ola : << Urduñ 'Amr'ı . >> gibi . 'Amr , mef̄ulün bihdür . Zīrā uran kimsenūñ fi'li anuñ üzerine vāki' olmuşdur. "

(M. U. s.118 st.3)

Ayrıca , mef'ulü (tümleç) açıklarken de belirtme hali ekini kullanmıştır :

" << Mef̄'ül >> , 'Arab dilinde ism - i mef̄'üldür ; " işlenmiş " ma'nāsına... Pes işlenen nesneye mef̄'ül dirler : << Okıdı Zeyd kağıdı. >> ; << Yazdı 'Amr mektubı. >> gibi... << Okıdı Zeyd kağıdı. >> , disek ; işlenen nesne yanī okınan nesne kağıddur. Pes , kağıd ; mef̄'ül olmuş oldu. "

(M. U. s. 117 st. 8)

1.5.1.3.4.3. Yönelme hali (dativ) eki : Bergamalı Kadri , " binaya " kelimesini incelerken " edat-ı mef'ul " diye adlandırdığı bu ekin burada neden bildiren " için " edatı işlevinde kullanıldığını belirtmektedir :

" << -ya >> bunda - ki getürilmişdür - " için " ma'nāsınadır. Pes bunda bir ma'nā - yı fi'li taḥdīr eylerüz.....edāt - ı mef̄'ül getürildi -ki << ya >>dur - zīrā ki yukaruda kā'ide söyleyüp , didik ki ; << Āhiri üstün olandan şoñra yahud ahirinde ḥurūf - ı madde olandan şoñra edāt - ı mef̄'ül için bir " üstünlü ya " getürürüz . >> Pes bunda daḥi bir " üstünlü ya " getürdük . "

(M. U. s.165 st.10)

Bergamalı Kadri , " Şehnaza başladı." cümlesini incelerken de yönelme hali ekine değinmektedir :

" << Şehnāza >> ; - muḳaddemā - << başladı >>nuñ mef'ülün bihisidür. Alāmet - i mef'ül fetheyle getirildi . Kā'idesi yukarıda zıkr olundu. " (M. U. s.171 st. 9)

1.5.1.3.4.4. Bulunma hali (lokativ) eki : Bergamalı Kadri , içinde eylemin işlendiği zaman veya yer olarak tanımladığı zarfın , bulunma eki yardımıyla yapıldığını belirtmektedir :

" Pes , << +de >> ; ḫarfdür ki ; zarfiyyet (ma'nāsın) ifāde eyler : << Zeyd ' de akçam var. >> gibi ... " (M. U. s.128 st.2)

Bergamalı Kadri , << tab-ı ruhında >> tamlamasını incelerken de bulunma hali ekine değinmiştir :

" << +da >> ḫarfdür ki , zarfiyyet ma'nāsın ifāde eyler .Pes << tāb-ı ruhında >> götürüsi zül - i mu'ahḫaruñ muḳaddem şıfatıdır. " (M. U. s. 177 st. 11)

Bergamalı Kadri , << mef'ülün fih >> in yer tamlayıcılık özelliğini anlatırken bulunma hali ekine de değinmiştir :

" << Namaz kıldum evde. >> , disek ; << ev >> , zarf - ı mekân olup , mef'ülün fih olur ; << namaz kılmak >> fi'li anuñ içinde işlendiği için. " (M. U. s.119 st. 8)

1.5.1.3.4.5. Uzaklaşma , ayrılma hali (ablativ) eki : Bergamalı Kadri , bu ekin açıklama (beyan) işlevi taşıdığını söyledikten sonra ayrıca ablativ grubu kurmasını , uzaklaşma ve parça , kısım (ba'ziyyet) bildirmesini örneklemiştir :

" << +dan (+den) >> ḫarfdür ki , " beyān " ma'nāsın ifāde eyler (129) << Zeyd , yigirmi kimse getürdi kıldan ve kardaşdan.>> gibi... İraklık ve geçmek ma'nāsın ifāde eyler : << Ok atdum yaydan. >> gibi ve ba'ziyyet ma'nāsın ifāde eyler : << Aldum akçadan. >> , << İçdüm şudan. >> gibi ... "

(M. U. s. 128 st. 12)

I.5.1.3.4.6. Vasıta hali (Instrümental) eki : Türkçe 'de vasıta (araç) hali eki aslen << + n >> 'dir . Ancak zamanla işlevliğini yitiren bu ekin işlevini << ile >> edatı eklenerek üstlenmeye başlamıştır. Bergamalı Kadri de , vasıta hali eki olarak kullanılan << + la / + le >> nin << ile >> den kısaltılarak yapıldığını söyleyerek , yakınlık (musahabet) ve zaman (zarfiyyet) bildirme işlevlerini saptamıştır :

" << +la >> ; ħarfdür , maḳṣûrdur << ile >>den . Eyle << ile >> ki , muṣāḫabet içündür." (M. U. s.156 st.8)

" Size ;<< şabāḫla varalum ve daḫi tañla varalum >> , diseler : << Şabāḫ içinde ve tañ vaktinde varalum . >> dimekdür . Pes ma' lûm oldu ki , << + la (+ le) >> , zarfiyyet ma' nâsın ifâde eyler imiş." (M. U. s.144 st.5)

Bergamalı Kadri , << mef' ulûn ma' ah >> (" ile " edatı ile yapılan edat tümleci) hakkında bilgi verirken , vasıta ekinin birliktelik (ma' iyyet) bildirdiğini belirtmektedir :

" << Mef' ulûn ma' ah >> , oldur ki ; anda << ma' iyyet >> ma' nâsı olup , fâ' ilden ya mef' ulden sonra zıkr oluna : << Zeyd geldi babasıla . >> gibi...<< Babasıla >> ; mef' ulûn ma' ahdur ki << ma' iyyet >> ma' nâsıla isti' māl olunup (121) fâ' ilden sonra getirilmişdür ve daḫi :<< Urdum Zeyd' i yoldaşıla . >> diseñ , bu kavilde << yoldaşıla >> ; mef' ulûn ma' ahdur ki , << ma' iyyet >> ma' nâsın mutazammın olup , mef' ulden sonra zıkr olunmuşdur." (M. U. s.120 st.9)

I.5.1.3.4.7. Eşitlik hali (equativ) eki :Bergamalı Kadri , bu ekin miktar bildirdiğini söylemiş ve örneklemiştir :

" Bir kimse , bir kimseye ; << Zerrece ' aḳluñ yok . >> dir. "Zerre kadar ' aḳluñ yok ." demek ma' nâsına ... Pes ma' lûm oldu ki , << +ce >> ; << miḳdâr >> ma' nâsına imiş." (M. U. s.142 st.2)

Bu ekin , eşitlik işlevinden doğan sıfat yapım eki olarak kullanım türevleri yapım ekleri bölümünde incelenmiştir.

1.5.1.3.4.8. Yön ekleri : Bergamalı Kadri , bu eklerden yalnızca << +re >> ye, edat olarak kullanılan << üzre >> kelimesinde değinmiş ancak açıklama yapmamıştır :

" << Üzre >> , harfdür ki ; " istilâ " ma⁶ nâsın ifâde eyler : << Tam üzre >> gibi..." (M.U. s.128 st.3)

1.5.1.3.5. Soru eki : Bergamalı Kadri , soru ekinin (harf - i istifham) nerede kullanıldığını açıkladıktan sonra , ekin cümle içindeki yerine göre cümlenin anlamını etkilediği belirlemiştir :

" << Mim >> , - ki esrelüdü - harf - i istifhâmdur. İstifhâm için fi⁶ le girür, isme girür ; gerek ism-i cins olsun ; gerek ism-i şahş olsun. " (M. U. s. 111 st. 5)

" Bir kimse ; << Zeyd geldi mi >> dise , istifhâm itdügi ancak Zeyd ' üñ geldügi gelmedügidür. << Geldi mi >> yi muğaddem kılup ; << Geldi mi Zeyd >> dise , kezâlik istifhâm itdügi Zeyd ' üñ geldügi gelmedügidür. Ammâ eger istifhâmı Zeyd ' e idhâl eyleyüp ; << Zeyd mi geldi >> dise , bu tağdırce (112) istifhâm ; Zeyd ' üñ ve ğayrũñ gelmesinden olur . Yani ; << Zeyd mi geldi , yoğsa ğayri mi geldi >> demek olur. " (M. U. s.111 st. 8)

1.5.1.4. İsim Tamlaması :

Bu konu , kelime gruplarında incelenecektir.

1.5.2. S I F A T

Günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında ; " vasıf ve belirtme isimleri " diye tanımlanan sıfat konusuna Bergamalı Kadri , ayrı bir bölüm

oluşturmamış ancak sığata dair bir takım bilgiler sunmuştur. Bu bilgileri Şu Şekilde değerlendirmek m¼mk¼nd¼r :

1.5.2.1. Niteleme (vasıflandırma) sıfatları : Bergamalı Kadri , niteleme sıfatının ne olduğunu açıklamamakla birlikte kitabının son b¼l¼m¼nde incelemesini yaptığı Hayali'nin bir gazelinde bazı niteleme sıfatlarını ¼rneklemiştir :

Ulu b¼nyad : " << Ulu >> ; - sıfat - sıfat - ı m¼şebbehed¼r .
<< B¼nyād >> ; "yapu" ma⁶nāsınadır." (M. U. s.161 st. 7)

Kutlu kapu : " << K¼tlu >> ; sıfat - ı m¼şebbehed¼r , << m¼bārek >>
ma⁶nāsına . " (M. U. s.179 st. 7)

Alçak g¼n¼ll¼ : " << Alçak g¼n¼ll¼ >> ; vasf - ı terkibid¼r.<<Alçak >> ;
sıfat - ı m¼şebbehed¼r . " (M. U. s.181 st. 4)

1.5.2.2. Belirtme sıfatları : Bergamalı Kadri'nin belirtme sıfatlarına ilişkin saptamaları Şunlardır :

1.5.2.2.1.İŞaret sıfatları : Bergamalı Kadri , işaret sıfatlarından "o" ile ilgili olarak Şunları s¼ylemektedir :

Ol bina : " ... << ol >> ; ism - i iŐaretd¼r , << binā >> ; yapu
ma⁶nāsınadır. (M. U. s.165 st. 4)

Ol meh : " ...<< ol >> ; ism - i iŐaretd¼r ,<< meh >> ; ism - i cinsd¼r
ki hāricde efrādı bire m¼nhaŐırdur . " (M. U. s.169 st.3)

Bergamalı Kadri , "ora" ve "Őura" nın etimolojisini yaparken , işaret sıfatlarından "Şu" ve "o" ya değinmiştir :

" Orada , demek ; "o ara"dan kaŐır olunmıŐdur. Őura ; " Şu ara "dan
kaŐır olunmıŐdur. " (M.U. s.127 st.10)

1.5.2.2.2.Sayı sıfatları : Bergamalı Kadri , "ism-i 'aded" terimiyle karşıladığı sayı sıfatını Şu Şekilde açıklamaktadır :

" İsm-i ⁶aded , oldur ki ; Őayı i¼n vaŐ⁶ oluna: bir gibi , iki gibi ,
¼ gibi , d¼rt gibi , beş gibi , altı gibi , yidi gibi , sekiz gibi , tokuz gibi ilā
ęayri⁶n-nihāye gits¼n varsun . " (M.U. s.103 st.7)

Bu açıklamanın ardından , Bergamalı Kadri , sayılardaki müfredlik (tek kelime halindeki sayılar) ve mürekkeplik (sayı grubu) kavramlarına değinmiştir :

" << A⁶dād >> , ya müfreddür ya mürekkebdür. << Müfred >> ; birden ona varıncadır. Zīrā ki , lafzınuñ cüz³ī ma⁶nānuñ cüz³ī üzre delālet (104) belki götürü lafz götürü ma⁶nāya delālet eyler. << Mürekkeb >> ; ondan yukarısidur : << on bir gibi , on iki >> gibi ... ilā ğayri³n - nihāye gitsün varsun . Ammā bu mürekkebāt yir yir müfrede müntehī olur : << yigirmi >> gibi , << otuz >> gibi... << yüz >> e varınca. Yüzden yukarı girü mürekkebāt dur. Ammā bu mürekkebāt da varı varı girü bir müfrede müntehī olur ki : << biñ >> dür . Likin << biñ >> de müfredāt nihāyet bulur . Bundan yukarı - ki << merātib - i a⁶dād >> vardır- hep mürekkebāt dur. Hiç müfredāt bulunmaz. "

(M. U. s. 103 st. 10)

Bergamalı Kadri , söylediklerinin sonucunda tek kelimeli sayıların bir sonu olduğunu ancak sayı gruplarının sonu olmadığını belirtmektedir:

"bu taḥkīkden fehm olundı ki , a⁶dādda müfredāt mütenāhi , mürekkebāt mütenāhi degül imiş. Pes girü bu taḥkīkden fehm olunur ki vāzi⁶-i lügat vāḥid imiş. Zīrā hep lügatlerde birden ona varınca müfred getirilür , girü (105) ondan yüze varınca müfred getirilür , andan sonra biñ müfred getirilür ve bundan yukarısidur hep mürekkep getirilür. "

(M. U. s. 104 st. 8)

Bergamalı Kadri ' nin , << yirmi >> rakamının kutsallığına ilişkin şu yorumu da ilgi çekicidir :

" Bunda işāret vardır ki , << yigirmi >> ⁶aded - i mübārek ola . Bir kimse du⁶ā okımalu olsa , yigirmi kerre okısa tizcek murādı ḥāşıl ola ve koyun besleyen kimse ibtidā yigirmi koyun tamızlık tutsa ; koyunları üreye , çok fāyide ıssı ola ve ticārete giden kimse , ibtidā yigirmi akça

sermāye dutunsa ; seferinde mālī ziyāde ola . Bu kıyās üzre gitsün varsun. " (M. U. s.105 st.3)

1.5.2.2.3. Soru Sıfatları : Bergamalı Kadri 'nin açıkladığı soru sıfatlarını şöylece sıralamak mümkündür :

kaç : Bergamalı Kadri , bu soru sıfatının sayı sorduğunu söylemektedir :

" << Kaçdur >> diseler , 'adedden istifhām eylerler. Yanī ; << bir midür , iki midür , üç midür , dört midür >> dimekdür. İlā - ğayri²n - nihāye gitsün varsun." (M. U. s.113 st.1)

kankı , kanı : Bergamalı Kadri , bu soru sıfatlarının yapılış ve anlamlarını şöylece açıklamaktadır :

" <<kan>>'a , << kaf>> ilhāk idüp ; << kankı >> disek , << eşyādan kankı şey >> demek olur. " Filān kanı . " diseler ; " Filān ne mekāndadır . " demek olur." (M. U. s.113 st.6)

nice , nite : Bergamalı Kadri , bu soru sıfatlarının nitelik ve nicelik sorduğunu belirtmektedir :

" << Nicedür . >> diseler ; " Evşāfdan ne vaşf üzredür . " dimekdür. (113) << Nite >> de bu ma⁶nāyadır. " (M. U. s.112 st.12)

neçeye , neye : Bergamalı Kadri , << ne >> soru sıfatından türetilmiş bu soru sıfatlarının sayı sorduğunu ancak asıl işlevlerinin fiyat sorma olduğunu belirtmektedir :

" << Neçeyedür . >> , diseler bu da gine 'adedden istifhāmdur. Lākin ; << Kaç akçayadır . >> dimekdür . << Neye aldūñ . >> , diseler ; << Kaç akçaya aldūñ . >> demek olur." (M. U. s.113 st.3)

1.5.2.2.4. Belirsizlik sıfatları : Bergamalı Kadri , belirsizlik sıfatlarından yalnızca << bir >>e değinmiştir . Buna , Hayali 'nin bir gazelindeki ; << Benna - yı ' ışk bir ulu bünyada saldı tarh . >> mısraının gramer incelemesi sırasında işaret etmiştir :

" Bir budur ki , << bir >> ; -ki bunda getirilmiştir- (164) 'adedi beyān için degüldür belki ta'zīm için ve ta'accüb içündür . << Bir 'aceb ulu bünyāda >> demek ma'nāsına. " (M. U. s.163 st.12)

1 . 5 . 2 . 3 . Sıfatlarda Pekiştirme

Bergamalı Kadri , sıfatlarda pekiştirmeye önce kitabının << ism - i tafzil >> bölümünde değinerek , pekiştirmenin sıfatın önüne getirilen pekiştirme edatı (edat-ı tafzil) ile yapıldığını söylemektedir :

" Ve daği ; << kıbkızıl , gömgök , kabkara , abbak , yimyeşil , şabsarı...>> Bunun gibi ma'nālar , ism - i tafzile rāci'dür. Hāşılı ; << kıbkızıl>>da ; << kıb - >> , << kabkara >>da ; << kab - >> , << abbak>>da << ab - >> , edāt - ı tafzillerdür. " (M. U. s.94 st.1)

Bergamalı Kadri , kitabının -Hayali'nin bir gazelinin gramer ve sanat incelemesini yaptığı - bir bölümünde pekiştirmenin kurallarını açıklamaktadır . Burada pekiştirmenin ses uyumu dahilinde yapıldığını belirterek , sert ünsüzle başlayan kelimelerin ilk hecelerine <<-b->> ünsüzü eklenerek ; yumuşak ünsüzle başlayan kelimelerin ilk hecelerine <<-m->> ünsüzü eklenerek pekiştirmenin gerçekleştiğini söylemektedir. Söylediklerini örneklemediğinde , <<siyah>>ı pekiştirirken ; <<sibsiyah >> diyenlerin yanlış yaptıklarını , aslen <<simsiyah >> denmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir :

" <<Toptluyam >> ; ism - i tafzilün mütekellim vahdehusıdur. Nitelim yukarıda ; << kıbkızıl , kabkara , yimyeşil >> diyüp dururduk. Bu daği bunlarclayındur ammā yukarıda bu kısmun kâ'idesin söylemedük idi. Dilerüz ki , şimdi (157) kâ'idesin söyleyevüz : Pes şol ism - ki bu kışmda tafzıl eylerüz - ħarf - i evveline nazār eylerüz tā bilevüz ki , ne aşl ħarfdür ve andan şoñra ħareketine de nāzır oluruz. Görürüz ki , esrelü midür , üstünli midür , ötrülü midür ? Her kankı ħarf olursa ve ħareketi ne aşl ħareket ise bi - 'aynihi ol ħarfi , ol ħareketile

getürürüz. Andan sonra hâli degül ki , ol kelime şiklet üzre telaffuz oluna ya hiffet üzre telaffuz oluna . Şiddet üzre telaffuz olunsa ; bir << cezmlü ba >> bile getürürüz. Eger hiffet üzre telaffuz olunsa ; bir << cezmlü mim >> bile getürürüz . Meselâ , << tolu >> yı tafzîl itmek istedük ; harf - i evveline nazar itdük ; gördük ki ; << ta >> dur ve daği hareketine nazar itdük : ötrüdür . Pes , bi - ʿaynihi << ötrülü (158) ta >> yı getürdük andan sonra gördük ki ; bu kelime berkdür. Pes , bir << ba >> yı bile getürdük , << ta >> ya zamm eyleyüp ; << tobtolu >> didük. << Kabkara , kıbkızıl >> da bu kışmdandır . Ve daği meselâ ; << gök >> i gördük ; harf - i evveli << ötrülü kef >> dir . Pes , << ötrülü kef >> i bi - ʿaynihi alduğ andan sonra gördük ki ; bu kelime hiffet üzre telaffuz olunur. Pes , bir << cezmlü mim >> getürüp , << kef >> e bile zamm idüp ; << gömgök >> dirüz . << Yimyeşil , çimçik , sımsık ... >> da bu kabildendür. Ammâ şunlar ki , << siyâh >> ı tafzîl itdükde ; << sibsiyâh >> diyüp , << ba >> yla tafzîl eylerler ; ğalat eylerler . Belki ; << simsiyâh >> demek gerek. Zîrâ , << siyâh >> kelimesi hiffet üzre telaffuz olunur. Bu kâʿideden şu aňlandı ki ; << ak >> uñ tafzîli ; << abak >> gele . Lâkin baʿzî tâyife hemzeyi << ba >> ya kalb eyleyüp , birbirinde idğâm eyleyüp ; (159) << abbak >> dirler. Pes , bundan şu aňlandı ki ; << idğâm >> i ʿtibârî Türkî lügatte de var imiş. " (M.U. s.156 st.9)

I . 5 . 2 . 4 . Sıfat Tamlamaları

Sıfat tamlamaları kelime grupları içinde incelenecektir.

I . 5 . 3 . Z A R F

Günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında ; zaman , yer , durum ve miktar isimleri olarak tanımlanan zarfları , Bergamalı Kadri ; önce sözlük anlamıyla ele almış : "İçine bir şeyler konulan kap" diyerek ,

ardından gramer terimi olarak zarfı ; eylemin içinde işlendiği yer veya zaman , diye tanımlamıştır :

" Zarf ; kaba kacağa dirler. Kaba kacağa , "zarf" anuñ için dirler ki, içine yimek ve ta'am girür. Esmā²-i zurūfa da , "zurūf" diyü anuñ için dirler ki , f'f' anuñ içinde işlenür. İsm-i zarf iki kısımdur : bir kısmı , zurūf-ı zamāndur ; bir kısmı daħi zurūf-ı mekāndur. " (M.U. s.107 st.1)

Bergamalı Kadri , zarfın cins isminden ayırd edilmesinin içinde eylemin gerçekleşmesine bağlı olduğunu da belirtmektedir :

" Ammā bu mezkūrāta "zurūf" didüğümüz f'f' bunlaruñ içinde işlendiği İtibarludur : Namaz kıldum gicede ; namaz kıldum gündüzde ; namaz kıldum mescidde gibi... Bākisi de (109) bunlaruñ üzre kıyās olunsun. Ammā bu mezkūrāt içinde f'f' işlenmese bu taqdīrce bular hemān esmā²-i ecnās-ı maħze olurlar. " (M.U. s.108 st.10)

Bergamalı Kadri , kitabında zarflara ; " Faslun fi-esmā'z-zuruf " adıyla bir bölüm oluşturarak , zarfları ; zaman ve mekan zarfları (zarf-ı zaman , zarf-ı mekan) olmak üzere iki ana bölüme ayırmaktadır. Zaman ve mekan zarflarını ayrıntılı olarak açıklayan Bergamalı Kadri , azlık - çokluk (miktar) ve nasıllık - nicelik (durum) zarflarına kitabının başka bölümlerinde değinmiştir. Bergamalı Kadri'nin zarflara ilişkin verdiği bilgiler şunlardır :

1.5.3.1.Zaman zarfları (zuruf - ı zaman) :Bergamalı Kadri , zaman zarflarının bir bölümünün mahdut (sınırlı , belirli) , bir bölümünün de müphem (sınırsız , belirsiz) olduğunu söyleyerek , bunları örneklemiştir. Ancak müphem zaman zarfları günümüz gramer anlayışı bakımından isim karakterindedir :

" Zurūf-ı zamān daħi ya maħdüddur ya mübhemdür. Maħdüdi ; sa'at gibi , kuşluk gibi , öyle gibi , ikindü gibi , aħşam gibi , yatsu gibi , şabāħ gibi , gice gibi , gündüz gibi , hefte gibi , ay gibi , yıl gibi... daħi bunlara

beñzer ne var ise. Ammā zamān-ı mübhem : vakt gibi , zamān gibi daħi bunlara beñzer ne var ise..." (M.U. s.108 st.4)

Bergamalı Kadri ; zaman zarflarının zarf tümleci oluşunu , zaman isimleriyle kurulan isim tamlamalarının zaman zarfı olarak kullanılmasını anlatırken , bazı cins isimlerinin << +da / +de >> eki (edat - ı zarf) olarak zarf olarak kullanılmasını da açıklayıp , örnelemektedir :

" << Öyle>>yi zarf eylesek ;" öylede " dirüz. <<+de >> - ki edāt - ı zarfdur- ; << öyle>>ye zamm itmekle. Ammā eger zamānı yaħud vakti añna muzāf eyleyüp , bunlardan her birin zarf eylesek , zamānı yaħud vakti zarf eyleyüz de bunlara bir "nun" ilhāk eyleyüz. Eyle "nun" - ki muzāfun ileyh zamīridür- rāci'dür << öyle>>ye : öyle vaktinde gibi , öyle zamānında gibi ... << Öyle>>ye edāt-ı muzafun ileyh getürdigimiz taķdirce daħi girü vaktde muzāfun ileyhe rāci' "nun" zamīrin getürürüz : öylenüñ vaktinde gibi. Ve daħi bākī esmā²-i ecnāsi da edāt-ı zarf idhāl itmekle zarf itmek mümkündür." (M. U. s.110 st.1)

1.5.3.2. Yer / yön zarfları (zuruf - ı mekan) :Bergamalı Kadri , yer/ yön zarflarını da müphem ve mahdut olmak üzere iki bölüme ayırmış ; müphem mekanı , başı sonu belirli olmayan, sınırsız ; mahdut mekanı ise, başı sonu , sınırı belirli olan mekan olarak tanımlamıştır. Sonra da , bu yer-yön zarflarını örnelemiştir. Ancak yine mahdut mekan olarak verdiği örneklerin isim olduğunu görüyoruz :

" Zurūf - ı mekān daħi ya mübhemdür ya maħdüddür. Mekān - ı mübhem oldur ki , evveli āħiri için nihāyet olmaya : durak gibi , mekān gibi , ön gibi , ard gibi , sağ gibi , sol gibi , alt gibi , üst gibi yaħud aşğa gibi , yukarı gibi , kat gibi , yan gibi , orta gibi , aralık gibi , çevre gibi , yüksek gibi , alçak gibi , öte gibi , berü gibi daħi bunlara beñzer ne var ise.(108) Mekān - ı maħdüd oldur ki , anuñ evveli āħiri , ħaddi şınırı ma' lūm ola : ev gibi , mescid gibi , dār gibi , Mekke gibi , Beyti¹ - maķdis gibi daħi bunlara beñzer ne var ise ..." (M.U. s.107 st.6)

Bergamalı Kadri , mefulün bih (yönelme halı ,dolaylı tümleş) gibi görünen "eve" kelimesinin aslen yer bildirmesi itibarıyla zarf olduğunu ve "evde" biçiminde söylenmesinin uygun olmamasından ötürü "eve" dendiğini öne sürmektedir :

" Bir kimse ; << Eve girdüm. >> dise , evlā budur ki , << ev >> ; mef'ülün bih olmayup , zarf ola. << Ev >>, << girmek >> ile isti'māl olursa zarfiyyet tarīki üzre isti'māl olunmak cāyiz olmaz. Zīrā bir kimse ; << Girdüm evde. >> dise , bu ta'bir , yakışiksız ta'birdür. "

(M. U. s. 109 st. 5)

1.5.3.3. Azlık / çokluk (miktar) zarfları : Bergamalı Kadri , miktar , ölçü, azlık / çokluk bildiren bu zarfları kitabının , " Faslun fi -'l - huruf " (edatlar) bölümünde değerlendirmiştir :

en , çak : Bergamalı Kadri , bu iki zarfı birlikte inceleyerek ; << son derece >> anlamı taşıdıklarını söylemiştir :

" << Çak >> ; harfdür ki , intihā²-i gāyet ma'nāsın ifāde eyler... << Eñ >> de harfdür ; << çak >> ma'nāsına. " (M. U. s.138 st. 3)

Bergamalı Kadri , << çak >> ile << dek >>i karşılaştırırken ilgi çekici bir saptamada bulunarak her ikisinin de << ta >> anlamına gelip , << intiha - i gayet >> bildirdiklerini söylemektedir .<< Dek >> in genellikle "gibi" edatı olan << teg >> ile karıştırıldığı düşünülürse Bergamalı Kadri 'nin bunu << teg- >> fiiline bağlaması , O 'nun gramer konusundaki bilgisinin derinliğine kanıttır. Tarama Sözlüğünün << değin >> maddesindeki bir tanıkta (Būrh.xviii-xix 434) da << ta >>nın yedi anlamından birisinin intiha - i gayet için olduğu söylenmektedir . (13) Bu da , Bergamalı Kadri 'nin aşağıdaki tespitini doğrulamaktadır :

" Lakin , << dek >> ile << çak >>uñ farkı budur ki , << çak >> ; en

(13) Tarama Sözlüğü ,c. II , << değin >> mad. ,T.D.K. , Ank. 1965 s. 1040

nihāyetine dirler. << Dek >> ; böyle olmak lâzım degül. "

(M. U. s. 138 st. 4)

hiç : Bergamalı Kadri , bu zarfın kesin bir yokluk bildirdiğini söylemektedir :

" << Hiç >> , harfdür ki ; ašlā , kat 'ā ma 'nāsın ifāde eyler. << Filānı hiç görmedim. >> dirler . Yanī ; << Ašlā görmedim . >> demek olur. "

(M. U. s.139 st.1)

inen : Bergamalı Kadri , bu zarfın aslen çokluk bildirdiğini ancak zaman zaman soru sormakta ve abartılı bir söze tepki göstermekte de kullanıldığını belirtmektedir :

" << İñen >> ; - kef - i 'Acemī ile - harfdür ki , << ziyādelik >> ma 'nāsın ifāde eyler : << İñen güzel , iñen tatlu ...>> demek gibi . << İñen >> ; vakt olur ki , << istifhām >> ma 'nāsın ifāde eyler . Bir kişi söyler , söyler de muhātabı ; << İñen ? >> diyü düşer : << Hem şöyle mi ? >> ma 'nāsına . Ve daři vakt olur ki , kişi söyler ; söyler de , muhātabı ; << İñende ! >> (138) diyü düşer . Murādı : << Artuđ deñüle. >> demek olur. Yanī : << Sen sözüñi çađ bu mertebede mübālağa itme. >> demek olur. "

(M. U. s.137 st.7)

1.5.3.4. Nasıllık / nicelik (durum) zarfları : Bergamalı Kadri 'nin isim kökenli durum zarflarına değinmediğini ancak fiil kökenli zarf - fiilleri (gerundium) durum zarfı olarak kullandığını görüyoruz :

" << Yörüyü yörüyü geldi. >> , dirler ; << -yü >> ; bunda edāt - ı hāldür. << Yörüdügi halde geldi. >> demek ma 'nāsına. "

(M. U. s. 143 st. 4)

Bergamalı Kadri , kitabının " Faslun fi - ' I - hal " bölümünde durum zarflarını değerlendirirken yine zarf - fiillerinin durum zarfları olarak kullanılışlarını örneklemiştir :

" << Hāl >> , oldur ki ; fā 'ilüñ fi 'I andan şādır olduğa hey'etin beyān eyleye ; (123) << Sefere gitdüm yayak iken. >> gibi ... İşde ,

<< yayağ iken >> ; ħāldür ki mütekellimüñ - ki fā'ildür - hey'etin beyān eylemişdür . Yağud mef'ülün fi'l anuñ üzerine vāki' oldukda hey'etin beyān eyleye : << Urdum Zeyd'i ata binmiş iken . >> gibi ... İşde ; << ata binmiş iken >> ħāldür ki mef'ülün - eyle mef'ül ki Zeyd'dür - hey'etin beyān eylemişdür. " (M. U. s.122 st.11)

Bergamalı Kadri 'nin , "gibi" anlamı veren ve zarf yapımı görevi taşıyan << +layın / +leyin >> ekini incelemesi sırasında da durum zarflarını örnekleğini görüyoruz :

" Uğurlayın ; - ki dirler - " gizlü " demek ma'nāsın ifāde eyler . Ba'īd olmaya ki , bunuñ aşlı ; " uğrılaysın " ola ; "uğrı gibi" ma'nāsına... " (M.U. s.140 st.11)

1.5.4. Z A M İ R

Günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında ; "nesneleri temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimeler" olarak tanımlanan zamirlere Bergamalı Kadri , kitabının değişik bölümlerinde değinmiş ve bunları açıklamıştır :

1.5.4.1. Şahıs zamirleri : Bergamalı Kadri , kitabının şahıs zamirlerine ayırdığı bölümünde ; (Faslun fi' l - muzmerati) zamirlerin (muzmerat) sözlük ve gramer terimi (ıstilah) olarak karşılığını verdikten sonra şahıs zamirlerini açıklamıştır :

" << Muzmerāt >> diyü , lüĝatde " gizlü " ye dirler . İstılähta " muzmer " diyü şol isme dirler ki , ĝāyib için vaz' oluna ; "o" gibi , ya muĥātab için vaz' oluna ; (106) "sen" gibi , "siz" gibi , ya mütekellim için vaz' oluna ; "ben" gibi , "biz" gibi... " (M.U. s.105 st.10)

Şahıs zamirlerinin bağımsız kelimeler (munfasıl) olduklarını söyleyen Bergamalı Kadri , şahıs eklerini de birleşik yazılan (muttasıl) şahıs zamirleri olarak değerlendirmektedir :

" Muzmer dahi , ya munfaşıldur ya muttaşıldur. İşbu zıkr olunanlar hep munfaşılıllardur. Munfaşıl oldur ki ; istiklālī dile gele söylene , bir şey²-i āhara tebe⁴ıyyet ile söylenmeye . Muttaşıl oldur ki ; istiklālī söylenmeye belki bir kelime -i āhara tebe⁴ıyyet ile söylene . " Bildi " de mukadder olan " o " gibi , " bildūñ " de muttaşıl olan kef -i 'Acemī gibi , " bildūñüz " de muttaşıl olan "+ñüz " gibi , " bildüm " e muttaşıl olan " mim " gibi , " bildük " e muttaşıl olan kef-i 'Arabī gibi ... " (M.U. s.106 st.2)

1.5.4.2. İşaret zamirleri :Bergamalı Kadri , kitabının işaret zamirlerine ayırdığı bölümünde (Faslun fi-'smi' l- işarati) işaret zamirlerini tanımlamış, işaret zamirinin bulunma hali (lokativ) çekimini örneklemiştir :

" İsm -i işāret oldur ki , işāret için važ⁶ oluna ; " o " gibi , " bu " gibi , " şu " gibi , " onda " gibi , " işde " gibi , " şunda " gibi ... " (M.U.s.127st.8)

Bergamalı Kadri , kitabının " ism -i tasgir " (küçültme isimleri) bölümünde ; " şu " ve " bu " işaret zamirlerine değinerek , bunların aslının "şun" ve "bun" olduğunu söylemiştir. Konuyla ilgili olarak Besim Atalay , Müyessiretü-'l-'Ulum çevirisinde şunları söylemektedir :

" Müellif burada " şu " ve " bu " kelimelerinin aslında " şun " ve " bun " olduğunu söylemekte ise de bize kalırsa bu doğru değildir. Her ne kadar , " o , şu , bu " kelimelerinin asılları ; " ol , şol , bol " olduğunu birçok tanıklarla bilmekte isek de , " şu " kelimesinin "şun" dan ; " bu " kelimesinin " bun " dan geldiğini gösterir hiç bir tanığa rastlamadık. Müellif , "şuncugaz , buncugaz " kelimelerindeki " n " harflerine bakarak böyle bir hükme varıyorsa da yanılıyor. Çünkü bu kelimelerdeki " n " lar , tıpkı ; " olunca , bulunca , gelince " kelimelerindeki " n " lar gibi sözü güzelleştirmek için getirilmiştir." (14)

Ancak daha yeni bir görüşe göre ; " şun " ve " bun " işaret zamirlerinin Eski Türkçe Dönemi'nde kullanılan "eğik şekiller"den olduğu

(14) bkz. ATALAY , Besim ; M. U. Çy. Bl. , 1946 , 8. dipnot , s.47 .

öne sürülmektedir. (15)

Bu ikinci görüş , Bergamalı Kadri'nin tespitini doğrular niteliktedir.

1.5.4.3. Soru zamirleri :Bergamalı Kadri , soru zamirlerine kitabının " Faslun fi - esma 'i 'l - istifhami ve hurufiha " bölümünde değinmiştir :

ne : Bergamalı Kadri , bu soru zamiriyle ilgili olarak ; " nedür " ve " nere " yi de incelemiş ve bunları açıklamıştır :

" << Ne geldi . >> , diseler ; << Ne şey geldi . >> demek olur . Zīrā << ne >> , benī ādemūñ ğayrinden istifhāmdur . << Nedür >> , diseler ; << Ne şeydür >> demek olur . << Nere >> , diseler ; << Ne mekân >> demek olur . Zīrā , << Nere >> ; << Ne ara >> dan kâsrolunmuşdur : << Ara mekan >> ma⁶nāsınadır . " (M.U. s.112 st.7)

kim : Bergamalı Kadri , bu soru zamirinin ; << İnsanlardan hangisi >> sorusunu karşıladığını belirtmektedir :

" << Kimdür >> , diseler ; << Ne ādemdür >> demek olur . Zīrā , << Kim >> benī ādemden su⁶āldür . " (M. U. s.112 st.6)

kan : Bergamalı Kadri , << kan >> in , << ne şey >> sorusunu sorduğunu belirterek , << Kandadır >> ve << Kandan >> sorularını açıklayıp , örnelemiştir :

" << Zeyd kandaşur >> , diseler ; << kan >> ; ism - i istifhāmdur , << Ne şey >> ma⁶nāsına , << +da >> ; edāt-ı zarfdur . Muḥaṣṣal ma⁶nāsı ; << Ne nesnedür >> ve << Ne mekândadır >> demek olur . << Kandan geldüñ >> , diseler ; << Ne mekândan geldüñ >> demek olur . "

(M. U. s. 112 st. 5)

1.5.4.4. Belirsizlik zamirleri :Bergamalı Kadri , belirsizlik zamirlerini açıklamamış ancak değişik kullanımlarını örnelemiştir . Sözelimi , sıfat

(15) bkz. TEKİN , Şinasi ; " Eski Türkçe " / Türk Dünyası El Kitabı , 1976 s.161 / 162.

ve zamir yapma eki olan << +ki >> ekinin ulandığı kelimelerin belirsiz zamir görevini üstlendikleri görölmektedir :

" << +ki >> ; - evlā budur ki - ism-i mevşūl ola. " Bildirki " - ki dirler - yani; << Şol nesne ki , bildirde idi. >> demek ola. " (M.U. s.138 st.11)

" << Bayađı >> , dirler : << Baya >> ; Türkī lūgatde , << evvel >> ma' nāsına (142) gelür. "+ki " ; ism-i mevşūdür. Tađdır-i kelām ; << Şol nesne ki , zamān - ı evvelde idi ha ! >> demek olur. " (M. U. s.141 st.12)

Bir de , biri anlamlı diğeri anlamsız iki kelimededen oluşan ikilemelerdeki ses benzeşmesi yoluyla oluşan ikinci kelimelerin belirsiz temsil göreviyle belirsizlik zamiri olarak kullanılması söz konusudur. Bergamalı Kadri , bu türden ikilemelere değinmiş , ancak bunların belirsizlik zamiri olarak kullanılışlarını değlendirmemiştir . Sözelimi , "çeşen meşen" ikilemesindeki birinci kelime , "düğün , bayram" anlamındadır , meşen kelimesi ise görevi bakımından belirsizlik zamiridir :

" Mühmelāt oldur ki , hemān bir kırı söz ola , ma' nāsı olmaya ; "deyz" gibi , "meyz" gibi , " çeşen meşen " gibi , dağı bunlara beñzer ne var ise... " (M.U. s.9 st.5)

I . 5 . 5 . F İ İ L

Bergamalı Kadri , fiili tanımlarken ; fiilin , bir anlam ifade ettiğini ancak bu anlamın zaman kavramıyla pekiştiğini söylemektedir :

" Fi' lı odur ki , yalnızcağ zıkr olunmağla andan bir ma' nā kasd oluna lākin üç zamandan biri , yanınca bile fehmi oluna . "

(M. U. s. 11 st. yan 4)

I.5.5.1. Fiil Çekimi

1.5.5.1.1. Şahıs kavramı : Bergamalı Kadri'nin şahıslara ilişkin verdiği bilgileri şöylece değerlendirmek mümkündür :

I . şahıs (mütekellim) :Bergamalı Kadri , << eylemi gerçekleştiren ve sözü söyleyen kimse >> olarak tanımladığı birinci şahısı , tekil (mütekellim vahdehu) yani ; " ben " , çoğul (mütekellim ma' a' l - gayr) yani " biz " olmak üzere iki bölüme ayırmaktadır :

" Mütekellim oldur ki , fi'li işleyen sözi söyleyen kimse ola ;
"bildüm" gibi ... Mütekellim iki kışmdur . Bir kısmı mütekellim vahdehudur ;
" bildüm " gibi ... Mütekellim vahdehu añña dirler ki , fi'li işleyen ancak sözi söyleyen ola . Bir kısmı dahi mütekellim ma' a' l - ğayrdur .
Mütekellim ma' a' l - ğayr oldur ki , kezālik fi'li işleyen sözi (18) söyleyen ola . Velī yanınca ğayr de ola ; " bildük " gibi ..."

(M. U. s. 17 st. 7)

II . şahıs (muhatab) : Bergamalı Kadri , eylemi gerçekleştiren şahısın , yüzyüze gelinen , aynı zamanda aynı yerde bulunulan şahıs olduğunu bildirdiği ikinci şahısı tekil (müfret) olarak " sen " diye örneklemiş , " siz " i de ikil (tesniye) veya çoğul (cem') diyerek ima etmiştir :

" Muḥāṭab oldur ki , fi'li işleyen ḥāzır ola yanī ; - Filān fi'li sen işledüñ . diyü yüzine hitab oluna ; " bildüñ " gibi ... Muḥāṭab da ya müfreddür ya teşniyedür ya cem' dür . " (M. U. s.17 st.1)

III . şahıs (gayib) : Bergamalı Kadri , << eylemi gerçekleştiren ve uzakta olan >> diye tanımladığı üçüncü şahısın tekilini (o) örneklemiş , çoğulunu (onlar) da " tesniye veya cem' dir " diyerek ima etmiştir :

" Ğāyib oldur ki , fi'li işleyen ğāyibde ola . Yanī ; << Sen filān fi'li işledüñ . >> diyü yüzine ḥitāb olunmaya ; << Bildi Zeyd . >> gibi ... Ğāyib de ya müfreddür ya teşniyedür ya cem' dür . " (M. U. s.16 st.7)

1.5.5.1.2. Şahıs Ekleri :

I . tip (zamir kökenli) şahıs ekleri : Bergamalı Kadri , bu tip şahıs eklerine hal (geniş zaman) çekimini anlatırken değinmektedir :

I . şahıs (mütekellim) ekleri : " << Bilürem >>de , " mim " ; zamīr - i mütekellim vaḥdehudur . << Bileyvüz >>de , " - yevüz " ; zamīr - i mütekellim ma⁶a²l - ğayrdur . " (M. U. s.19 st.6)

II . şahıs (muhatab) ekleri : " << Bilürsin >> de , " sin " ; zamīr - i muḥātab - ı muttaşıldur . << Bilürsiz >> de , " -siz " ; zamīr - i cem⁶- i muḥātab - ı muttaşıldur . " (M. U. s.19 st. yan 4)

III . şahıs (gayib) ekleri : "<< Bilürler >>de aṣl ; << bilür olar >> dur . " (M. U. s.19 st. 4)

II . tip (iyelik kökenli) şahıs ekleri : Bergamalı Kadri , bu tip şahıs eklerine mazi (geçmiş zaman) çekiminde değinmektedir :

I . şahıs (mütekellim) ekleri : " << Bildüm >> de , " mim " ; kezālik zamīr - i mütekellim - i muttaşıldur . Mütekellim vaḥdehu için zamīr - i munfaşılı ; "men" dür . << Bildük >> de , " kef " ; zamīr - i mütekellim - i muttaşıldur . Mütekellim ma⁶a²l - ğayr için munfaşılı ; " biz " dür . " (M.U. s.19 st.1)

II . şahıs (muhatab) ekleri : " << Bildüñ >> de , << kef - i Ācemī >> ; zamīr - i muḥātab - ı muttaşıldur . << Bildüñüz >> de , << - ñüz >> ; kezālik zamīr - i muḥātab - ı muttaşıldur . Cem⁶ için munfaşılı " siz " dür . " (M. U. s. 18 st. 10)

III . şahıs (gayib) ekleri : Bergamalı Kadri , üçüncü çoğul şahıs geçmiş zaman çekiminde " bildiler " in çözümlemesine de değinerek , üçüncü çoğul şahıs eki " - lar / - ler " in << erler , avratlar >> veya << olar >> in kısaltılmasından elde edildiğini söylemektedir : " << Bildiler >> de , aṣl ; " bildi erler " dür ya " bildi Āvratlar " dur . << er >> , hazf olundu ihtisār için ya " olar " dur ; << o >> hazf olundu ihtisār için . " (M. U. s. 18 st. 7)

III . tip (emir kökenli) şahıs ekleri : Bergamalı Kadri , bu tip şahıs

eklerine emir çekimlerinde değinmektedir :

I . şahıs (mütekellim) ekleri : Bergamalı Kadri , ikinci şahıs emir (emr - i hazır) çekiminde ele aldığı birinci şahıs emir eklerini çekimiyle örnelemiştir :

" bileyin - mütekellim vahdehu

bilelüm - mütekellim ma ' a ' l - ğayr "

(M. U. s. 42 st. 2)

II . şahıs (muhatab) ekleri : Bergamalı Kadri , ikinci şahıs emir çekimini örneledikten sonra ekin getirilişini açıklamaktadır :

" bil - müfred - muhāṭab

bilin - teşniye - i muhāṭab ve cem ' - i muhāṭab "

(M. U. s.42 st. 1)

" Emr - i hāzır - ı ma ' lūmuñ ' alāmeti oldur ki , maşdaruñ āhirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << kaf >> ı giderürüz ; bākīnūñ āhirin sākin ise , sükūnı üzre ; müteharrik ise , hareketi üzre ibkā eylerüz." (M. U. s. 42 st. 10)

Bergamalı Kadri , ikinci tekil şahıs emir eki olan << - gıl / - gil >> in de pekiştirme amacıyla getirildiğini söylemektedir :

" Ve daği vakt olur ki , emr - i hāzıruñ āhirine te ' kīd için bir << -gil >> ya << -ğıl >> lafzların idhāl eylerler ; " gelgil " gibi , " oğıl " gibi , daği bunlara beñzer ne var ise ... " (M. U. s. 45 st. 4)

III . şahıs (gayib) ekleri : Bergamalı Kadri , üçüncü şahıs emir eklerinin fiile nasıl ulandığını açıkladıktan sonra bunu örnelemiştir :

" ' Alāmeti oldur ki , maşdaruñ āhirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << kaf >> ı giderürüz . Bākī kalan hurūfuñ āhirini sākin ise , sükūnı üzre ; müteharrik ise , hareketi üzre ibkā eyleyüp , āhirine bir << -sün >> lafzın getirürüz . " (M. U. s. 33 st. 4)

" bilsün - müfred - i ğāyib

bilsünler - teşniye - i ğāyib ve cem ' - i ğāyib "

(M. U. s. 33 st. 8)

1.5.5.1.3. Fiil kipleri :

Fiil şekillerinin bir bölümü gerçekleşen veya gerçekleşecek hareketi bildirir , bir bölümü de tasarlanan hareketi bildirir. İşte bu türden bildirimlere << fiil kipleri >> adı verilir . Fiil kipleri iki bölümde incelenmektedir.

1.5.5.1.3.1. Bildirme (haber) kipleri :

Zamanla çekimlenmiş bütün fiillerin bildirme kipinde olduğunu biliyoruz. Bergamalı Kadri , üç basit fiil zamanından söz etmektedir :

" Zamān üçdür ; biri geçmiş zamāndur , biri şimdiki zamāndur , biri gelecek zamāndur . " (M. U. s. 11 st. 2)

Bergamalı Kadri , fiillerin zamanlara göre çekimlenişleri sırasında biri ma lum (etken) diğeri meçhul (edilgen) olmak üzere iki ayrı çekimi birlikte vermiştir . Sözelimi ; << bil - >> fiilinin geçmiş zaman üçüncü şahıs malum çekiminde , << bildi >> ; meçhul çekiminde ise , << bilindi >> örneklerini vermiştir . Biz , günümüz Türkiye Türkçesi gramer ölçütleri doğrultusunda yalnızca malum (etken) çekimini almayı uygun bulduk . Çekimlerdeki şahıs dizilişlerinde Bergamalı Kadri , günümüz Türkiye Türkçesi şahıs dizilişinin tam tersini kullanmıştır . Yani çekime üçüncü şahıstan başlamış , ardından ikinci ve son olarak da birinci şahısı çekimlemiştir . Biz , bu sıralanışta da günümüz Türkiye Türkçesi şahıs dizilişini esas aldık . Ayrıca çekimlerde Türkiye Türkçesi şahıs terimlerine yer verdik .

Geçmiş zaman (mazi) çekimi : << Mazi >> yi , " geçmiş zamanda işlenmiş fiil " olarak tanımlayan Bergamalı Kadri , << bil - >> fiilini geçmiş zamanda , üçüncü tekil kişi çekimiyle vermiştir :

" Māzī , ol fi 'le dirler ki , geçmiş zamānda işlenmiş ola ; <<bildi>> gibi . << Bildi . >> disek , ma 'lūm olur ki ; geçmiş zamānda bilmişdür . "

(M. U. s.15 st. 1)

Bergamalı Kadri , << El - mazi ' l - ma ' lumi ' l - muttaridatu >> başlığıyla belirli geçmiş zaman çekimini şu şekilde vermiştir :
bildüm - mütekellim vahdehu (1.t.ş.) / bildük - mütekellim ma ' a ' l - ğayr(1tş)
bildüñ - müfred-i muhâtab (2.t.ş.) / bildüñüz -tesniye ve cem ' -i muhâtab(2.ç.ş)
bildi - müfred - i ğāyib (3.t.ş.) / bildiler - tesniye ve cem ' -i ğāyib (3.ç.ş.)
(M. U. s.18 st. 2)

Bergamalı Kadri , << Hikayet - i haliyye - i teşkikiyye >> başlığı altında geniş zamanın olumsuz rivayet çekimini açıklarken belirsiz (öğrenilen) geçmiş zaman eki ve dolayısıyla belirsiz geçmiş zamana da değinmiştir. Belirsiz geçmiş zaman eki (-miş)' nin bir şüphe ve belirsizlik anlamı taşıdığını vurgulamaktadır :

" ' Alāmeti oldur ki , nefy - i hāl şığasın bulup , << imiş >> lafzını aña zamm iderüz . << İmiş >> lafzı ; "şekk" ma ' nāsın peydā eyler . Ya bir āhardan işitmekle ya evvelden ' ālim degüldi şoñradan ' ilmi olivirüp ; <<bilmez imiş>> didi . "

(M. U. s. 24 st. 9)

Olumsuz geçmiş zaman çekimi : Bergamalı Kadri , kitabının << Fasluñ fi ' - huruf >> bölümünde olumsuzluk ekinden söz ederken , << gel - >> fiilinin üçüncü tekil şahıs geçmiş zaman çekimini örneklemiş , geçmiş zamanın olumsuz çekimine ayrı bir bölüm ayırmamıştır :

" << Mim >> , harfdür ki , selb - i māzī için gelür : << gelmedi >> gibi."

(M. U. s.132 st. 2)

Şimdiki zaman (hal) çekimi : Bergamalı Kadri , zaman ayırımında muzari (geniş zaman) çekimine değinmemiştir.<<Hal>> i , " şimdiki zaman " diye tanımlayarak , günümüz gramer anlayışınca , " geniş zaman " çekimini örneklemiştir. Bu durum o dönemin gramer anlayışından kaynaklanmaktadır:

" Hāl - i ma ' lūmuñ ma ' nāsı oldur ki , fi ' li işleyen kimse zamān - ı hālde işleye . Hāl - i ma ' lūmuñ ' alāmeti oldur ki , maşdaruñ āhirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << ka f>> i giderürüz , yirine bir

cezmlü << ra >> getürüp , << ra >> dan öñ gelen harf cezmlü ise müteharrik eylerüz . " (M. U. s.21 st. 4)

Bergamalı Kadri , << El - halu ' l - ma ' lumu ' l - muttaridatu >> başlığı altında geniş zaman (hal) çekimini vermektedir :

" bilürem - 1.t.ş. / bilürüz - 1.ç.ş.

bilürsün - 2.t.ş. / bilürsüz - 2.ç.ş.

bilür - 3.t.ş. / bilürler - 3.ç.ş. " (M. U. s.21 st.2)

Olumsuz şimdiki zaman çekimi(nefy - i hal) : Önce " nefy - i hal " terimini açıklayan Bergamalı Kadri , ardından olumsuz şimdiki zaman çekimini örneklemiştir :

" << Nefy - i hāl >> dimegüñ ma ' nāsı ; zamān - ı hālde fi ' lüñ işlenmesin selb itmekdür . " (M. U. s. 22 st. 4)

" bilmezem - 1.t.ş. / bilmezüz - 1.ç.ş.

bilmezsün - 2.t.ş. / bilmezsüz - 2.ç.ş.

bilmez - 3.t.ş. / bilmezler - 3.ç.ş." (M.U. s.23 st.1)

Gelecek zaman (müstakbel) çekimi : Bergamalı Kadri ' nin , Müyessiretü ' l - Ulum ' da , gelecek zaman (müstakbel) olumlu çekimine yer vermediğini görüyoruz . Besim Atalay , konuyla ilgili olarak ; eserin fotoğraflarının 21 ve 22 sayılı arasında birkaç sayfalık bir eksiklik bulunduğunun sanıldığını , bu eksik sayfalarda da , << müstakbel , mastar , ism - i fa ' il , ism - i mef ' ul ve cahd - i mutlak >> çekimlerinin yer almış olması gerektiğini belirtmektedir .(16)

Bergamalı Kadri , << - a - / - e - >> ekiyle - ki o dönemde gelecek zaman anlamını da karşılamaktaydı - çekimlediği olumsuz gelecek zaman (nefy - i müstakbel) ' ı açıklamış ve örneklemiştir :

" Nefy - i müstakbel ; fi ' lüñ zamān - ı ātīde yanī gelecekte işlenmesin selb itmekdür . " (M. U. s. 26 st. 6)

(16) bkz. ATALAY , Besim ; M. U. Çy . Bl. , 1946 , s. XIII.

" bilmeyem - 1.t.ş. / bilmeyevüz - 1.ç.ş.

bilmeyesin - 2.t.ş. / bilmeyesiz - 2.ç.ş.

bilmeye - 3.t.ş. / bilmeyeler - 3.ç.ş. (M.U. s.27 st.5)

Bergamalı Kadri , gelecek zamanda olumsuzluğu anlatırken bir diğer yapının (-isar / -iser) da gelecek zaman anlamı taşıdığını belirtmiş ancak bu yapıyı çekimlememiştir :

" Ammā o bir vezin daḥi ki nefy - i müstakbele rāci⁶dür ; <<bilmeyiser >> , <<okımayısar >> gibi ... ⁶Alāmeti oldur ki , maşdaruñ āḥirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << kaf >> ı giderürüz . Bākī kalan şīḡanuñ āḥirine bir üstünlü << mim >> , esrelü << ya >> girü üstünlü << sin >> , cezmlü << ra >> getirürüz . Ammā isbātında << ya >> dāḥil olmak muṭtarid degüldi . Bākī kalan ḥarfüñ (28) āḥiri cezmlü ise getirmezler idi ; << biliser >> gibi ... Cezmlü olmasa , getir(ür)lerdi ; << okısar >> gibi ... Bu arada limmiyet söyleyüp , demek cāyızdür ki ; << ya >> dāḥil olmak nefyinde anuñ için muṭtarid oldı ki , << sin >> den öñ nefy için bir üstünlü << mim >> geldi . " (M. U. s.27 st. 8)

Bergamalı Kadri , << -sa gerek >> yapısının da gelecek zaman anlamı taşıdığını vurgulamaktadır :

" Ve daḥi << gelse gerek >> - ki dirler - bu üslüb - ı ma⁶nā ḥaḳīkatde nefy - i müstakbele rāci⁶dür . " (M. U. s.27 st.11)

Prof. Faruk Kadri Timurtaş , " Eski Türkiye Türkçesi " adlı gramer kitabında << -sa gerek >> yapısının gelecek zaman anlamı taşıdığını ancak buna şimdiye kadar kimsenin değinmediğini söylemektedir . (17)

1.5.5.1.3.2. Tasarlama (İsteme) Kipleri :

Bergamalı Kadri , kitabında , günümüz Türkiye Türkçesi gramer

(17) bkz . TİMURTAŞ , Faruk Kadri ; " Eski Türkiye Türkçesi " , Ank. - 1981 , 329. konu başlığı , dipnot 75. , s. 132 .

kitaplarında adı geçen emir , dilek - şart , istek ve gereklilik tasarlama kiplerine dair şu bilgilere yer vermektedir :

Emir Kipi : Bergamalı Kadri , emir kipini ayrıntılı bir biçimde , şahıslara bağlı olarak anlatmıştır. << Emir >>in anlamını ikinci şahıs emir (emr - i hazır) çekiminde açıklayan Bergamalı Kadri , günümüz Türkiye Türkçesi gramer anlayışıyla birinci şahıs istek kipi çekimine dahil edebileceğimiz << bileyin >> (bileyim) ve << bilelüm >> (bilelim) 'ü birinci tekil şahıs emir kipi çekimine almaktadır . Ancak , kişinin kendi kendisine emir veremeyeceğini de söyleyerek , bu yapıyı ikinci şahıs emir çekimi içinde vermektedir :

" Eger su 'āl (34) iderlerse ; << Ya " bileyin " dimege ne dırsin - ki mütellim vaḥdehudur - ve daḥi " bilelüm " dimege ne dırsin - ki mütellim ma 'a 'l - ğayrdur - ? >> Anuñ birle ki , müstakbelden degüllerdür . Zīrā müstakbel iḥbārīdür . Bular ; inşā 'ilerdür . Pes lāzım oldı; emrden ola . Cevāb virüp , dirüz ki ; bular emr - i ḥāzırdan taḥdīr olunurlar . Su 'āl iderlerse - ki lāzım gelür - << Bir şey ' hem āmir hem me 'mūr ola ? >> Cevāb virüp , dirüz ki ; ḥaḳḳā ki , emr bu arada kendü ma 'nāsına degüldür . " (M . U . s. 33 st. 12)

II . şahıs emir (emr - i hazır) çekimi : Bergamalı Kadri , <<emir>> ve << hazır >> kelimelerinin anlamlarını verdikten sonra , << emr - i hazır >> terimini açıklayarak ikinci şahıs emir çekiminin nasıl yapıldığını anlatıp , çekimi örneklemektedir . Bergamalı Kadri , burada , ayrıca ikinci tekil şahıs eksiz emir çekiminin << emr - i hazır >> olduğunu söylemektedir :

" Emr - i ḥāzır , terkīb - i izāfīdür . Emruñ 'Arap dilinde ma 'nāsı ; << buyurmak >> dur . Ḥāzıruñ ma 'nāsı ; << yabanda olmaya , katuñda ola >> dimekdür . Pes bu ikisinden ḥāşıl olan ma 'nā ; bir katuñda olan kimseye , << filān nesneyi işle >> diyü , iş buyurmaḳdur . "

(M . U . s. 42 st. 3)

" Emr - i hâzır - ı ma' lûmuñ 'alâmeti oldur ki , maşdaruñ âhirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << kaf >> ı giderürüz , bâkîñüñ âhirin sâkin ise sükûnı üzre , müteharrik ise hareketi üzre ibkâ eylerüz. "

(M. U. s. 42 st. 10)

" bil - II . tekil şahıs (müfred - i muhâtab)
bilin - II . çoğul şahıs (teşniye - i muhâtab ve cem' - i muhâtab)"
(M. U. s. 42 st. 1)

Bergamalı Kadri , ikinci şahıs emir çekimiyle ilgili verdiği bilgilere ek olarak , emirin anlamını pekiştirmek amacıyla << - gil >> , << - gil >> ekinin kullanıldığını belirtmektedir :

" Ve dahi vakt olur ki , emr - i hâzırñ âhirine te' kîd için bir <<gil >> ya << - ğıl >> lafzların idhâl eylerler ; << gelgil >> gibi , <<okıgil>> gibi , dahi bunlara beñzer ne var ise... "
(M. U. s. 45 st. 4)

Bergamalı Kadri , << - sanane , - senene >> yapılarının da abartma yoluyla serzeniş bildiren ikinci şahıs emir anlamı taşıdığını söylemiştir :

" Ve dahi emr - i hâzır ı bir yüzden dahi isti' māl eylerler ; << bilseñene >> gibi , << okısañane >> gibi ... Kezâlik bundan bir murâd eylerler , yanî serzeniş kaşd eylerler mubâlağa tarîki üzre . "

(M. U. s. 47 st. 3)

Bergamalı Kadri , << - a gör / - e gör >> yapılarını da ikinci şahıs emir çekimi içinde değerlendirmektedir :

" Ve dahi ; << bile gör >> , << anlayı gör >> gibi ma' nâları isti' māl eylerler ; emr - i hâzırlardur lâkin yanınca bir gizlü murâd eylerler : <<Bunu ki bil , yoñsa soñra şöyle olırsardur . >> yanî << Ya fevt olur yañud bir zarar müterettib olur . >> dahi bunlaruñ gibi münâsib olan ma' nâlardan ne var ise... "
(M. U. s. 44 st. 2)

II . şahıs olumsuz emir (nehy - i hazır) çekimi : Bergamalı Kadri , ikinci şahıs olumsuz emir çekimini açıklarken , << nehy >> ve << hazır >> terimlerini tanımlamış ve çekimi örneklemiştir :

" Nehy - i h̄azır kezālik terkīb - i izāfīdūr . Nehy ; << girü yığmak >> ma' nāsınadır , h̄azır ; << katuñda olan kimse >> ye dirler . Pes bu ikisinden h̄asıl olan ma' nā ; << katuñda h̄azır olan kimseyi iş (50) işlemekten men' itmek >> oldu . " (M. U. s. 49 st. 10)

III . şahıs emir (emr - i gayib) çekimi : Bergamalı Kadri , << emir >> ve << gayib >> terimlerini açıkladıktan sonra , emr - i gayib çekiminin nasıl yapıldığını anlatmış ve çekimini örnelemiştir :

" Emr - i ğāyib , terkīb - i izāfīdūr . Emr ; ' Arab dilinde maşdardur , << buyurmak >> ma' nāsına... Ğāyib ; << h̄azır olmayan kimse >> ye dirler . Pes bu ikisinüñ ma' nāsı ; << ğāyib kimseye (33) iş buyurmak >> demek oldu . Zīrā ki , maşdar mef' ūline muzāfıdır . Pes emr - i ğāyibüñ ma' nāsı ; << h̄azırda olmayan kimseye iş buyurmak >> dur . " (M. U. s. 32 st.10)

" ' Alāmeti oldur ki , maşdaruñ āhirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << kaf >> i giderürüz , bākī kalan hurūfun āhirini sākin ise sūkūnı üzre ; müteharrik ise hareketi üzre ibkā eyleyüp , āhirine bir << - sün >> lafzın getürürüz . " (M. U. s.33 st. 4)

" bilsün - III . tekil şahıs (müfred - i ğāyib)

bilsünler - III . çoğul şahıs (teşniye ve cem' - i ğāyib)"

(M. U. s.33 st. 8)

Bergamalı Kadri , << -sana / -sene >> yapısının da soru sorma ve dilek anlamı taşıyan bir üçüncü şahıs emir kurgusu olduğunu söylemektedir :

" Ve daħi emr - i ğāyibi vakt olur ki , bir vech - i āhardan ta' bīr iderler ; << gelsüne , gitsüne >> gibi ... Tahkik budur ki , bu vechle ta' bīrde (37) bir gizlü murād eylerler . Ya budur ki , gelsüne ; << niçün gelmez? >> demek ola . Hem emr ola ve hem gelmedüginüñ limiyetinden ve sebebinden istifhām ola ve ya budur ki , gelsüne ; << Anuñla sehlce bir maşlahatum vardur , söyleşeyin . >> demek ola ; hem emr ola ve hem << Anuñla muşāhabet ve mukārenet murādumdur . >> demek ola . "

(M. U. s. 36 st. 10)

III . şahıs olumsuz emir (nehy - i gayib) çekimi : Bergamalı

Kadri , nehy - i gayibin açıklamasını yaptıktan sonra , çekimin yapılışını anlatmış ve çekimi örneklemiştir :

" Nehy - i ğāyib , dimegūñ ma' nāsı ; bir ğāyibde olan kimseyi , işlemedün diyü men' itmekdür . " (M. U. s.39 st. 10)

" Nehy - i ğāyibūñ 'alāmeti oldur ki , emr - i ğāyib veznini bulup , << - sūn >> inūñ mā - kablinde bir üstünlü << mim >> getürürüz ; << bilmesün >> gibi ... " (M. U. s.40 st.11)

" bilmesün - III . tekil şahıs (müfred - i ğāyib)

bilmesünler - III . çoğul şahıs (teşkiye ve cem ' - i ğāyib) "

(M. U. s.39 st. 7)

İstek Kipi: Bergamalı Kadri 'nin birinci şahıs emir çekiminde verdiği , << bileyin >> ve << bilelüm >> yapıları zamanla emir işlevini yitirerek istek işlevini üstlenmiştir dolayısıyla günümüzde istek kipi olarak değerlendirilmektedir . Bergamalı Kadri de bu durumu farketmiş ve bu yapıyı emir başlığı altında incelerken , emirin burada kendi anlamının dışına kayarak istek işlevini de karşıladığını belirtmiştir :

" Eger su'āl (34) iderlerse ; << Ya bileyin dimege ne dirsın - ki mütেকellim vahdehudur - ve daħi bilelüm dimege ne dirsın ? - ki mütেকellim ma' a ' l - ğayrdur - >> Anuñ birle ki müstakbelden degüllerdür. Zira müstakbel ihbārīdür. Bular , inşa' ilerdür. Pes lāzım oldı emrden ola. Cevāb virüp dirüz ki , bular emr - i ħāzırdan taħdīr olunurlar . Su'āl iderlerse - ki lāzım gelür - << Bir şey hem āmir hem me' mūr ola ? >> Cevāb virüp dirüz ki - ħakkā ki - emr , bu arada kendü ma' nāsına degüldür belki emr , bu arada mücerred irādeden isti'āre olunmuşdur ki bir kiři ; << bileyin >> dise , bu sözden murādı ; << bilmek murādumdur >> dimekdür. Ne an ki , ey nefsüm sana buyururın ki filān kažiyyeyi bilesin , dimek ola . " (M. U. s. 33 st. 12)

Bergamalı Kadri bu yapının olumlu ve olumsuz çekimlerini şöylece örneklemiştir :

" bileyin - I . tekil şahıs (mütekellim vahdehu)
bilelüm - I . çoğul şahıs (mütekellim ma 'a 'l - ğayr) "
(M. U. s. 42 st.2)

" bilmeyeyin - I . tekil şahıs (mütekellim vahdehu)
bilmeyelüm - I . çoğul şahıs (mütekellim ma 'a 'l - ğayr) "
(M. U. s.49 st.8)

Bergamalı Kadri ' nin , gelecek zamandaki gerçekleşmemişlik ve istek anlamlarını içeren saptamalarını gelecek zamanın olumsuz (nefy - i müstakbel) çekiminde görmek mümkündür :

" bilmeyem - I . tekil şahıs / bilmeyevüz - I . çoğul şahıs
bilmeyesin - II . tekil şahıs / bilmeyesiz - II . çoğul şahıs
bilmeye - III . tekil şahıs / bilmeyeler - III . çoğul şahıs "
(M. U. s. 27 st.5)

Dilek - Şart Kipi : Fiil kök veya gövdelerine şart eki (-sa- / -se-) ve kişi ekleri ulanarak çekimlenen dilek - şart kipine bir bölüm ayırmayan Bergamalı Kadri , kelimelerin gramer ve anlam incelemelerini yaptığı << Faslun fi - tahkiki ' l - kelimati ve ma ' aniha >> bölümünde << bileydi >> kelimesini incelerken ; kelimenin aslının , << bilseydi >> olduğunu , şart ekinin (edat - ı şart) düşürüldüğünü söylemektedir :

" << Ol anı bileydi , şöyle olmazdı . >> dirler ; tahkik budur ki , << bileydi >> nūñ aşlı ; << bilse idi >> idi . Hemzeyi ħazf itdük , ihtisâr için (140) << sin >> - ki edât - ı şartdur - anı daħi ħazf idüp , hareketin mā - kabline virüp ; << lam >> ı << ya >> ya olaşdurıvirdük : << bileydi >> oldu . "
(M. U. s. 139 st. 10)

Bergamalı Kadri , şart cümlesinden (cümle - i şartiyye) söz ederken de birleşik zamanlı çekimde (geniş zamanın şartı) ikinci tekil şahıs dilek - şart çekimini örnelemektedir :

" Birisi cümle - i şartıyyedür . Şartıyye oldur ki , cüz' i evveli şart ola ; << Eger baña ikrām idersen ben de saña eylerin . >> gibi ... "

(M. U. s. 127 st. 2)

Bergamalı Kadri , << Yemek pişse yesek . >> cümlesini incelerken şart ekinin << dilek >> anlamı taşıdığını vurgulamaktadır :

" << Yemek pişse yisek . >> dirler ; << sin >> , bu arada şart için degüldür belki temennî içündür . "

(M. U. s.143 st. 9)

Gereklilik kipi : Fiil kök veya gövdelerine << - malı / - meli >> gereklilik ekleri ve kişi ekleri ulanarak çekimlenen gereklilik kipine bir bölüm ayırmayan Bergamalı Kadri , kitabının " İsm - i mensub " bölümünde (<< - ma / - me >> fiilden isim yapma ve << + lı / + li >> sıfat yapım eklerinin birleştirilmesinden oluşan) << - malı / - meli >> yapısının aşağıdaki alıntıyla da örneklendiği gibi , gereklilik değil yakınlık bildirdiğini belirtmektedir :

" Ve dahı eger ; << et kaynamalu ; aş pişmelüdür >> dise , bunun gibiler kezālik ism - i mensüb degüllerdür . << - lü (- lu) >> bunlarda edāt - ı takrībdür . Yanı , << etüñ pişmesi ve kaynaması yaķın oldı . >> dimek ma' nāsınadır . "

(M. U. s. 81 st. 4)

Eski Anadolu Türkçesi'nde gereklilik << - sa / - se gerek >> yapısıyla karşılanmaktaydı . Bu dönemde << - malı / - meli (- malu / - melü) >> sıfat - fiil (ortaç) yapımında kullanılıyordu . Ancak Bergamalı Kadri , << - sa / - se gerek >> yapısının gelecek zaman işlevine değinmiştir :

" Ve dahı << gerek >> - ki dirler - bu üslüb - ı ma' nā haķıķatda nefy - i müstakbele rāci' dür . "

(M. U. s. 27 st. 11)

" << Filān kimse , sevmelü kimsedür . >> dise , << - lü (- lu) >> bunda edāt - ı liyāķatdur . "

(M. U. s. 81 st. 7)

1.5.5.2. Fiil Çatısı

Fiillerin özne ve nesne alışları sırasında gösterdikleri farklı özelliklerin anlamlarını da etkilemesi << fiil çatısı >> kavramını gündeme getirir . Bergamalı Kadri 'nin fiil çatısına ilişkin söylediklerini şöylece değerlendirmek mümkündür :

1.5.5.2.1. Özneye bağlı fiil çatıları : Bergamalı Kadri , özneye bağlı fiil çatılarından etken , edilgen ve dönüşlü çatıya değinmiş ve bu yapıları açıklayarak örnelemiştir. Özellikle fiil çekimlerinde fiillerin hem etken hem de edilgen biçimlerini örnelemiştir .

Etken Çatı : Bergamalı Kadri , << ma ' lum >> terimiyle karşıladığı fiillerin etken biçimlerini aşağıdaki şekilde açıklamış ve örnelemiştir :

" Ma ' lūm dimegūñ ma ' nāsı ; << bilinmiş >> dimekdür . Ma ' lūma << ma ' lūm >> anuñ için dirler ki , fi ' li işleyen zıkr olunmuşdur . Fi ' li işleyen zıkr olunmağla bilinmiş oldu . " (M. U. s. 15 st. 5)

" bildüm - mütekellim vahdehu / bildük - mütekellim ma ' a ' l - ğayr bildūñ - müfred - i muhātab / bildūñüz - teşniye ve cem ' - i muhātab bildi - müfred - i ğāyib / bildiler - teşniye ve cem ' - i ğāyib "

(M. U. s. 18 st. 2)

Yukarıda , mazi (geçmiş zaman) çekimi verilen etken çatılı fiillerin dışında Bergamalı Kadri , bütün fiil zamanlarında etken ve edilgen çekimi örnelemiştir . Biz örnek vermek için yalnızca bir tane çekimi almayı daha uygun gördük .

Edilgen Çatı : Bergamalı Kadri , << meçhul >> terimiyle karşıladığı edilgen çekimini bütün fiil zamanlarına uyarlamıştır . Aşağıda Bergamalı Kadri 'nin edilgen çatıyı (meçhul) açıklaması ve geçmiş zamanda (mazi) çekimini örnelemesi yer almaktadır :

" << Mechūl >> dimegūñ ma ' nāsı ; << bilinmemiş >> dimekdür . Mechūle , mechūl anuñ için dirler ki , fi ' li işleyen zıkr olunmamışdur belki yalnızca işlenen zıkr olunmuşdur . Pes fi ' li işleyen bilinmemiş oldu . " (M. U. s. 15 st. 7)

" bilindüm - mütekellim vahdehu / bilindük - mütekellim ma‘a‘l-ğayr
bilindüñ - müfred-i muhātab / bilindüñüz - teşniye ve cem‘-i muhātab
bilindi - müfred-i ğāyib / bilindiler - teşniye ve cem‘ - i ğāyib "

(M. U. s. 20 st. 10)

Bergamalı Kadri , edilgen çatının yapılışını şöylece açıklamaktadır :

" Fi‘l - i māzī - i mechūlūñ ‘alāmeti oldur ki , fi‘l - i māzī - i ma‘lūm
şīğasın bulup , esrelü << dal >> inuñ mā - kablinde ya bir dutarlu <<nun>>
ya bir dutarlu << lam >> ziyāde eylerüz : << bilindi >> gibi , << yazıldı >>
gibi ... "

(M. U. s. 19 st. 10)

Dönüştü Çatı : Bergamalı Kadri , yapıtının Hayali 'ye ait bir gazelin gramer ve sanat incelemesini yaptığı son bölümünde << eyledi >> ve << idindi >> kelimelerini incelerken bize dönüştülük hakkında bilgi vermektedir :

" Su‘āl eyleyüp , dirler ise ki ; - çünkü << eyledi >> ve << idindi >> ikisi bile ma‘lūmlardur ve hem bir ma‘nāyadur - pes bu ikisinüñ farkları nedür ? Dirüz ki ; << eyledi >> demek , taḥşīş ḥaysiyyetinden ‘ammdur . Fi‘li kendü için de ğayrı için de işlese cāyızdır . Ammā << idindi >> taḥşīş ḥaysiyyetinden ḥāşşdur , kendüye maḥşūşdur . Bu sebeb dendir ki , bu kelāmuñ şā‘iri (177) taḥriḥ eyleyüp ; << kendüye idindi gölgelik >> didi . << Yazdı >> ile << yazındı >> yı , << dikdi >> ile << dikindi >> yi buña kıyās eyle . "

(M. U. s. 176 st. 8)

1.5.5.2.2. Nesneye bağlı fiil çatıları : Bergamalı Kadri , fiillerin geçişli ve geçişsiz biçimlerini kullanmakla birlikte bu yapılar hakkında herhangi bir açıklayıcı bilgi vermemektedir .

1.5.5.3. EK FİİL

Bergamalı Kadri , kitabının çeşitli bölümlerinde << ek fiil >> kullanımlarını örnelemektedir . Bu değinmeleri şöylece değerlendirmek mümkündür :

a) Bergamalı Kadri , kitabının ; << Hikayet - i Haliyye - i Teşkiyye >> bölümünde , << i- >> ek fiilinin rivayet birleşik zaman eki << - miş >> ile birlikte kullanılmasını açıklayarak olumsuz geniş zamanın rivayet çekimini örneklemetedir :

" << imiş >> lafzı şek ma' nāsın peydā eyler . Ya bir āḥardan işitmekle ya evvelden 'ālim degüldi sonradan 'ilmi olivirüp << bilmez imiş >> didi... " (M. U. s. 24 st. 11)

"bilmezimişem - mütekellim vahdehu / bilmezimişüz-mütekellim ma'a'l-ğayr
bilmezimişsin-müfred - i muḥātab / bilmezimişsiz-tesniye ve cem' - i muḥātab
bilmezimiş - müfred - i ğāyib / bilmezlerimiş - tesniye ve cem' - i ğāyib " (M. U. s. 24 st. 5)

Bergamalı Kadri ' nin yukarıda çekimini verdiğimiz olumsuz geniş zamanın rivayet çekimi O ' nun birleşik çekimlere ilişkin verdiği yegane bilgidir .

b) Bergamalı Kadri , << i- >> ek fiilinin << - ken >> ulacıyla birleşik kullanımında meydana gelen ; << iken >> yapısının durum zarfı olarak değerlendirildiğini örnekleddikten sonra aynı yapının ekleşmiş haline de değinmektedir :

" << iken >> ḥarfdür ki , zarfiyyet ma' nāsın ifāde eyler . << Ol var iken ğayre baş egmezüz . >> dirler , yani << Ol var oldukda ğayre baş egmezüz . >> demek olur . " (M. U. s. 135 st. 9)

" ' Aceb olmaya ki , << - ken >> bu arada hem zarfiyyet ma' nāsın ifāde eyleye , hem ḥālūñ ma' nāsın maşdara tebdil eyleye... " (M. U. s. 170 st. 2)

c) Bergamalı Kadri , üçüncü tekil şahıs bildirmeyi örneklerken , bildirme ekinin << haber verme >> işlevini belirlemektedir :

" << - dür (- dur) >> ḥarfdür ki , haber ma' nāsın ifāde eyler ; << Zeyd kāyimdür . >> demek gibi ... " (M. U. s. 133 st. 5)

1.5.5.4.FİİLİMSİLER

Fiil kök veya gövdelerine ulanan bazı ekler yardımıyla meydana getirilmiş yeni karakterdeki kelimelerdir . Bergamalı Kadri ' nin başka konu başlıkları altında fiilimsilere ilişkin verdiği bilgileri şöylece değerlendirmek mümkündür :

1.5.5.4.1. Mastar (İsim - fiil) : Fiil kök veya gövdelerine << - mak / - mek >> , << - ma / - me >> ve << - ş (-ış / -iş ; -uş / -üş) >> ekleri ulanarak yapılan mastara ilişkin Bergamalı Kadri ' nin değinmeleri şunlardır :

Bergamalı Kadri , Arapça ve Türkçedeki << mastar >> kavramına şöylece değinmektedir :

" << Cefā >> , Arab dilinde maşdardur ; << incitmek >> ma⁶nāsına... << İncitmek >> de bizüm dilimizde maşdardur . " (M. U. s. 152 st. 3)

Bergamalı Kadri , ikinci şahıs emir çekiminde (emr - i hazır) mastarın sonunda bulunan eki belirtmektedir :

" Emr - i hāzır - ı ma⁶lūmuñ 'alāmeti oldur ki , maşdaruñ āhirinden << mim >> i , << kef >> i ya << mim >> i , << kaf >> ı giderürüz... " (M. U. s. 42 st.10)

Bergamalı Kadri , kitabının << İsm - i Tasgir >> bölümünde << - ma / - me >> fiilden isim yapma ekini << masdar - ı maksur >> terimiyle karşılamaktadır :

" Taşgīr iki kışmdur ; birisi maşdaruñdur , birisi sāyir esmā²nuñdur . Maşdaruñ olsa , maşdar - ı maşşūr şığasın bulup , āhirine bir << + cük >> lafzın ya << + cuk >> lafzın (69) getür(ür)üz : << bilmecük >> gibi , << anlamacuk >> gibi ... " (M. U. s. 68 st. 10)

Bergamalı Kadri , << - ş >> ekiyle yapılan mastarı açıklamamış ancak kitabının ; << Bina ' - i Merre >> bölümünde örnekleyerek varlığından haberli olduğunu vurgulamıştır :

" Ve daği , << bir gez bilme >> ve << bir gez biliş >> demek - daği bunlara beñzer ne var ise - bunun gibi ma⁶nālar haķikat binā² - i merreye rāci⁶dür . " (M. U. s. 86 st. 8)

Bergamalı Kadri , eylemin bir kere yapıldığını bildiren Arap gramer yapılarından << bina' - i merre >> ile mastarı karşılaştırırken mastarda teklik (mastar - ı müfret) ve mastarda ikilik (mastar - ı tesniye) konularına da değinmektedir :

" Binā²-i merre - i ma⁶lūm dimegūñ ma⁶nāsı ; fā⁶ ile nisbeti ola , dimekdür . (84) << Bir gez bilmek . >> diseğ ; << bir kerre bilmek >> dimeğ ma⁶nāsına olur . Eger << kerre >> yi ḥazf eyleyüp , hemān ; << bir bilmek , iki bilmek >> diseğ ; bunun gibilere << binā²- i merre >> dimezüz , belki << maşdar - ı müfred >> , << maşdar - ı tesniye >> dirüz . Su⁶āl eyleyüp , dirler ise ki ; << Maşdar ile binā²- i merre beyninde fark nedür ? >> Cevāp virüp , dirüz ki ; << Bir kimse bir kitaba evvelinden āḥirine varınca mutāla⁶ a itse cem⁶- i maşdar itlākı şahīḥ olur , kesret - i ⁶ulūma binā²en... Ammā cem⁶- i binā²- i merre itlākı şahīḥ olmaz . Zīrā binā²- i merre ma⁶nāsı dönüp girü ⁶avdet olmayınca olmaz . Maşdarda bu lāzım degüldür . " (M. U. s. 83 st. 11)

Bergamalı Kadri , kitabının başka bölümlerinde << mastar >> kelimesini sıkça kullanmaktadır . Ancak , yukarıda söylediklerinin dışında ilgiye değeri başka bir saptaması bulunmamaktadır .

1.5.5.4.2. O r t a ç (Sıfat - fiil) : Fiil kök veya gövdelerinden çeşitli zaman ekleri ve bu eklerin türevleri aracılığıyla türetilerek isimleri çeşitli yönlerden niteleyen veya belirten yeni karakterdeki kelimelerdir . Bergamalı Kadri , kitabının ; << ism - i zaman >> , << ism - i mekan >> ve << ism - i alet >> bölümlerinde gelecek zaman ortacını örneklemiştir . << ism - i zaman >> bölümünde ortacı tekil ve çoğul olarak örnelemektedir :

" bilecek zaman - müfred (tekil)

bilecek zamanlar - tesniye ve cem⁶ (ikil ve çoğul) "

(M. U. s. 61 st. 9)

Bergamalı Kadri , kitabının << ism - i mekan >> bölümünde , ortaçlardan mekan bildiren ve bildirmeyenleri örneklemektedir :

" İsm - i mekânda lafz - ı mekân kendü olmak lâzım degüldür . Hattâ eger ; << koyacak kab , girecek ev , oturacak yir , bağlayacak biz , tolduracak kise >> disek , hep bunuñ gibiler ism - i mekâna râci' dür . Ammâ eger ; << kesecek biz , yiyecek yimek >> diseler ; bunuñ gibilere ism - i mekân dimezüz , mekâniyyet ma' nâsı müteħakkik olmaduğı için. "

(M. U. s. 64 st. 4)

Bergamalı Kadri , kitabının ; << ism - i alet >> bölümünde ise alet , araç isimlerini niteleyen ortaçları örneklemektedir :

" Eger ; << kova >> - ki anuñla şu çekerler - diseler , bu ma' nâ ħaķikat ism - i âlete râci' olur . Eger ; << bilecek >> lafzına âletüñ mâ - şadaki munzamm olsa , bunuñ gibilere girü << ism - i âlet >> (68) dirüz ; << yöriyecek ayakķabı >> gibi , << yazacak kalem >> gibi , daħi bunlara beñzer ne var ise ... "

(M. U. s. 67 st. 10)

Batı Türkçesi'nde << -malu / -melü >> yapısının ortaç yapımında görevli olduğunu biliyoruz. Bergamalı Kadri de bu durumu örneklemektedir :

" << Filân kimse sevmelü kimsedür . >> disek , << + lü >> bunda edât - ı liyâķatdur. Yani ; << Sevmeye lâyiķ kimsedür. >> demek ma' nâsına. "

(M. U. s. 81 st. 7)

1.5.5.4.3. U l a ç (Zarf - fiil) : Hal , durum ifade etmelerinden ötürü << zarf - fiil >> diye adlandırabileceğimiz ulaçlardan bazılarına Bergamalı Kadri 'nin yapıtında değindiğini ve açıkladığını görüyoruz . Bu ulaçları şöylece sıralamak mümkündür :

- u / - ü : Bergamalı Kadri , bu ulacın kullanımını bir cümlede örnekledikten sonra durum bildirdiğini söylemektedir :

" << Yörüyü yörüyü geldi . >> dirler ; << - yü >> bunda edât - ı ħâldür : << Yördügi ħâlde geldi . >> demek ma' nâsına ... "

(M. U. s. 143 st. 4)

- up / - üp : Bergamalı Kadri , bu ulacın zaman ve hal anlamı taşıdığını belirtmektedir :

" << Filān gelüp söyledi . >> diseñ ; << Geldügi h̄inde , geldügi h̄alde söyledi . >> demek olur . " (M. U. s. 143 st. 6)

- inca / - ince : Bergamalı Kadri , bu ulacın << dek , kadar >> anlamı taşıdığını söylemektedir :

" Ammā vaqt olur ki , << Eve varınca gıtdüm . >> dirler . Zāhir bu kelāmdan murād ; intihā -i ğāyetdür . Ğālib taḥkīk budur ki , << nun , cim >> << dek >> ma' nāsınadır . " (M. U. s. 129 st. 8)

Bergamalı Kadri , bu ulacın oluşumunu da şu şekilde açıklamaktadır:

" << Filān gelince ben de gelürin . >> dirler . Bu , añlanur ki ; bunuñ aşlı ; << gele nice >> ola . << Nice >> , intihā -i ğāyet ma' nāsına ḥarf ola . Lākin bularuñ kubḥından ötrü , << nun >> uñ mā - kâblinde vāki' olan ḥarfüñ ḥareketin (143) ıskāt eyledük , andan soñra << nun >> uñ esresin << lam >> a virüp , mā - beynlerine ittişāl virdük : << gelince >> oldu . << Yiyince >> yi , << toyınca >> yi buña kıyās eyle ... " (M. U. s. 142 st. 9)

- ıcak / - ıcek : İşlevi bakımından << - inca / - ince >> ulacından fazlaca farkı bulunmayan bu ulaca , Bergamalı Kadri , << gün germ olunca >> yapısını incelerken değinmiştir :

" Ammā evlā budur ki , << olun - >> ; << olunmak >> dan maşdar - ı maşşūr ola , << - ca >> ; << - caḳ >> dan maşşūr ola . Eyle << - caḳ >> ki , zarfiyyet ma' nāsın ifāde eyler idi . Taḳdīr -i kelām ; << Gün germ kılınmaḳda . >> demek ola . Zīrā , << Gün , germ olmaḳ zamānına varınca kendüye gölgelik itdi , germ olıcaḳ kendüye gölgelik itmedi . >> demek için ma' nā yokdur . " (M. U. s. 176 st. 2)

Bergamalı Kadri , bu ulacın zaman anlamı taşıdığını şu şekilde örneklemektedir :

" << Varıcak >> -ki dirler - << vardukda >> ma' nāsın dilerler .
Ma' lūm oldu ; << - cak >> zarfiyyet ma' nāsın ifāde eyler imiş . "

(M. U. s. 140 st. 6)

- alı / - eli :Bergamalı Kadri , bu ulacın geçmişte başlayıp halen sürmekte olan durumlarda kullanıldığını belirtmektedir :

" << - lı (- li) >> harfdür ki , zamān - ı māzīde ibtidā - i ğāyet ma' nāsın ifāde eyler : << Bu yire geleli ben seni görmedüm . >> demek gibi . "

(M. U. s. 138 st. 6)

- ken : Bergamalı Kadri , bu ulacın durum bildirdiğini söylemekte ve cümle içinde kullanımını örneklemektedir :

" << Filān binmiş iken söyledi . >> disek ; << Bindügi hinde , bindügi hāle söyledi . >> demek olur . "

(M. U. s. 143 st. 8)

Bergamalı Kadri , << öpmek dilerken >> birleşik ulacını incelerken , << - ken >> ulacının zarflık işlevinin yanınca ulandığı kelimedeki geniş zaman anlamını da değiştirdiğini belirtmektedir :

" ...Aceb olmaya ki , << - ken >> bu arada hem zarfiyyet ma' nāsın ifāde eyleye hem hālūñ ma' nāsın maşdara tebdil eyleye . Taqdīr - i kelām << öpmek dilemek içinde >> demek ola . "

(M. U. s. 170 st. 2)

1.5.6. BAĞLAÇ

Günümüz Türkiye Türkçesi gramer anlayışına göre , genellikle sekiz kelime türünden biri olarak kabul edilen bağlaçlar ; görev veya anlam bakımından birbiriyle ilgili kelime , kelime grubu veya cümleleri birbirine bağlayan öğelerdir.

Bergamalı Kadri ' nin harf (edat) olarak adlandırdığı öğelerin bir bölümünün bağlaç olduğu görülmektedir . Bergamalı Kadri , << istidrak >> terimiyle karşıladığı bağlacı şu şekilde tanımlamaktadır :

" << İstidrāk >> , ol nesnedür ki ; nefy ile , isbāt ile müteğayir olan kelāmuñ orta yirine gire . " (M. U. s. 131 st. 7)

Bergamalı Kadri 'nin bu terim dışında << rabita - i sıfat >> terimiyle de karşıladığı bağlaçlara ilişkin söylediklerini şöylece sıralamak mümkündür :

dahı : Bergamalı Kadri , << dahı >> nın , atıf (bağlama) anlamı taşıdığını söylemiş ve kullanımını cümle içinde örneklemiştir :

" << dahı >> , harfdür ki ; (133) << atf >> ma⁶nāsın ifāde eyler : << Geldi , Zeyd dahı ⁶Amr . >> gibi... " (M. U. s. 132 st. 12)

ve : Bergamalı Kadri , << dahı >> bağlacının hemen ardından << ve >> nin de aynı anlama geldiğini söylemiş ve kullanımını cümle içinde örneklemiştir :

" Kezālik << vav >> da bu ma⁶nāyadur : <<Oturdum ve yazdum. >> gibi ... " (M. U. s. 133 st. 2)

kim : Bergamalı Kadri , Hayali 'nin bir gazelinin gramer ve sanat incelemesini yaparken değindiği ; << Kim ol bina 'ya kelle - i uşşakdur helik >> mısra 'ında , << kim >> in rabita sıfatı olduğunu belirtmektedir :

" << kim >> ; rābīta - i şıfatdur . Yanī , mışra⁶- i evvelde << binā³>>ya şıfat rābītasıdır . " (M. U. s. 165 st. 8)

ki : Bergamalı Kadri , << ki >> nin de irtibat sağladığını yani bağlaç görevinde olduğunu söylemektedir :

" << ki >> harfdür ki , evvele nev⁶an irtibātı olan yirde isti⁶māl olunur . " (M. U. s. 133 st. 8)

ola ki : Bergamalı Kadri , dilek bildiren << bolay >> ve << şelle >> kelimelerini incelerken , << ola ki >> bağlacına da değinmiş ve bu bağlacın gelecek zaman anlamı taşıdığını belirtmiştir :

" << bolay >> harfdür ki , << temennī >> ma⁶nāsın ifāde eyler . <<şelle >> de bu ma⁶nāyadur . << ola ki >> de bu ma⁶nāyadur lākin bu kadar vardur ki , şuret - i müstakbele getirilmiştir . "

(M. U. s. 135 st. 6)

bolay : Bergamalı Kadri , bu yapının dilek (temenni) anlamı taşıyan bir bağlaç olduğunu bildirmektedir . Bu bağlaçla ilgili bilgi yukarıda verilmiştir .

kaşki , n ' olaydı : Bergamalı Kadri , Farsça ' da bağlaç olan << kaşki >> nin dilek (temenni) bildirdiğini ve Türkçe ' deki << n ' olaydı >> nin aynı anlama geldiğini belirterek , gerçekte geçmiş zamanda soru anlamı taşıyan << n ' olaydı >> yapısının bağlaç görevini üstlendiğini söylemektedir :

" << kaşki >> ; harfdür ki , << temennî >> ma⁶nâsın ifâde eyler . << n ' olaydı >> da - evla budur ki - harf olup , bu ma⁶nâyâ ola . Zîrâ , ism - i istifhâm olup , << olaydı >> mâzî olacak olursa , bunuñ için ma⁶nâ yoktur . "

(M. U. s. 131 st. 9)

belki : Bergamalı Kadri , << belki >> bağlacını incelerken , << bel >> i ayrı bir yapı olarak düşünmüş ve bunun olasılık (ihtimal) bildirdiğini belirtmiştir . Ancak , örneklemelelerinde << belki >> yapısını kullanmıştır :

" << bel >> ; harfdür ki , << izrâb >> ma⁶nâsın ifâde eyler . << izrâb >> diyü , hükmi mevzû⁶ - i evvelden selb idüp , sâniye isbât itmege dirler : << Zeyd gelmedi belki ' Amr geldi . >> demek gibi ... Gâh olur ki , terakkî için de isti⁶mâl olunur : << Zeyd kalkdı belki (134) ata bindi . >> demek gibi ... "

(M. U. s. 133 st. 9)

ya...ya : Bergamalı Kadri , bu bağlacın tereddüd yani kararsızlıktan kaynaklanan ihtimal anlamı taşıdığını belirterek kullanımını cümle içinde örneklemiştir :

" << ya >> ; harfdür ki , << tereddüd >> ma⁶nâsın ifâde eyler : << Bana gelen ya Zeyddür ya ' Amrdur . >> demek gibi ... "

(M. U. s. 133 st. 6)

veli , likin : Bergamalı Kadri , << ama >> anlamı taşıyan << veli >> bağlacından söz ederken bağlacın tanımını yaparak << likin >> bağlacını da << veli >> ile özdeşleştirmektedir :

" << velī >> ; ḥarfdür ki , << istidrāk >> ma' nāsın ifāde eyler . << İstidrāk >> ol nesnedür ki ; nefy ile , isbāt ile müteğayir olan kelāmuñ orta yirine gire : << Zeyd baña geldi velī ' Amr gelmedi . >> gibi ... << Likin >> de bu ma' nāyadur . " (M. U. s. 131 st. 6)

ancak , heman : Bergamalı Kadri , bu bağlaçların << sona erme >> bildirdiğini belirterek bunların aynı zamanda fiil isimleri (esma' - i ef' al) olduklarını söylemektedir :

" ...<< ancak ve heman >> , bular ; esmā' - i ef' āl kabīlindendür : << nihāyet buldı >> ma' nāsına ... " (M. U. s. 134 st. 1)

pes , imdi : Bergamalı Kadri , << pes >> bağlacının << karşılık verme >> anlamı taşıdığını belirtip , kullanımını cümle içinde örnekleddikten sonra , << imdi >> nin de aynı anlama gelen bir bağlaç olduğunu söylemektedir :

" << pes >> ; ḥarfdür ki , << cevāb - ı cezā >> ma' nāsın ifāde eyler << Gelürsenüz pes biz de şöyle eyleyelüm . >> demek gibi ... << imdi >> daḥi ḥarfdür ki , bu ma' nāya gelür . " (M. U. s. 133 st. 3)

meger , var ise : Bergamalı Kadri , bu iki bağlacın << ihtimalde yakınlık >> bildirdiğini belirtmektedir :

" << meger >> ḥarfdür ki , maḥall - i zannda yani muḥtemel - i karībde isti' māl olunur . Bir kişi , bir emrde fikr eyler , eyler de meger şöyle ola , yanī ; << Benüm katumda maznün ve muḥtemel - i karīb budur . >> dimekdür . Ammā (137) vakt olur ki , muḥtemel - i karībde ; << var ise şöyledür >> dirler , murādi ; << Şu benüm fikrüm nefis - i emrde şābit olursa şöyledür . >> dimekdür . Yanī ki , << Ben sözümü yakīn ile söylemezsin belki zannda , ihtimāl - i karīb ile söylerin . >>

dimekdür . Lâkin bu kadar var ki , << meger >> ile bu kelâm mü'eddâda bir oldılar yanî ikisi bile muhtemel - i karîbde isti' māl oldılar . "

(M. U. s. 136 st. 10)

hele : Bergamalı Kadri , << nihayet , şimdilik ve şükür ki >> anlamlarına gelen << hele >> bağlacını incelerken , bir beyit içinde örneklemiş ve bu bağlacın çeşitli anlamlara geldiğini belirtmiştir :

" << hele >> harfdür ki , << Baña nisbet bu emr mukarrerdür ğayrin bilmez . >> demek ma' nāsına... Nitekim şā' irũñ kavlinde geldi :

- Beyt -

Müşkil görünür baña hele seyr - i tarîk - i 'ışk

Āsāndurur diyen anı söyler kolayına

Gāh olur ki , bir kimse muhātabına ; << Hele kuluñ yoğ a ! >> dir yahud << Hele kardaşuñ yoğ a ! >> dir . Murādı budur ki ; << Huşūşile kuluñ (135) kardaşuñ yoklığından sāz olurın ğayri olursa olsun . >> dimekdür . Ve daħi bir kimse bir kimseye bir sözi söyler - söyler de - aşl murādını taşriħ itmez . Muhātabı da bu hinde yüzine durup ; << Hele ne demek istersin ? >> dir . Muhātabın bu hinde << - Hele >> demekden murādı ; << Sözüni söyle ; murādını taşriħ it ; mā - 'adāsın ko ! >> dimekdür . "

(M. U. s. 134 st. 6)

degül : Bergamalı Kadri , << istisna >> bildiren << değil >> bağlacını kitabının << Faslun fi - istisna >> bölümünde incelemekte ve kullanımını cümle içinde örnelemektedir :

" << İstisnā >> ; lügatde << çıkarmağ >>a dirlir , istilahda ; << bir şeyi bir hükmden çıkarmak >> dur . Eyle hükmi ki , evvel ol hükmdede dāħil oldu idi . << Şey >> den murādumuz , müstesnādur ; << evvel >> den murādumuz müstesnā minhüdü ; << hükmi >> den murādumuz , ol hükmdür ki , evvele yanî müstesnā minhüye isnād olundu idi . Meşelā ; (124) << Kavm baña geldi , Zeyd degül . >> dise ; Zeyd ' i << gelmek >> hükminden çıkarduk . Eyle hükmi ki , kavm anda dāħil olmuşdu . " (M. U. s. 123 st. 7)

hemde : Cümle başı bağlacı gibi görünen bu yapının anlamı açık değildir ve başka bir yapıyla bağlantısı belirlenememektedir . Bergamalı Kadri , << hemde >> yi şöylece açıklamaktadır :

" << hernde >> , harfdür ki ; << vâkıde >> ma⁶nâsın ifāde eyler . Nitekim bir kimse , bir kişinüñ sözün dinleyüp ; << Hemde şöyle midür ? >> dir ; << Vâkıde şöyle midür ? >> ma⁶nâsına . << Hem >> ; " vâkı²" ma⁶nâsınadır . Nitekim bir kimse ; << Hem şöyle midür ? >> dir , << Vâkı²de şöyle midür ? >> ma⁶nâsına . Nitekim evlā budur kim , ism - i işāret olup ; << şuncalayın kim >> ma⁶nâsına ola ... " (M. U. s.139 st.4)

I . 5 . 7 . Ü N L E M

<< Ansızın beliren duyguları veya bazı doğa seslerini yansıtmaya yarayan kelimeler >> olarak tanımlayabileceğimiz ünlemlere ilişkin Bergamalı Kadri 'nin söylediklerini şöylece değerlendirmek mümkündür :

Ya ! , Ey ! : Bergamalı Kadri , << harf - i nida >> olarak adlandırdığı bu ünlemlerin << Yu >> ve << ly >> olarak da söylendiğini belirtmektedir :

" << Yā >> ; harfdür ki , nidā için isti⁶māl olunur . Vakt olur ki , bir kimsenüñ ardınca çağırıp ; << Yū >> dirler . Ba⁶id olmaya ki , << Yū >> ; harf - i nidā ola , aşlı ; << Yā >> ola , münādası maḥzūf ola . << Ey >> de << Yā >> ma⁶nâsınadır ; << ly >> de << Yā >> ma⁶nâsınadır . "

(M. U. s. 132 st. 5)

Hay ! , Ha ! : Bergamalı Kadri , bu ünlemlerin tenbih (öğüt verme , öğretme) anlamı taşıdıklarını belirtmiş , << ha ! >> ünleminin kullanımını << bayakı >> kelimesini incelemesi sırasında örneklemiştir :

" << Hay ! >> ve << Ha ! >> harflerdür ki , << tenbīh >> ma⁶nâsın ifāde eyler . "

(M. U. s. 134 st. 5)

" << Bayağı >> dirler ; << baya >> , Türki lüğatde << evvel >> ma' nāsına (142) gelür , << +kı >> ism - i mevşüdüdür . Takdīr - i kelām ; << Şol nesne ki zamān - ı evvelde idi ha ! >> demek olur . "

(M. U. s. 141 st. 12)

He ' e ! , Evet ! , Belı ! , Bes ! : Bergamalı Kadri , << cevap verme ve onaylama >> anlamı taşıyan bu ünlemlerin hepsine birden kitabının << Faslun fi ' - l - huruf >> bölümünde değinmektedir :

" << He ' e ! >> harfdür ki , taşdıķ - i haber ma' nāsın ifāde eyler . << Evet ! >> de << Belı ! >> de harflerdür ki bu ma' nāyı ifāde eylerler . << Bes ! >> de harfdür ki bu ma' nāyı ifāde eyler . "

(M. U. s. 134 st. 3)

Bergamalı Kadri , kitabında ; << üzüntü , hüzün >> ünlemi (kelam - ı tahazzün) olarak tespit ettiği << ne yazık ki ! >> anlamındaki biri Farsça (dirig) , diğeri Arapça (hayf) iki ünlemin de sözünü etmektedir :

" << Dirig ! >> dirler ; << Hayf ! >> ma' nāsına olur ki kelām - ı tahazzündür . Gāh olur ki , << şakınmak >> ma' nāsına olur . "

(M. U. s. 141 st. 3)

Bergamalı Kadri ' nin << fi ' l - i ta ' accüb >> (şaşırma eylemi) adıyla verdiği << ne ' aceb >> yapısını da ünlem olarak değerlendirmek mümkündür :

" Fi ' l - i ta ' accüb ; terkīb - i izāfidür , << tañlamak >> fi ' li demek ma' nāsına ... Bir kimse bir huşuş - ı kaźıyyeyi hoşca ya ziyādece bilse kişi o fi ' lüñ fā ' ilden şudürını görüp , ta ' accüb eyleyüp ; << Ne ' aceb bildi ! >> dir . "

(M. U. s. 96 st. 8)

I . 5 . 8 . E D A T

Tek başına bir anlam taşımayan ancak cümle içinde birlikte bulunduğu kelimelerle anlam kazanan ve bu kelimeler arasında çeşitli

anlam ilgileri kuran öğelere << edat >> dendiğini biliyoruz . Bergamalı Kadri de << edat >> ı , << harf >> terimiyle karşılayarak şöylece tanımlamaktadır :

" << Harf >> ; odur ki , andan bir ma⁶nā dilene velī yalnızca zıkr olunmağla hāşıl olmaya bir āhar kelimeye koşmayınca . "

(M. U. s. 12 st. 2)

Bergamalı Kadri ' nin << harf >> başlığı altında bağlaç ve ünlemleri de topladığından hareketle bu bölümde değerlendirilen öğelerin günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarından bir kısmında << son çekim edatları >> olarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir .

gibi : Bergamalı Kadri , bu edatın ; << benzetme (teşbih) >> anlamı taşıdığını belirterek cümle içinde kullanımını örnekledikten sonra << + layın / + leyin >> yapısının << gibi >> edatıyla aynı işlevi üstlendiğini söylemektedir :

" << gibi >> ; harfdür , << teşbih >> ma⁶nāsın ifāde eyler : << Zeyd , arslan gibi olucudur . >> gibi ... << + layın (+ leyin) >> da bunungibidür : << Zeyd leyin >> gibi ... "

(M. U. s.128 st. 10)

içün : Bergamalı Kadri , bu edatın << tahsis ve temlik >> anlamı taşıdığını belirterek , kullanımını cümle içinde örnelemiştir :

" << içün >> ; harfdür ki , << tahşiş , temlik >> ifāde eyler : << Mal , Zeyd içündür . >> ; << Çul , at içündür . >> gibi ... "

(M. U. s. 128 st. 8)

ötrü : İsmi ayrılma hali ile kullanılan bu edatın << neden(ta ' lil) >> bildirdiğini belirten Bergamalı Kadri , kullanımını cümle içinde örnelemektedir :

" << ötrü >> ; harfdür ki , << ta⁶lil >> ma⁶nāsın ifāde eyler : << Saña geldüm ; muşāhabetden ötrü . >> gibi ... "

(M. U. s. 129 st. 4)

üzre : Bergamalı Kadri , << istila >> anlamı taşıdığını söylediği bu edatın tamlama kurmasından dolayı isim olarak değerlendirilebileceğini

ancak << üzerine >> biçiminde kullanılmadığından ötürü isim (zarf) olmadığını belirtmektedir :

" << üzre >> ; harfdür ki , << istilā >> ma⁶nāsın ifāde eyler : << tam üzre >> gibi ... Ammā << üzerine >> diseñ , bu taqdirce ism olur . Zīrā ki , muzāf oldu . Bu kelimenüñ izāfeti ismiyyetine delīldür . Ammā taḥkīk budur ki ; ism olmaya . Egerçi , şuret - i izāfetde getirildi lākin ḥaḳīkatde izāfet yokdur . "

(M. U. s. 128 st. 3)

dek , deĝin : Bergamalı Kadri , ismin yönelme (datif) haliyle kullanılan bu edatların << intiha - i gayet (+ e kadar)>> anlamı taşıdığını belirterek , kullanımlarını cümle içinde örneklemektedir :

" << dek >> ; harfdür ki , intihā - i ĝāyet için gelür : << Gitdüm eve dek . >> gibi ... << deĝin >> de bu ma⁶nāyadur : << Gitdüm eve deĝin . >> gibi ... "

(M. U. s.129 st. 6)

ile : Aslen bağlaç olan bu öĝenin vasıta hali bildirdiği zamanlarda edat görevini üstlendiğini biliyoruz . Bergamalı Kadri , << ile >> edatının musahabet (birliktelik) anlamının yanınca mukārenet , sebebiyet ve istianet anlamlarını da kapsadığını belirterek , edatın kullanımını cümle içinde örneklemiştir :

" << ile >> ; harfdür ki , << muşāḥabet >> ma⁶nāsın ifāde eyler : << Zeyd çıkdı , bölüĝi ile . >> gibi ... Muşāḥabet ; << mukārenet >> e dirler . Gāh olur ki , sebebiyet ma⁶nāsın ifāde eyler : << Yardum odunu , balta ile . >> ; gāh olur , isti⁶ānet olur : << Yazdum yazuyı , kalem ile . >> gibi . "

(M. U. s. 131 st. 2)

Bergamalı Kadri , << ile >> edatının ekleşmiş haline << oklarla >> kelimesini ve << Size sabahla varalum ve dahı tanla varalum . >> cümlesini incelerken deĝiniyor ve << sabahla , tanla >> yapılarında ekin zaman bildirdiğini belirtiyor :

Oklarıla : " << + la >> ; harfdür , maḳşūrdur ; << ile >> den ... Eyle << ile >> ki , muşāḥabet içündür . "

(M. U. s. 156 st. 8)

" << Size şabâhla varalum . >> ve dağı << Tañla varalum . >> diseler ; << Şabâh içinde ve tañ vaktinde varalum . >> dimekdür . Pes ma' lûm oldu ki , << + le (+ la) >> zarfiyyet ma' nâsın ifâde eyler imiş . "

(M. U. s. 144 st. 5)

ise : Bergamalı Kadri , bu edatın , << şart >> anlamı taşıdığını belirterek kullanımını örnelemektedir :

" << ise >> ; ħarfdür ki , << şart >> ma' nâsın ifâde (136) eyler : << Filân gelse ; filan gitse ... >> dirler ... " (M. U. s.135 st. 12)

I. 6 . KELİME GRUPLARI

Kelime grupları , birden fazla kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu dil birlikleridir . Bergamalı Kadri 'nin kelime gruplarına dair verdiği bilgileri şöylece değerlendirmek mümkündür :

I.6.1. Tekrar grupları (ikilemeler) : Bergamalı Kadri , kitabının ilk bölümünde ikilemeyi ; << mühmelat >> terimiyle karşılamış ve onu << anlamsız , boş sözler >> diye tanımlayarak örnelemiştir :

" << Mühmelât >> , oldur ki ; hemân bir kırı söz ola , ma' nâsı olmaya : << deyz >> gibi , << meyz >> gibi , << çeşen meşen >> gibi ... dağı bunlara beñzer ne var ise ... " (M. U. s. 9 st. 5)

Ancak Müyessiretü 'l - Ulum 'un başka bölümlerinde ikilemelerin << çokluk >> anlamı (kesret) vermek için de kullanıldığını görüyoruz :

" << Yörüyü yörüyü geldi . >> dirler ; << -yü >> bunda edât - ı ħâldür : << Yörüdüği ħâlde geldi . >> demek ma' nâsına .Tkrâr getirildiği kesretine işâretdür . >> (M. U. s. 143 st. 4)

Bergamalı Kadri , kitabının son bölümünde Hayali Bey 'in bir gazelinin gramer ve sanat incelemesi sırasında değindiği <<delik delik>> ikilemesini değerlendirirken , ikilemenin - yine - pekiştirme (te ' kid) değil , çokluk (kesret) bildirdiğini söylemektedir :

" << delik >> tekrār getürildüğinden murād ; zāhir budur ki , te³kīd degüldür , belki keşret - i āsāra işāret içündür . "

(M. U. s. 154 st. 2)

1.6.2. İsim tamlamaları : En az iki ismin bir araya gelip , bir tamlama grubu oluşturması sırasında birinci isim << tamlayan öge >> , ikinci isim ise ; << tamlanan öge >> olur . Bergamalı Kadri , << tamlayan (muzafun ileyh) >> ve << tamlanan (muzaf) >> öğeleri terimsel olarak açıkladıktan sonra Türkçe 'deki isim tamlaması kuruluşunu Arapça ve Farsçadaki kuruluşlarla karşılaştırarak , Türkçe 'de tamlayan ögenin tamlanan ögeden önce geldiğini ; Arapça ve Farsça 'da ise bunun tam tersi bir kuruluşun var olduğunu belirtmektedir :

" Mużāf ; << nisbet olunmuş >> , mużāfun ileyh ; << āña nisbet olunmuş >> demekdür . (114) İştīlāḥda ; << Bir ismi , bir isme nisbet itdürüp , zamm itmek >> dür : << Zeyd ' üñ gulāmi >> gibi ; << ' Amr ' uñ oğlı >> gibi ... "

(M. U. s. 113 st. 11)

" Vakt olur ki , mużāfun ileyhe 'alāmet için bir << cezmlü kef - i ' Acemī >> getürürler ; << Bekr ' üñ kulı >> gibi ... Su 'āl eyleyüp , dirlerse ; << Mużāfda niçün " ya " zamīrin getürürler ? >> Cevāb virüp , dirüz ki ; << Çünkü , Türki lügatde mużāf , muzafun ileyhden aşğa düşdi . Labüdd bir zamīrden lāzım oldı ki , bunu muzafun ileyhe (115) rabt eyleyüp terkīb - i izāfī ḥāşıl ola . >> Ammā ' Arab ve ' Acem lügatlerinde mużāf , mużāfun ileyh üzre muḳaddem oldılar . Pes bunlaruñ mużāflaruñda mużāfun ileyhe rāci ' zamīr lāzım olmadı . " (M. U. s. 114 st. 7)

Bergamalı Kadri , kitabının << İsm - i zaman >> bölümünde bazı isim tamlamalarının zaman isimleriyle karıştırılabileğini söylemektedir :

" << Öyle vaktinde >> ve << kuşluk vaktinde >> - ki dirler - bunlaruñ gibilere ism - i zamān itlākın itmezüz ; belki bunuñ gibilere << mużāf , mużāfun ileyh >> dirler . "

(M. U. s. 62 st. 10)

Bergamalı Kadri , isim tamlamaları arasında -günümüz Türkiye Türkçesi gramer anlayışındaki kadar ayrıntılı olmasa da - bir ayrıma gitmiştir :

Belirtili isim tamlaması :Bergamalı Kadri , bu tür isim tamlamalarının nasıl yapıldığını anlatarak örnelemiştir :

" Ammā , eger āhiri üstünlü ya ötrülü ya esrelü ola ; bu taqdırce (116) ol << kef >> den öñdin bir << nun >> bile getürürüz : << almanuñ lezzeti >> gibi , << yavrınuñ semizi >> gibi , << örtünüñ kalıñı >> gibi ...dañi bunlara beñzer ne var ise ... Ba'ıd olmaya ki , bunlaruñ āhirlerinde vāki⁶ olan ħarfleri izāfet katında işbā⁶ idevüz ; üstünlüsinden << elif >> ħāşıl ola , ötrülüsinden << vav >> ħāşıl ola . Varup , bu ħarf - i⁶ illetlere ħareket virürsek şıket ħāşıl olur . Pes varup , bunlara müşābih ħarfi -<<nun >> ı - bulduk ; pes bu ħarfleri giderüp << nun >> ı bulardan idĥāl eyleyüp , << nun >> ı ħareketlendürdük . " (M. U. s. 115 st. 12)

Belirtisiz isim tamlaması : Bergamalı Kadri , bu tür isim tamlamalarının nasıl yapıldığını belirtip , örnelemiştir :

" Vakt olur ki , muzāfun ileyh edātın ħazf idüp ; << Zeyd oğlu >> , << 'Amr oğlu >> dirler . Zeyd ; muzāfun ileyhdür , ğulām muzāfdur ve dañi 'Amr ; muzāfun ileyhdür , oğlu ; muzāfdur . "

(M. U. s. 114 st. 2)

Bergamalı Kadri 'nin aşağıda söyledikleri , << evün örtüsü >> örneği dışında tamlanan ögesi ünlüyle biten belirtisiz isim tamlamasının açıklaması ve örneklemesinden ibarettir :

" Ammā , eger ism - i muzāfun ahiri esrelü ya üstünlü ya ötrülü olsa ; << ya >> zāmīrine bir << sin >> bile zamm iderüz : << evüñ örtüsü >> gibi , << kuş yavrısı >> gibi , << bağ alması >> gibi ... dañi bunlara beñzer ne var ise ... Pes ma'lüm oldı ki , yalnız << ya >> zāmīrin getürmek hemārī āhiri cezmlü olan muzāfda imiş ve dañi muzāfun ileyhe - ki 'alāmeti 'çün - bir << cezmlü kef - i 'Acemī >> getürürüz . "

(M. U. s. 115 st. 4)

I.6.3. İyelik Grubu : Günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarının bir bölümünde tamlayanı zamir olan isim tamlamaları << iyelik grubu >> olarak değerlendirilmektedir. Bergamalı Kadri de kitabının << Faslun fi'l - izafeti >> bölümünde bu tür tamlamaları ayrıca değerlendirmiştir :

" << İzāfet >> ; bir ismi bir isme nisbet itdürmege dirler . Yukarıda tafsīli geçmişdür. << Kul >> ı , ğāyibe muzāf itsek ; << filānuñ kulu >> dirüz , tesniye - i ğāyibe ya cem' - i ğāyibe muzāf itsek ; << anlaruñ kulları >> dirüz , müfred - i muhātab zamīrine muzāf itsek ; (149) << senüñ kuluñ >> dirüz , tesniye - i muhātab ya cem' - i muhātab zamīrine muzāf itsek ; << sizüñ kuluñuzdur >> dirüz , mütেকellim vahdehu zamīrine muzāf itsek ; << benüm kulum >> dirüz , mütেকellim ma'a'l - ğayr zamīrine muzāf itsek ; << bizüm kulumuz >> dirüz . " (M. U. s. 148 st. 10)

I.6.4. Sıfat tamlamaları : Bir sıfat unsuruyla bir isim unsurunun bir araya gelmesiyle kurulan bu yapıya ilişkin Bergamalı Kadri , ayrıntılı bir bilgi vermemekle birlikte verdiği iki örnekle sıfat tamlamalarına değinmektedir :

Ulu bünyad : " << ulu >> ; - sıfat - sıfat - ı müşebbehedür , << bünyād >> ; " yapu " ma'nāsınadır . " (M. U. s. 161 st. 7)

Kutlu kapu : " << kutlu >> ; sıfat - ı müşebbehedür , " mübārek " ma'nāsına ... << Kapu >> ; ism - i cinsdür . (M. U. s. 179 st. 7)

Birleşik Sıfat : Bergamalı Kadri , bu yapıya yalnızca bir örnekle değinmektedir :

" << Alçağ göñüllü >> ; vaşf - ı terkībīdür . << Alçağ >> ; sıfat - ı müşebbehedür . " (M. U. s. 181 st. 4)

1.6.5. Birleşik Fiil : Yardımcı bir fiille bir isim veya fiil şeklinin meydana getirdiği kelime gruplarıdır . Bergamalı Kadri , << mürekkebe >> terimiyle karşıladığı bu yapıya ilişkin örnekler aracılığıyla bilgi vermektedir :

" << öpmek diler >> , mürekkebdür ; maşdar ile hāl - i ma' lūmdan ."
(M. U. s. 168 st. 12)

" << devr idüp >> de , mürekkebdür ; << devr >> le , << idüp >> den ."
(M. U. s. 169 st. 5)

" << gem olunca >> , mürekkebdür ki , müfred maḳāmına ḳā' im olmuşdur ."
(M. U. s. 175 st. 9)

Bergamalı Kadri , önceleri << u - >> muktedir olma (yeterlik) yardımcı fiiliyle kurulan , sonradan << - a / - e bil - >> biçimine dönüşen iktidari fiiline de değinmektedir :

" << Bile bilürdi . >> disek , ma' nāsı ; << ḳaşd itse bilürdi >> demek olur ."
(M. U. s. 140 st. 8)

1.7. C Ü M L E

<< Bir düşünceyi , hareketi , duyguyu ya da olayı bir yargı halinde bildiren kelime grupları >> olarak tanımlayabileceğimiz << cümle >> yi Bergamalı Kadri , << lafz - ı mürekkebe >> olarak nitelmiş ve << tek kelimelik cümle veya yardımcı cümle >> diye adlandırabileceğimiz kelimeler ile cümleyi karşılaştırarak cümlenin daha kapsamlı bir yargı bildirdiği sonucuna varmıştır :

" Bir lafz - ı mürekkebe ola yanī fāyide vere ; bunun gibi lafz - ı mürekkebe << kelām >> da dirler << cümle >> de dirler . Lākin << cümle >> , << kelām >> dan a' amm - ı mutlaḳdur . Zīrā << kelām >> da bir ḳayd - ı zāyid bile i' tibār (126) anı ki , muḳāṭab ol fāyide üzerine sākit ola ; bir āḫar lafzı getürmege muntazır olmayup . Ammā cümlede bu i' tibār

olunmaz . Pes her kelāma ; << cümle >> dirüz ammā her cümleye ; << kelām >> dimezüz . Zīrā ; << Zeyd babası kāyimdür . >> disek , bu kavide << babası kāyimdür . >> cümledür , kelām degüldür . Zira muḥāṭab , bu kelāmı evvelā bir mübtedāya muntazırdur . "

(M. U. s. 125 st. 9)

1.7.1. Cümlenin Öğeleri

a) Temel Öğeler (Özne , yüklem) :Bergamalı Kadri , isim cümlelerinde cümlenin temel öğeleri olan özneyi ; << mübteda >> , yüklemi ; << haber >> terimleriyle karşılayarak , bu iki öğe arasındaki ilişkiyi şöylece açıklamış ve örnelemiştir :

" << Mübtedā >> oldur ki ; üzerine bir hükm ile haber vermek için başlayup , söyleyesin . İbtidā başlayup , söylediğin << mübtedā >>dur , anuñ üzerine hükm itdüğün << haber >>dür : << Zeyd şahidür . >> gibi , << 'Amr pintidür . >> gibi ... daḡi bunlara beñzer ne var ise ... << Zeyd babası kāyimdür . >> disek , mübtedānun haberi cümle - i ismiyye olur ; << babası >> , mübtedāyı s̄anī olur ; << kāyimdür >> mübtedāyı s̄anīnūñ haberi olur ... " (M. U. s. 125 st. 1)

Bergamalı Kadri , fiil cümlesinin öznesine ise << fa ' il >> demektedir . Verdiği örnek cümleler ise öğe diziliş bakımından devriktir :

" << Fā ' il >> , 'Arab dilinde ism - i fā ' ildür , ma ' nāsı ; << işleyici >> demek olur . Yanī fi ' li işleyen kimseye ; << fā ' il >>dirler . << Okıdı Zeyd . >> disek , fi ' li işleyen Zeyd ' dür ; << Yazdı ' Amr . >> disek , fi ' li işleyen ' Amr ' dur ; << Mühreledi Bekir . >> disen , fi ' li işleyen Bekir ' dür . Zīrā << okımak >> , bir fi ' ldür ; << yazmak >> , bir fi ' ldür ; << mührelemek >> , bir fi ' ldür . " (M. U. s. 117 st. 1)

b) Yardımcı Öğeler (Tümleçler) :Yüklemin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan yardımcı unsurlara << tümleç >> diyoruz . Bergamalı Kadri ' nin tümleçlere ilişkin verdiği bilgileri şöylece değerlendirmek mümkündür :

Düz Tümleç (Nesne) : Bergamalı Kadri , nesneyi << mef ' ul >> terimiyle karşılamış ve kullanımını cümle içinde örnelemiştir :

" << Mef ' ül >> , ' Arab dilinde ism - i mef ' üldür ; << işlenmiş >> ma ' nāsına ... Pes işlenen nesneye << mef ' ül >> dirler : << Okıdı Zeyd kağıdı . >> ; << Yazdı ' Amr mektubu . >> gibi ... << Okıdı Zeyd kağıdı . >> disek ; işlenen nesne yani okınan nesne kağıddur . Pes kağıd , << mef ' ül >> olmuş oldu . "

(M. U. s.117 st. 8)

Nesnenin belirtme hali eki almış biçimini << mef ' ulün bih >> terimiyle karşılayan Bergamalı Kadri , kullanımını devrik bir cümlede örnelemektedir :

" << Mef ' ülün bih >> , oldur ki ; fā ' ilüñ fi ' li anuñ üzre vāki ' ola : << Urdum ' Amr ' ı . >> gibi . ' Amr ; mef ' ülün bihdür . Zīrā uran kimsenüñ fi ' li anuñ üzerine vāki ' olmuşdur . "

(M. U. s. 118 st. 3)

Zarf tümleci : << Yüklemin anlamını yer , zaman , durum bakımlarından tamamlayan yardımcı öğeler >> olarak tanımlayabileceğimiz zarf tümlecine ilişkin Bergamalı Kadri , kitabının << Fas lun fi ' l - hal >> bölümünde bilgi vererek , << iken >> yapısıyla kurulan ve durum zarfı görevindeki öğeleri örnelemektedir :

" << Hāl >> ; oldur ki , fi ' l andan şādr olunduğda hey ' etin beyān eyleye ; (123) << Sefere gitdüm yayak iken . >> gibi ... İşde , << yayak iken >> ; hāldür ki , mütেকellimüñ - ki fā ' ildür - hey ' etin beyān eylemişdür . Yağud mef ' ülün - fi ' l anun üzerine vāki ' olduğda - hey ' etin beyān eyleye : << Urdum Zeyd ' i ata binmiş iken . >> gibi ... İşde ; << ata binmiş iken >> , hāldür ki mef ' ülün - eyle mef ' ül ki Zeyd ' dür - hey ' etin beyān etmişdür . "

(M. U. s. 122 st. 11)

Aslen ismin bulunma hali (lokatif) olarak değerlendirebileceğimiz << mef ' ulün fih >> yapısının Bergamalı Kadri ' nin verdiği ömekte zaman bildiren zarf tümleci olarak kullanıldığını görüyoruz :

" << Zeyd'e yardım itdüm bugünde . >> disek ; << ev >> , zarf - ı zamān olup , mef'ülün fih olur . Zīrā ki , << yardım itmek >> fi'li ol zamān içinde işlenür . " (M. U. s.119 st. 5)

Dolaylı Tümleç : İsmi ; yönelme (dativ) , bulunma (lokativ) ve ayrılma (ablativ) halindeki öğelerdir .Bergamalı Kadri'nin << mef'ulün fih >> yapısını açıklaması sırasında , << zarf - ı mekan >> adıyla örneklemediği yapıların bugünkü anlayışımıza göre dolaylı tümleç olduğunu görüyoruz :

" << Namaz kıldum evde . >> disek ; << ev >> , zarf - ı mekân olup , mef'ülün fih olur , << namaz kılmak >> fi'li anuñ içinde işlendiği için . << Girdüm ev içine . >> disek ; << ev içine >> , zarf - ı mekân - ı maḥdūd olur , << girmek >> fi'li anuñ içinde işlendiği için ... " (M. U. s. 119 st. 8)

Edat Tümleci : Bazı gramer kitaplarında zarf tümleçlerine dahil edilen , << ile >> ve << için >> edatlarıyla kurulan bu öğeye de değinen Bergamalı Kadri , vasıta ve birliktelik bildiren << ile >> edatıyla kurulan tümlece ; << mef'ulün ma'ah >> , neden bildiren << için >> edatıyla kurulan tümlece ; << mef'ulün leh >> adını vermektedir :

" << Mef'ülün ma'ah >> , oldur ki ; anda mā'iyet ma'nāsın olup fā'ilden ya mef'ülden sonra zıkr oluna : << Zeyd geldi babasıla . >> gibi ... << babasıla >> ; mef'ülün ma'ahdur ki mā'iyet ma'nāsıla isti'māl olunup , (121) fā'ilden sonra getirilmişdür . " (M. U. s. 120 st. 9)

" << Mef'ülün leh >> , oldur ki ; zıkr olunan fi'le bahāne kılına : << Dögdüm Zeyd'i edeblemek için . >> gibi ... << edeblemek için >> ; mef'ülün lehdür . Zīrā << dögmek >> fi'line bahāne kılinmışdur . " (M. U. s. 120 st. 6)

1.7.2. Cümle Çeşitleri

Günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında cümle , bazı kurgu ve anlam gruplarına ayrılmaktadır : öğelerinin sıralanışına göre ; kurallı veya devrik , yüklemının cinsine göre ; isim veya fiil , anlamına göre ; olumlu , olumsuz , soru veya ünlem , yapısına göre ; basit , birleşik , bağılı , sıralı cümleler gibi ...

Bergamalı Kadri ise cümleleri dört grupta incelerken ; cümleyi kendi içinde iki bölüm olarak düşünmüş (cüz - i evvel , cüz - i sani) ve birinci bölümdeki kelimenin cinsine göre cümleyi adlandırmıştır . Bergamalı Kadri 'nin cümle sınıflandırmasına bir göz atarak günümüz anlayışında bu cümleleri bir yere yerleştirecek olursak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır :

a) İsim cümlesi (cümle - i ismiyye) : Bergamalı Kadri , iki bölüm (cüz) olarak kabul ettiği cümlelerin birinci bölümü eğer isim olursa cümlelerin isim cümlesi olacağını belirtmektedir . Söylediklerini - günümüz anlayışına göre - bir isim , bir fiil cümlesiyle örnelemektedir :

" << Cümle - i ismiyye >> , oldur ki ; cüz³ - i evveli ism ola , cüz¹ - i şānīsi gerek ism olsun , gerek fi⁶ l olsun : << Zeyd urucidur . >> gibi , << Zeyd urdı . >> gibi ... " (M. U. s. 126 st. 7)

b) Fiil (eylem) cümlesi (cümle - i fi ' liyye) : Günümüzdeki gramer tanımlamasındaki fiil cümlesine uymayan ancak verilen örneğe bakılacak olursa fiil cümlesi olan bu kuruluşa ilişkin Bergamalı Kadri 'nin yine ; << Birinci bölümü fiil olduğundan cümle , fiil cümlesidir . >> dediğini görüyoruz . Ancak verilen örnekte Bergamalı Kadri , özne (mübteda) ve yüklem (haber) 'in yerini değiştirmiştir :

" << Cümle - i fi ' liyye >> , oldur ki ; cüz³ - i evveli fi⁶ l ola , cüz³ - i şānīsi lābüdd ism olur : << Bildi ' Amr . >> gibi ... " (M. U. s. 126 st. 10)

c) Şart cümlesi (cümle - i şartiyye) : Bergamalı Kadri tarafından birinci bölümü şart unsuru içerdiğinden , << şart cümlesi >> olarak tanımlanan

ve örneklenen bu cümle türü verilen örneğe bakılacak olursa günümüz gramer anlayışına göre , yapısı bakımından << şartlı birleşik cümle >> olarak kabul edilebilir :

" << Cümle - i şartiyye >> , oldur ki ; cüz³-i evveli şart ola : << Eger baña ikrām idersen ben de saña eylerin . >> gibi ... "

(M. U. s.127 st. 2)

d) Zarf cümlesi (cümle - i zarfiyye) : Bergamalı Kadri 'nin , << zarf cümlesi (cümle - i zarfiyye) >> adıyla tanıttığı ve örneklemediği cümleleri günümüz gramer anlayışıyla ; öğelerinin sıralanışı bakımından , << devrik cümle >> , yüklemi bakımından da , << isim cümlesi >> olarak değerlendirmek mümkündür :

" << Cümle - i zarfiyye >> , oldur ki ; (127) cüz³-i evveli zarf ola : << Evdedür Zeyd . >> gibi , << Gökdedür melek . >> gibi ... "

(M. U . s. 126 st. 12)

1.7.3. A T A S Ö Z L E R İ

Günümüz Türkiye Türkçesi gramer kitaplarının bazılarında hiç yer verilmeyen , bazılarında ise ; << anlambilgi (semantik) >> bölümünde deyimler ve özdeyişlerle birlikte değerlendirilen atasözlerine (darb - ı mesel) Bergamalı Kadri de değinmektedir :

" Ve daħi atalardan rivāyet eylerler ; - ki dimişlerdür - << Gitme gitme ; dönme dönme . >> gibi ... Şūretā , bu kelām ; dört nehyi mutazammındur . Ḥakīkat , iki (52) nehydür ki tekrār vāki⁶ olup , dört nehy vāki⁶ olmışdur . Atalar bu nehyi söyleyüp , bir gizlü murād eylemişlerdür . Bunı ki , çünki bir yola gitmek istersen ibtidā³en ya gitme çünki gidersen bārī girü dönme . Zīrā bu vechle itmegūñ iki fāyidesi var ; bir budur ki , tereddüdden men⁶dür ; nehydür , bir de budur ki , kişi gitdügi yoldan girü dönme müteyemmin degüldür . Pes def⁶-i zarār kısmından oldı . Def⁶-i zarār , hod nefydür . Atalar , ḥakīkat - şinās

kimselerdür ; sözleri hep vāqı' dūr . Galibā atalar şol kimselere dirler ki ,
sözleri enbiyā ve evliyā sözlerine benzeye .Ekşer anlaruñ sözleri žarb - ı
meşel ola ... " (M. U. s. 51 st. 10)

II . B Ö L Ü M

II. B Ö L Ü M

BERGAMALI KADRI'NİN AÇIKLADIĞI GRAMER TERİMLERİ

- A -

A' DĀD (Sayılar) : << A' dād >> ; 'adedūñ cem'idür . 'Aded ; << şayu >>ya dirler .

(M. U. s. 103 st. 6)

ĀLET (Tümlaç) : << Ālet >> ; ol nesneye dirler ki , anūñ sebebile fā'il , fi'lini vücūda getüre yāhud fā'il , fi'lini mef'üle ulaşdura .

(M. U. s. 66 st. 7)

- B -

BİNĀ' - İ MERRE (Arapça 'da bir hareketin bir kere yapıldığını bildiren eylem binası) : << Binā' - i merre >> dimegūñ ma'nāsı ; ma'nā - yı maşdara 'aded - i mu'ayyen zamm oluna dimekdür .

(M. U. s. 83 st. 3)

BİNĀ' - İ NEV' (Arapça 'da kelime sınıflandırması) : << Binā' - i nev' >> ; nev' binā' sı dimekdür . << Nev' >> ; " dürlü " ma'nāsınadır . Meşelā ; << bilmek >> dimek cinsdür ; << bilmek >>ūñ envā' ı var , aksāmı var . Her nev' i bir kısım olur . (M. U. s. 87 st. 7)

- C -

CEM' (Çoğul) : << Cem' >> odur ki ; fi'li işleyen üç ola ya dañi (17) ziyāde ola . (M. U. s.16 st.12)

CEVĀB (Şart cümlesinde karşılık) : << Cevāb >> didükleri bi - i 'tibari 'l -
kavldür. (M. U. s.127 st.6)

CEZĀ (Şart cümlesinde ikinci kısım) : << Cezā >> didükleri bi -
i 'tibari 'l - fi 'ldür . (M. U. s.127 st.6)

CÜMLE - İ Fİ 'LİYYE (Eylem cümlesi) : << Cümle - i fi 'liyye >> oldur
ki ; cüz ' - i evveli fi 'l ola . Cüz ' - i şānīsi labüdd ism olur .
(M. U. s. 126 st. 10)

CÜMLE - İ İSMİYYE (İsim cümlesi) : << Cümle - i ismiyye >> oldur ki ,
cüz ' - i evveli ism ola ; cüz ' - i şānīsi gerek ism olsun gerek fi 'l
olsun . (M. U. s.126 st. 7)

CÜMLE - İ ŞARTİYYE (Şart cümlesi , şartlı birleşik cümle) : << Cümle - i
şartiyye >> oldur ki , cüz ' - i evveli şart ola . (M. U. s.127 st. 2)

CÜMLE - İ ZARFİYYE (Zarf cümlesi) : << Cümle - i zarfiyye oldur ki
(127) cüz ' - i evveli zarf ola . (M. U. s. 126 st. 12)

CÜMLE VE KELĀM (kapsamlı cümle ve tek kelimelik cümle) : Bir lafz - ı
mürekkeb ola yani fāyide vire ; bunun gibi lafz - ı mürekkebe kelām da
dirler cümle de dirler . Lākin cümle , kelāmdan a 'amm - ı mutlakdur . Zīrā
kelāmda bir kayd - ı zāyid bile i 'tibār (126) anı ki muhātab ol fāyide
üzerine sākıt ola , bir āḥar lafzı getürmege muntazır olmayup . Ammā
cümlede bu , i 'tibār olunmaz . Pes her kelāma "cümle" dirüz ammā her
cümleye "kelām" dimezüz . (M. U. s.125 st. 9)

- E -

EMR (Emir kipi) : << Emr >> ; 'Arab dilinde maşdardur , " buyurmak " ma 'nāsına . (M. U. s. 32 st. 11)

EMR - İ ĞĀYİB (Üçüncü şahıs emir) : << Emr-i ğāyib >> ; terkib - i izāfīdür . << Emr >> ; 'Arab dilinde maşdardur ; " buyurmak " ma 'nāsına . << Ğāyib >> ; hāzır olmayan kimseye dirler . Pes ikisinüñ ma 'nāsı ; << ğāyib kimseye (33) iş buyurmak >> demek oldı . (M. U. s. 32 st.10)

EMR - İ HĀZİR (İkinci şahıs emir) : << Emr - i hāzır >> , terkib - i izāfīdür . Emrūñ , 'Arab dilinde ma 'nāsı ; " buyurmak "dur . Hāzırın ma 'nāsı ; " yabanda olmaya , katunda ola " dimekdür . Pes bu ikisinden hāşıl olan ma 'nā ; bir katunda olan kimseye , << filan nesneyi işle >> diyü , iş buyurmaqdur . (M. U. s. 42 st. 3)

EMŞİLE - İ MUHTELİFE (Kuralsız - sırasız - eylem çekimi) : Emsile - i muhtelif ; oldur ki , birbirine uymaya yani kimi māzī ola ; kimi hāl ola ; kimi müstakbel ola ; bu kıyās üzre ... (M. U. s.13 st.1)

EMŞİLE - İ MUTTARİDE (Kurallı - sıralı - eylem çekimi) : Emsile - i muttaride ; oldur ki , evvelinden āhirine varınca birbirine uya , yanī evvelinden āhirine varınca ; ya māzī ola , ya evvelinden āhirine varınca hāl ola , ya evvelinden āhirine varınca müstakbel ola , bu kıyās üzre gitsün varsun . (M. U. s.13 st. 3)

ESMĀ² - İ ZURŪF (Zarf isimleri) : Esmā² - i zurūfa da ; " zurūf " diyü anuñ için dirler ki ; fi² l anuñ içinde işlenür . (M. U. s.107 st.2)

- F -

FĀ'IL (Özne): << Fā'il >> ; 'Arab dilinde ism - i fā'ildür . Ma'nāsı ; " işleyici " demek olur yanī fi'li işleyen kimseye << fā'il >> dirler .

(M. U. s. 117 st. 2)

FI'L (Eylem): << Fi'l >> odur ki , yalnızca zıkr olunmağla andan bir ma'nā kâsd oluna lâkin üç zamāndan biri yanınca bile fehm oluna .

(M. U. s.11 st. yan 4)

FI'L - I TA'ACCÜB (Şaşıma eylemi , ünlem): << Fi'l - i ta'accüb >> terkib - i izāfidür ; " tañlamak " fi'li demek ma'nāsına . Bir kimse bir huş - ı każiyyeyi hoşça ya ziyādece bilse , kişi , o fi'lüñ fā'ilden şudürini görüp , ta'accüb eyleyüp ; " Ne 'aceb bildi ! " dir .

(M. U. s. 96 st. 8)

- G -

ĠĀYIB (Üçüncü şahıs): << Ġāyib >> , oldur ki ; fi'li işleyen ġāyibde ola yanī ; " Sen filan fi'li işledüñ . " diyü yüziñe hitāb olunmaya : " Bildi Zeyd . " gibi .

(M. U. s.16 st.7)

- H -

HĀBER (Yükleme): İbtidā başlayup , söyledüğüñ mübtedādur , anuñ üzerine hükm itdüğüñ haberdür .

(M. U. s.125 st.3)

HĀL (Durum zarfı): << Hāl >> ; oldur ki , fā'ilün , fi'l andan şādr oldukda hey'etin beyān eyleye .

(M. U. s.122 st.12)

HĀL - I MA'LŪM (Geniş zaman): << Hāl - i ma'lūm >> uñ ma'nāsı oldur ki , fi'li işleyen kimse zamān - ı hālde işleye .

(M. U. s. 21 st. 7)

ḤARF (Edat) : << Ḥarf >> odur ki , andan bir ma' nā dilene velī yalnūzcak zıkr olunmağla ḥāşıl olmaya bir āḥar kelimeye koşmayınca.

(M. U. s. 12 st 2)

ḤİKĀYET - İ NEFY - İ ḤĀLİYYE - İ TEŞKĪKIYYE (Olumsuz geniş zamanın rivayeti) : << Ḥikāyet - i nefy - i ḥāliyye - i teşkikiyye >> dimeğüñ ma' nāsı oldur ki , << zamān - ı ḥālde fi' l vāki' olmaz >> diyü ḥaber virmekdür ; şekk tariki'le.....Şu mişāl üzre : " Bilmez imiş . "

(M. U. s. 24 st. 2)

- İ -

İZRĀB (Kesme , bağı cümlede olasılık) : ... << izrāb >> diyü ḥükmi , mevzū' - i evvelden selb idüp , şāniye işbāt itmege dirler : " Zeyd gelmedi belki ' Amr geldi . " demek gibi . Gāh olur ki terakki için de isti' māl olunur : " Zeyd kalkdı belki (134) ata bindi . " demek gibi .

(M. U. s. 133 st. 9)

- İ -

İSM (İsim , ad) : << İsm >> ; oldur ki , yalnūzcak zıkr olunmağla andan (11) bir ma' nā añlana ; üç zamāndan biri bile kaşd olunmaya.

(M. U. s. 10 st. 12)

İSM - İ ' ADED (Sayı sıfatı) : << İsm - i ' aded >> , oldur ki ; şayu için važ' oluna.

(M. U. s. 103 st. 7)

İSM - İ ĀLET (Tümlaç) : << İsm - i ālet >> , terkīb - i izāfidür ; izāfet - i beyāniyye ile . << Ālet >> ; ol nesneye dirler ki , anuñ sebebile fā' il fi' lini vücūda getüre yāḥud fā' il , fi' lini mef' ūle ulaşdıra.

(M. U. s. 66 st. 5)

İSM - İ CİNS (Cins ismi) : << İsm - i cins >> ; terkib - i izāfidür ; " cinsün ismi " demek ma' nāsına ... İsm - i cins ; oldur ki , važ' - ı vāhidle bir emr - i küllī için važ' oluna . Andan sonra efrādından birinün üzerine huşūşi ile ya ba' zı üzre ya küllī üzre itlākı şahih ola .

(M. U. s. 100 st. 1)

İSM - İ İŞĀRET (İşāret zamiri) : << İsm - i işāret >> ; oldur ki , işāret için važ' oluna .

(M. U. s. 127 st. 8)

İSM - İ MA' RİFE (Arapçada << El >> harf - i tarifi ile yazılan belirtme ögesi taşıyan isimler) : << Ma' rife >> ; oldur ki , şey' - i mu' ayyen için važ' oluna : Zeyd gibi , ' Amr gibi , Başra gibi , Kūfe gibi ... dahi bunlara beñzer ne var ise .

(M. U. s. 102 st. 9)

İSM - İ MEKĀN (Yer zarfı) : << İsm - i mekān >> ; şol isme dirler ki , anda , " mekān " ma' nāsı ola ve dahi fi' le maħall düşe .

(M. U. s. 64 st. 1)

İSM - İ MENSŪB (Aitlik bildiren tamlama) : << İsm - i mensŭb >> , terkib - i takyididür . " Mensŭbun ileyh " ma' nāsınadır yani añā nisbet olunmuş dimekdür .

(M. U. s. 78 st. 6)

İSM - İ NEKİRE (Harf - i tarif - belirtme ögesi - taşımayan isim) : << İsm - i nekire >> oldur ki , bir emr - i küllī için važ' oluna . İtlāk olunmalu olsa efrādından her bir (102) ferde ihtimāli ola .

(M. U. s. 101 st. 11)

İSM - İ ŞAĦŞ (Şahıs ismi , özel ad) : << İsm - i şahş >> ol ismdür ki ,
vaż´ - ı vāĥidle bir mu´ayyen şey için vaż´ oluna ve keşirîn - i
mu´ayyene için evzā´ - ı müte´addide ile vaż´ oluna .

(M. U. s. 100 st. 7)

İSM - İ TAFZİL (Kıyas ve derecelendirme ismi) : << İsm - i tafzıl >> ,
terkib - i takyididür . << Tafzıl >> ; " mufazzal " ma´nāsınadır ; << arturılmış >>
dimek ma´nāsına .

(M. U. s. 91 st. 7)

İSM - İ TAŞGİR (Küçültme ismi) : << İsm - i taşgır >> ; " kiçilenmiş ism "
dimekdür .

(M. U. s. 68 st. 9)

İSM - İ ZAMÂN (Zaman zarfı) : << İsm - i zamân >> ; şol isme dirler ki ,
ma´nāsında zamân ola ve daĥi fi´le maĥall düşe .

(M. U. s. 62 st. 1)

İSTİDRĀK (Bağlaç) : << İstidrāk >> , ol nesnedür ki ; nefy ile , isbāt ile
müteġāyir olan kelāmuñ orta yirine gire .

(M. U. s. 131 st. 7)

İSTİFHĀM (Soru) : << İstifhām >> ; bir nesneyi bilmek (111) dilemege
dirler .

(M. U. s. 110 st. 12)

İSTİŞNĀ (Ayrı tutma , kural dışılık) : << İstişnā >> ; luġatde " çıkarmaġ " a
dirler . İştılāĥda ; << bir şeyi bir hükmden çıkarmakdur . >>

(M. U. s. 123 st. 7)

İZĀFET (İsim tamlaması) : << İzāfet >> ; bir ismi bir isme nisbet
itdürmege dirler .

(M. U. s. 148 st. 9)

İZĀFET - İ BEYĀNĪYYE (Semai olmayan , kurallı tamlama) : İzāfet - i beyāniyyeden murād ; << muzāfun ileyh , muzāf ile bi - ḥasebi 'z - zāt bir olalar >> dimekdür. (M. U. s.153 st. 5)

- K -

KELĪME (Sözcük) : << Kelime >> ; bir lafzdur ki , söylendükde andan bir ma' nā añlana ; mühmel ola ya müsta' mel ola . (M. U. s. 8 st.11)

- L -

LAFZ (Söz) : << Lafz >> ; odur ki , insan anı dile getüre söyleye . (M. U. s. 9 st. 1)

- M -

MA' LŪM (Belirli , etken) : << Ma' lūm >> ; dimegũñ ma' nāsı ; " bilinmiş " dimekdür. << Ma' lūm >> a , " ma' lūm " anuñ içün dirler ki , fi' li işleyen zikr olunmuşdur. Fi' li işleyen zikr olunmağla bilinmiş oldı . (M. U. s. 15 st. 5)

MA' RĪFE (Belirli , harf - i tarifli) : << Ma' rife >> , diyü bir bellü nesneye dirler. (M. U. s.101 st.11)

MĀZĪ (Geçmiş zaman) : << Māzī >> ; ol fi' le dirler ki , geçmiş zamānda işlenmiş ola : << Bildi . >> gibi ... << Bildi . >> disek , ma' lūm olur ki geçmiş zamānda bilmişdür . (M. U. s.15 st.1)

MECHŪL (Belirsiz , edilgen) : << Mechūl >> , dimegũñ ma' nāsı ; " bilinmemiş " dimekdür. << Mechūl >> e , " mechūl " anuñ içün dirler ki , fi' li

işleyen zıkr olunmamışdır belki yalnızca işlenen zıkr olunmuşdur ; pes fi'li işleyen bilinmemiş oldu. (M. U. s.15 st.7)

MEF'ÜL (Tümlaç , nesne) : << Mef'ül >> , 'Arab dilinde ism - i mef'üldür ; " işlenmiş " ma'nāsına . Pes işlenen nesneye , << mef'ül >> dirler . (M. U. s.117 st.8)

MEF'ÜLÜN BİH (Nesne, yükleme hali) : << Mef'ülün bih >> ; oldur ki , fā'ilüñ fi'li anuñ üzre vāki'ola . (M. U. s.118 st. 3)

MEF'ÜLÜN FİH (Tümlaç , bulunma hali) : << Mef'ülün fih >> oldur ki , fi'li anuñ içinde işlene . (M. U. s.119 st. 3)

MEF'ÜLÜN LEH (<< için >> edatıyla yapılan tümlaç) : << Mef'ülün leh >> ; oldur ki , zıkr olunan fi'le behāne kılına . (M. U. s. 120 st. 6)

MEF'ÜLÜN MA'AH (<< ile >> edatıyla yapılan tümlaç) : << Mef'ülün ma'ah >> oldur ki , anda ma'iyet ma'nāsı olup , fā'ilden ya mef'ülden şoñra zıkr oluna . (M. U. s.120 st. 9)

MEF'ÜL - İ MUṬLAḲ (Tümlaç) : << Mef'ül - i muṭlaḲ >> ; maşdardur ya binā²- i merredür ya binā³- i nev'dür . Kendü fi'llerine muḳārin olmuşdur. (M. U. s. 118 st.6)

MEKĀN (Yer zarfı) : << Mekān >> , 'Arab (dilinde) ism - i mekāndur ; " olacaḳ yir " ma'nāsına . (M. U. s.175 st.3)

MEKĀN - I MAĤDŪD (Belirli , sınırlı mekan) : << Mekān - ı maĥdūd >> ;
oldur ki , anuñ evveli āĥiri , ĥaddi şınırı ma' lūm ola .
(M. U. s. 108 st.1)

MEKĀN - I MŪBHEM (Belirsiz , sınırsız mekan) : << Mekān-ı mŭbhem >>
oldur ki , evveli āĥiri iĥŭn nihāyet olmaya . (M.U. s.107 st.7)

MUĤĀTAB (İkinci şahıs) : << Muĥātab >> ; oldur ki , fi' li işleyen ĥāzır
ola yani ; << filan fi' li sen işledŭn . >> diyŭ yüzine hitab oluna :
" Bildŭñ . " gibi . (M. U. s.17 st.1)

MUNFAŞIL (Bağımsız sözcük) : << Munfaşıl >> ; oldur ki , istiklāli dile
gele söylene ; bir şey²-i āĥara tebe' iyyet ile söylenmeye.
(M. U. s. 106 st. 3)

MUTTAŞIL (Bitişik sözcük) : << Muttaşıl >> ; oldur ki , istiklāli söylenmeye
belki bir kelime - i āĥara tebe' iyyet ile söylene .
(M. U. s. 106 st. 5)

MUZĀF , MUZĀFUN İLEYH (Tamlanan , tamlayan) : << Mużāf >> ; nisbet
olunmuş , << mużāfun ileyh >> ; aña nisbet olunmuş dimekdŭr . (114)
İştīlāĥda ; bir ismi bir isme nisbet itdŭrŭp , zamm itmekdŭr.
(M. U. s. 113 st. 11)

MUZMERĀT (Zamirler) : << Mużmerāt >> ; diyŭ luĥatde , " gizlŭ " ye
dirler . (M. U. s.105 st.10)

MŪBTEDĀ (İsim cŭmlesinde özne) : << Mŭbtedā >> ; oldur ki , ŭzerine
bir ĥŭkm ile ĥaber virmek iĥŭn başılayup , söyleyesi n.

(M. U. s. 125 st. 1)

MÜHMELĀT (İkileme) : << Mühmelāt >> ; oldur ki , hemān bir kırı söz ola , ma^ʿnāsı olmaya ; << deyz >> gibi , << meyz >> gibi , << çeşen meşen >> gibi , daği bunlara beñzer ne var ise... (M. U. s. 9 st. 5)

MÜFRED (Tekil) : << Müfred >> ; oldur ki , fi^ʿli işleyen hemān bir ola. (M. U. s.16 st.10)

MÜSTEŞNĀ - İ MUNKATI^ʿ (Genel olarak kural dışılık , aykırılık) : << Müsteşnā - i munkati^ʿ >> ; oldur ki , müsteşnā minhū cinsinden olmaya. (M. U.s.124 st.10)

MÜSTEŞNĀ - İ MUTTAŞIL (Sürekli kural dışılık , aykırılık) : << Müsteşnā - i muttaşıl >> ; oldur ki , müsteşnā minhū cinsinden ola . (M. U. s.124 st. 7)

MÜTEKELLİM (Birinci şahıs) : << Mütellim >> ; odur ki , fi^ʿli işleyen sözi söyleyen kimse ola : " Bildüm . " gibi. (M. U. s.17 st. 7)

MÜTEKELLİM MA^ʿA^ʿL - ĞAYR (Birinci çoğul şahıs) : << Mütellim ma^ʿa^ʿl - ğayr >> ; oldur ki ; kezālik fi^ʿli işleyen sözi (18) söyleyen ola , velī yanınca ğayr de ola : " Bildük . " gibi . (M. U. s.17 st.12)

MÜTEKELLİM VAḤDEHU (Birinci tekil şahıs) : << Mütellim vaḥdehu >> ; ana dirler ki , fi^ʿli işleyen ancak sözi söyleyen ola. (M. U. s.17 st.10)

NEFY - İ HĀL (Olumsuz geniş zaman kipi) : << Nefy - i hāl >> dimegüñ ma' nāsı ; zamān - ı hālde fi' lüñ işlenmesin selb itmekdür .

(M. U. s. 22 st. 4)

NEFY - İ MÜSTAḲBEL (Olumsuz gelecek zaman kipi) : << Nefy - i müstaḲbel >> ; fi' lüñ , zamān - ı ātīde yanī gelecekte işlenmesin selb itmekdür .

(M. U.s. 26 st. 6)

NEHY (Olumsuz emir) : << Nehy >> ; " girü yıgmaḳ " ma' nāsınadır .

(M. U. s. 49 st. 10)

NEHY - İ ĞĀYİB (Üçüncü şahıs olumsuz emir) : << Nehy - i ğāyib >> ; dimegüñ ma' nāsı ; bir ğāyibde olan kimseyi iş işlemesün diyü men' itmekdür .

(M. U. s.39 st.10)

NEHY - İ HĀZİR (İkinci şahıs olumsuz emir) : << Nehy - i hāzır >> ; kezālik terkīb - i izāfīdür . << Nehy >> ; " girü yıgmaḳ " ma' nāsınadır . << Hāzır >> ; ḳatuñda olan kimseye dirler . Pes bu ikisinden hāşıl olan ma' nā ; << ḳatuñda hāzır olan kimseyi iş (50) işlemekden men itmek >> oldı .

(M. U. s. 49 st.102)

NEKİRE (Belirtme ögesi , harf - i tarif almayan) : << Nekire >> ; diyü , bir mübhem nesneye dirler .

(M. U. s.101 st.10)

NEV' (Tür) : << Nev' >> ; " dürlü " ma' nāsınadır . Meşelā ; " bilmek " demek cinsdür .

(M. U. s. 87 st. 8)

NİSBET (Kıyas) :<< Nisbet >> ; bir emri , āhara nazaran gözetmege dirler. (M. U. s.78 st. 8)

- § -

ŞAHS (Şahıs , kişi) :<< Şahş >> ; diyü bir mu⁶ ayyen ve bellü nesneye dirler. (M. U. s.100 st.7)

ŞEKK VE ZANN (Şüphe ve tahmin) : ... << şekk >> ; nisbeti 'alā -'s-savā gözetmege dirler.<< Zann >> ; taraf - ı rācihe dirler ve hem taraf - ı mercūhe dirler . Hāşılı , << yakīn >> , << zann >>dan akvādur (91) << şekk >> , << vehm >>den akvādur. (M. U. s. 90 st.10)

- T -

TAFZİL (Derecelendirme , üstünlük) : ...<< Tafzīl >> ; " mufazzal " ma⁶ nāsınadır ; " arturılmış " demek ma⁶ nāsına. (M. U. s. 91 st. 8)

TAŞGİR (Küçültme) : << İsm - i taşgīr >> ; " kiçilenmiş isim " demekdür. << Taşgīr >> ; << mef⁶ ul >> ma⁶ nāsınadır . (M. U. s. 68 st. 9)

TE³ KİD (Pekiştirme) : << Te³ kīd >> ; " muhkem kılmağ" a ve "berkitmeg"e dirler . (M. U. s.29 st.10)

TEŞNİYE (İkil) : << Teşniye >> ; oldur ki , fi⁶ li işleyen iki ola . (M. U. s. 16 st. 1)

- Z -

ZARF (Belirteç) : << Zarf >> ; " kaba kaçag" a dirler . Kaba kaçaga ; << zarf >> , anuñ içün dirler ki , içine yimek ve ta⁶ am girür.Esmā³ - i

zurūfa da ; << zurūf >> diyū anuñ içun dirler ki fi⁶l anuñ içinde
işlenür. (M. U. s.107 st. 1)

KAYNAKÇA

ATABAY , Neşe - KUTLUK , İbrahim - ÖZEL , Sevgi : *Sözcük Türleri ; (yayıma hazırlayan Doğan Aksan) T.D.K. yay. no:21 Ankara - 1983.*

ATALAY , Besim : *Bergamalı Kadri Efendi , Müyessiretü 'I - Ulum ; İstanbul - 1946.*

BANGUOĞLU , Tahsin : *Anahatlarıle Türk Grameri ; İstanbul - 1940 .*

BEKTAŞ , Ekrem : " *Bergamalı Kadri maddesi " , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi c. 5 , İstanbul - 1992 , s. 496.*

BURSALI MEHMET TAHİR: " *Müyessiretü 'I - Ulum " , Bilgi Mecmuası nr. 6 İstanbul - 1914 , s. 658 - 660.*

CAFEROĞLU , Ahmet : *Türk Dili Tarihi I - II , 3. baskı , Enderun , İstanbul - 1984.*

ÇETİN , Ali İhsan : " *Bergamalı Kadri 'nin << Müyessiretü 'I - Ulum >> adlı yapıtı üzerinde yüksek lisans tezi " , Ankara Üniversitesi D.T.C.F., (Basılmamış yüksek lisans tezi) , Ekim - 1977.*

DENY , Jean : " *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) " ,çev.- Ali Ulvi Elöve , İstanbul - 1941 .*

DEVELLİOĞLU , Ferit : *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat* ; Ankara - 1988.

DİLAÇAR , Agop : " *Gramer : tanımı ,adı ,kapsamı ,türleri, yöntemi , eğitimdeki yeri ve tarihçesi* " T.D.A.Y. Belleten 1971 , T.T.K. Ankara - 1989.

————— : " *Türkiye Türkçesi Gramerleri* " , *Türk Dili c.2 sy.21* , 1 haziran 1953 , s.603 .

DİLÇİN , Cem : " *Yeni Tarama Sözlüğü* " , T.D.K. yay. nr. 503 , Ankara - 1983.

DİZDAROĞLU , Hikmet : " *Türkçe'de Fiiller* " ; T.D.K. yay. Ankara - 1963.

ERASLAN , Kemal : " *Eski Türkçe 'de İsim - fiiller* " ; *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay. nr. 2731* , İstanbul - 1980.

EREN , Hasan : " *Türkoloji maddesi* " , *Türk Ansiklopedisi c.32* , Ankara - 1983 , s. 434 - 461.

ERGİN , Muharrem : " *Türk Dilbilgisi* " (21 . baskı) ; *Bayrak , İstanbul - 1993.*

GENCAN , Tahir Nejat : " *Dilbilgisi* " (Gözden geçirilmiş IV. baskı) ; T.D.K. , İstanbul - 1986 .

GÜLSEVİN , Gürer : " *Bergamalı Kadri ve Eseri Üzerine* " , *Türk Dili* 461. sy. Ankara - 1990 , s. 211 - 214 .

HACIEMİNOĞLU , Necmettin : " *Türk Dilinde Edatlar* " ; III. baskı , M.E.B. yay. nr. 335 , Ankara - 1984.

HATİBOĞLU , Vecihe : " *İkileme* " ; T.D.K. yay. nr. 328 , Ankara - 1971.

_____ : " *Türkçe 'nin Sözdizimi* " II.baskı ;Ankara Üniversitesi D.T.C.F. yay. nr. 317, Ankara - 1982.

_____ : " *Pekiştirme ve Kuralları* " ; T. D. K. yay. nr. 372 , Ankara - 1973.

_____ : " *Türkçe 'nin Ekleri* " ; T. D. K. yay. nr. 407 , Ankara - 1981.

_____ : " *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* " IV. baskı ; Ankara Üniversitesi D.T.C.F. yay. nr. 276 , Ankara - 1982.

KÖPRÜLÜ , Mehmet Fuat : " *XVI. Asırda Yazılmış Türk Grameri* " , Cumhuriyet Gazetesi , İstanbul - 27 Mart 1933.

MANSUROĞLU , Mecdut : " *Türkçe 'de Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcılar* " , T.D.A.Y. Bellekten - 1954.

ÖZÖN , Mustafa Nihat : " *Osmanlıca - Türkçe Sözlük* " (7 . basım) ; İstanbul - 1987.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü ; T. D. K. yay. nr. 212 , Ankara - 1965 , c. II.

TEKİN , Şinasi : " Eski Türkçe " , Türk Dünyası El Kitabı ; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü , Ankara - 1976 , s. 142 - 192.

TİMURTAŞ , Faruk Kadri : " Eski Türkiye Türkçesi " II . baskı ; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay. no : 2157 , İstanbul - 1981.

TOPALOĞLU , Ahmet : " Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü " ; Ötüken , İstanbul - 1989.

